

Poznámka k tomuto prekladu

Nasledujúci preklad nie je nevyhnutne najkvalitnejší, ani veľmi pekný - ale aspoň dáva čitateľom bez špeciálnych znalostí francúzskeho jazyka možnosť prečítať si knihu. Preklad bol vyhotovený pomocou pôsobivého online prekladateľského nástroja *DeepL*: <https://www.deepl.com/translator>
Žiaľ, nemôžem sa vyjadriť k celkovej kvalite hotového prekladu.

Zdrojom prekladu je pôvodné vydanie publikované v Paríži v roku 1906. To je dostupné online tu: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k104541k.r>
Reedíciu z roku 2006 si môžete pozrieť a zakúpiť tu:
http://www.bibliothequemalgache.com/fiches/059_Cultru.html

V rámci možností som dodržal pôvodné číslovanie strán (vydanie z roku 1906); niekedy sa riadok alebo dva na jednej strane zdržali alebo posunuli na ďalšiu. A tok textu vyzerá miestami trochu zvláštne. Toto číslovanie strán však umožní jednoduché porovnanie zaujímavých pasáží s francúzskym originálom.

Hoci je vo Francúzsku zvykom umiestňovať obsah na koniec knihy, ja som ho tu umiestnil na začiatok.

Na záver som pridal slovník zemepisných názvov a mien niektorých hlavných aktérov príbehu.

V poznámkach pod čiarou slová "A.C. Fonds" znamenajú "*Archive Coloniale Collection*" vo francúzskych úradných archívoch. Poznámky pod čiarou sú zmesou Cultruových (tie, ktoré sú označené *astrikom) a mojich.

Cultru a ľudia, ktorých cituje, často používajú slová "*noirs*", "*nègres*" a "*blancs*", ktoré boli preložené jednoducho - "černosí", "negri" a "belosi" - hoci my by sme dnes uprednostnili "domorodci", "Afričania/Malgaši" (alebo "otroci") a "Európania". Aby sa však zachoval cit pre originál, preklad si nerobí nárok na moderné prijateľné preklady.

Väčšina pravopisných názvov sa zachovala v pôvodnom znení.

Andy Drummond (editor)
máj 2022

Prosper Cultru
Cisár
Madagaskaru
v XVIIIth storočí

-
Benyowszky

PARÍŽ
Augustin Challamel, vydavateľ
Rue Jacob, 17

-
Námorná a koloniálna séria

1906

Prosper Cultru (1862-1917)

bol francúzsky historik,

a jeden z priekopníkov dejín kolonializmu.

Bol profesorom koloniálnych dejín na parížskej Sorbonne
od roku 1906.

Obsah

PREDSLOV	5
PRVÁ KAPITOLA	9
Benyowszkyho mladost'. - Istý čas strávil v Poľsku. - Vyhnaný na Kamčatku sa zmocnil mesta Boľšereck a utiekol po mori. - Do Macaa sa dostal po pobreží Japonska. - Privítal ho náčelník francúzskej obchodnej stanice, prešiel na Île-de-France a v roku 1772 prišiel do Lorientu.	
KAPITOLA II	37
Francúzske vzťahy s Malgašmi v 18. storočí - Obchod. Usadenie grófade Modave vo Fort-Dauphin - 1722-1769.	
KAPITOLA III	59
Benyowszky je poslaný na Madagaskar. - Formovanie dobrovoľníckeho zboru. - Inštrukcie M. de Boynesa, ktoré neboli dostatočne presné. - Názory Turgota. - Benyowszkého fantazijné plány.	
KAPITOLA IV	75
Benyowszkyho prvé hádky so správcami ostrovov. - Usadí sa v Antongilskom zálive. - Oznamuje ministrom, že preskúmal a čoskoro si podmanil Madagaskar (1774 - 1776).	
KAPITOLA V	103
Benyowszky obviňuje intendanta a guvernéra ostrovov, že chcú zničiť jeho podnik. - Aféra účtovníka Assisi. - Zásielky z ostrovov na Madagaskar. - Nepriaznivé správy o podniku.	
KAPITOLA VI	127
M. de Sartinenariadil vyšetrovanie, 1776. - Správa MM. de Bellecombe, Chevreau a de la Pérouse: Benyowszky neurobil nič z toho, čo tvrdí, a minul dva milióny.	
KAPITOLA VII	157
Likvidácia spoločnosti. - Bol Benyowszky Ampansacabé z Madagaskaru? - Odišiel do Francúzska, bol tam dobre prijatý, vrátil sa do Rakúska. - Pod tlakom peňazí zorganizoval výpravu na Madagaskar za obchodom s otrokmi. - Zaútočí na francúzske stanovištia. - Guvernér ostrovov proti nemu vyšle oddiel: Benyowszky v boji zomiera.	
Prílohy	191
Slovník názvov a miest	216

PREDSLOV

Niet príbehu, ktorý by sa viac podobal románu ako príbeh baróna Benyowszkého; len málo autorov spomedzi tých, ktorých fantázia je vychvaľovaná, prepožičalo svojim postavám toľko dobrodružstiev ako on sám vo svojich *Pamätiach*.

Že tento uhorský šľachtic, bojujúci za slobodu Poľska, padol do rúk Rusov, bol vyhnaný za Ochotské more, do oblastí, ktoré dovtedy sotva prešli lovci kožušín, s tým sa dá súhlasiť, že tam bol materiál na krásne spomienky z ciest, ktoré by možno vynahradili utrpenie vyhnanca slávou objaviteľa. V roku 1770 boli vzdialené provincie cárskej ríše, prázdne stepi, nehostinné lesy krajnej Sibíri a ľadové prístavy Tichého oceánu, kde ešte žiadna loď z Európy nepristála, sotva známe. Ale toto vyhnanstvo, ktoré by bolo najpozoruhodnejšou udalosťou spoločného života, je len prvou, takmer najmenšou z nich. Len čo sa dostal na Kamčatku, barón vzbúril ostatných vyhnancoch, obsadil mesto Boľšereck a posádku uviedol do stavu milosrdenstva. Na päťdesiattonovom člne sa vydal na neznáme more pri tatárskom pobreží; po piatich mesiacoch riskantnej plavby sa dostal do Macaa, konečne našiel Európanov a istotu slobody.

Privítal ho vedúci francúzskej obchodnej stanice v Číne a spolu so svojimi spoločníkmi dorazil do Lorientu, keď už takmer oboplával starý kontinent. Iný by sa bol vrátil do Uhorska, želel si aspoň odpočinok, ale zdalo sa, že nie je schopný podstúpiť disciplínu usporiadanej spoločnosti. Súhlasil, že pôjde a v mene francúzskeho kráľa založí podnik na Madagaskare. Čoskoro jeho listy oznamovali, že vytvoril mesto, zriadil obchodné stanice, vyčistil pôdu, preskúmal celý ostrov a skrotil domorodcov. Do Paríža však dorazili aj sťažnosti; správcovia susedných kolónií jeho správy vyvracali a usvedčovali ho z jeho konania: bolo nariadené vyšetrovanie, po ktorom sa Benyowszky nespokojný, ale nie zneuctený, vrátil do Francúzska. Tam ho napriek nepriaznivému vyšetrovaniu prijali dobre, dostal penziu, vymenovali ho za brigadiera v suite; ale stále znepokojený sa vrátil do Rakúska, plukovník husárov v Čechách, obchodník vo Fiume, dobrovoľník v Amerike, kam prišiel príliš neskoro, vojna sa skončila, všade a márne zháňal majetok, nakoniec ponúkol kniežatám pri hľadaní nových krajín svoje domnelé kráľovstvo Madagaskar. Odmietnutý anglickými ministrami, presvedčil neskúseného matematika, presvedčil piatich či šiestich zruinovaných pánov, vytiahol nejaké peniaze od dvoch obchodníkov s otrokmi, upiekol loď a vrátil sa k tým, ktorých nazýval svojimi poddanými, aby ich vymenil v prospech svojich podporovateľov. Podnik však stroskotal na katastrofe: aby získal zásoby, vyraboval francúzsku poštu; napadnutý našimi vojakmi zahynul so zbraňou v ruke.

Nie je prekvapujúce, že takýto človek si svoje memoáre, ktoré napísal najmä preto, aby zvidol akcionárov, prikrášlil viac či menej veselými výmyslami; navyše jeho oficiálna korešpondencia s ministrom námorníctva dokazuje, že sa ani v najmenšom nepovažoval za povinného opisovať veci tak, ako boli. Nie je prvým cestovateľom, ktorý si dovolil istú voľnosť v pravde; možno však povedať, že zašiel ďaleko za hranice licencie, ktorá je povolená ľuďom, ktorí o sebe hovoria dobre,

preto nie je možné prijať bez prísneho preskúmania jej najmenšie tvrdenia; A predsa, aj keď ju zbavíme omylov a klamstiev, ktoré obsahuje, zostáva pred nami jeden z najneobyčajnejších dobrodružných príbehov, aké sa dajú čítať, a to uhorský magnát *Ampansacabé*, suverénny pán alebo, lepšie povedané, cisár Madagaskaru, ktorý má ministrov, armádu, kapitál a napriek tomu v peňaženke ukrýva diabla, prišiel v pravý čas v posledných rokoch storočia, ktoré poznalo korzického kráľa Teodora de Neuhofo, bolo Cagliostrovo podvodníkom a zažilo zrod Alexandra Dumasa.

Materiál pre túto štúdiu bol prevzatý z koloniálnych archívov (zbierky Madagaskar a Ile-de-France), ktoré obsahujú celý spis v origináloch alebo overených kópiách, a z archívu ministerstva zahraničných vecí, kde zbierka *Ázia* (zväzok 18) obsahuje dokumenty zabavené z barónovej peňaženky pri jeho smrti. Cenné informácie priniesli úvody kapitána Pasfielda Olivera na začiatku dvoch anglických vydaní *Pamätí*, ktoré vyšli v rokoch 1893 a 1904; na konci druhého vydania je veľmi kompletná bibliografia prác, ktoré sa tak či onak týkajú Benyowszkého. A napokon, M. A. Lirondelle si dal tú námahu a v Britskom múzeu pre nás analyzoval text rozprávania Ivana Rjumina, jedného z Rusov, ktorí boli násilne odvlečení do Macaa a odtiaľ do Francúzska. Vďaka tomuto svedkovi útek a cesta získavajú v očiach historika to, čo v očiach milovníka beletrie strácajú.

PRVÁ KAPITOLA

Benyowszkyho mladost'. - Prestahuje sa do Pol'ska. - Vyhnaný na Kamčatku sa zmocnil mesta Bol'sherek a utiekol po mori. - Po japonskom pobreží sa dostal do Macaa. - Privítal ho náčelník francúzskej obchodnej stanice, odišiel na Île de France a v roku 1772 prišiel do Lorientu.

V júni 1772 sa v londýnskom časopise *Gentleman's Magazine* objavil list z Číny, ktorý vzbudil veľkú zvedavosť verejnosti. Písalo sa v ňom o zvláštne vyzerajúcej lodi, ktorá dorazila do Kantonu: na palube bolo 65 ľudí vrátane 5 žien a veliteľ sa volal barón Benyorsky. V Poľsku ho zajali Rusi, previezli do Kazane a on spolu s ďalšími utiekol z tejto pevnosti po tom, ako porazil vojakov, ktorí ju strážili. Podarilo sa mu dostať na Kamčatku, kde mu priateľ poskytol loď. Potom odplával do Číny, ale proti svojej vôli bol unesený na východ a musel sa vydať po pobreží Ameriky až na 57. stupeň. Keď mu protivietor zabránil dosiahnuť Acapulco, pokúsil sa dostať na Filipíny, ale nepodarilo sa mu tam pristáť. Od opustenia Kamčatky, keď dorazil do Macaa, uplynulo šesť mesiacov.

Následne bol uverejnený list samotného baróna, ktorý v zlej francúzštine opisoval svoju cestu:

"Poslaný do väzenia, rok 1769. Odvedený do vyhnanstva spolu s kniežatami P. Soltykom, krakovským biskupom, P. Kanguszkom, P. Rzsevuiským, P. Paczom, kiovským biskupom. Na Kamčatke pod 63. stupňom severnej zemepisnej šírky, 175. stupňom dĺžky, rok 1771.

"V "mesiaci máj, vyšiel na galliot *St. Peter*, prechádzajúci na 238 stupňov zemepisnej dĺžky, na 57 zemepisnej šírky, odkiaľ sa plaviť prejsť ostrov Mariain; veľkou búrkou a silným vetrom sa stal do Japonska v z blízkosti prístavu Namgu dať nohu na zem; odtiaľ prišiel na ostrov Touza a Bonzo, odtiaľ až do Nangeasaki, odkiaľ, potom, čo vzal jedlo, opustil a prešiel ostrovy Amuy až Formosa, a ostrov Baschet, nakoniec vzal kurz priamo do Macao, kde som prišiel v mesiaci septembri 1771 rok. Odišiel som s 85 mužmi, prišiel som so 62."

Poznámka bola podpísaná: "Baron Maurice-Auguste d'Aladar de Benyorsky, Colonelle de S. M. Impériale, Régimenter des Confédérés.

Keď ho istý M. Nathaniel Barlow, ktorý bol v tom čase v Macau, opäť požiadal o nejaké informácie o jeho ceste, barón mu odpovedal, že ho uhorská kráľovná tajne vyslala so zborom 500 vojakov na pomoc katolíckym konfederátom v Poľsku, ktorí bojujú s protestantmi podporovanými Rusmi. Sotva sa pripojil ku konfedačným vojskám, napadli ho nepriatelia, porazili ho, zajali s väčšinou jeho mužov a poslali na Sibír. Tam sa im, s ktorými sa zaobchádzalo veľmi kruto, podarilo utiecť, zmocnili sa posádky, ktorá sa vtedy zmenšila na veľmi málo ľudí, a odišli na Kamčatku, aby sa nalodili. Keďže kedysi slúžil na maltských galérach, mal dostatočné námorné znalosti, aby sa pokúsil pokračovať po pobreží do Číny. Vietor ho odviaľ a prinútil ho plaviť sa na severovýchod a hľadať ostrovy, o ktorých sa domnieval, že existujú v tomto smere. Pristál na mieste, o ktorom si myslel, že je blízko pobrežia Ameriky, vzal si zásoby a pokúsil sa dostať do Acapulca;

ale keď ho vietor prinútil vzdať sa, pokúsil sa dostať na Filipíny, dotkol sa Mariánskych ostrovov a keď sa mu kvôli nepriaznivému počasiu nepodarilo dostať do Manily, zamieril do Macaa, kam napokon dorazil po štyroch mesiacoch cesty. Plavidlo, ktoré ho viezlo, bolo dlhé 50 stôp a široké 16 stôp, celé postavené z jedle a vážilo 80 ton.

Napokon, francúzsky biskup Le Bon napísal z Macaa 24. septembra 1771: "Aladára Benyorského, poradcu princa Alberta, vojvodu saského, plukovníka Jej kráľovského a cisárskeho apoštolského veličenstva uhorskej kráľovnej a dôstojníka pluku Poľskej republiky a koruny. Tento pán sa po tom, čo v boji proti Rusom pri Kamínci utrpel sedem zranení, stal vojnovým zajatcom a bol prevezený do toho istého mesta, kde je ako štátny zajatec zadržovaný knieža Šoltýs, krakovský biskup, senátor Poľska. Baron našiel spôsob, ako utiecť, keď dostal od zajatého kniežaťa-biskupa patent, ktorý vyzýva všetkých katolíkov predovšetkým na pomoc spomínanému pánovi Aladárovi Benyorskému, aby mu poskytol prostriedky na dosiahnutie nemeckého cisára a Svätej apoštolskej stolice. Patent preláta je datovaný z jeho väzenia 6. novembra 1770. Z 54 mužov posádky zostalo kapitánovi len 8 zdravých mužov: ostatní ležali na lôžku. Už dva mesiace trpeli hladom a smädom. Dvakrát sa mu rozbila loď: dvakrát ju opravili. Nevie po portugalsky ani po španielsky, ale hovorí po latinsky, francúzsky a nemecky. Prišiel zo severu a odišiel do Japonska."

Ak sa tieto rôzne výpovede zhodujú v podstate dobrodružstva, nezhodujú sa v detailoch. Je to nepochybne spôsobené predstavivosťou hrdinu, ktorý si už vtedy začal budovať kariéru. Jeho skutočné meno bolo Maurice-Auguste, barón Benyowsky, podľa maďarského pravopisu Benyowszky, podľa jeho vlastného podpisu. Tvrdil, že sa narodil vo Verbowe, rodisku svojej rodiny;

v grófstve Neutra v roku 1741. Bol synom baróna Samuela Aladára de Benyowszkyho, o ktorom tvrdil, že bol generálmajorom jazdeckta v službách Rakúska. Keď v roku 1772 prechádzal cez Île de France, guvernérovi Chevalierovi Desrochesovi povedal, že je poľského pôvodu a trinásty barón tohto mena. Jeho starý otec odišiel do Sedmohradska na pozvanie cisára a ten jeho rodine daroval značný majetok v tejto provincii, ktorú chcel znovu osídliť. Ranú mladosť strávil vo Viedni prácou a cvičeniami, ktoré boli bežné pre mladých šľachticov; vo veku 14 rokov vstúpil do armády ako podporučík. Človek by si tým všetkým chcel byť istý: ale nikdy neboli metodické pochybnosti oprávnenejšie ako v tomto príbehu, kde sa od samého začiatku množia rozpory. Podľa posledného anglického editora *memoárov*, kapitána Pasfielda Olivera, sa vo farských matrikách Verbowa uvádza rok narodenia baróna 1746.

Tvrdí, že bol prítomný v bitkách pri Lobosiciach v roku 1756, Prahe v roku 1757 a Domstadte v roku 1758, najprv ako poručík, potom ako kapitán a potom ako pobočník maršala Laudona. Bez ohľadu na vek, v ktorom mohli vtedajší mladí šľachtici získať hodnosť, je nemožné, aby sa zúčastnil na týchto ťaženiach, ak sa narodil v roku 1746. Ak tento dátum prijmem, pretože sa zdá ťažké to neurobiť, zistíme, že *Memoáre* od prvej strany obsahujú silné chyby, aby som nepovedal horšie. Ďalej im protirečí autografné vyhlásenie o Benyowszkého službách, podľa ktorého nepatril k tým istým plukom ani nemal tie isté hodnosti, ktoré si neskôr pripísal. V roku 1762, po smrti svojho otca, odišiel z rakúskej armády do poľskej armády a v rokoch 1763 až 1767 bol majorom v Kaliczsko-kavárskom pluku.

Desrochesovi oznámil, že odišiel zo služby, pretože nemohol vyhovieť svojmu plukovníkovi, a že odišiel do Transylvánie, aby sa venoval výlučne štúdiu.

Podľa *spomienok* odišiel do Poľska, aby prevzal dedičstvo po strýkovi, hodnostárovi republiky. Keďže jeho otec medzitým zomrel, jeho švagrovia sa zmocnili majetku, ktorý mu patrilo, a násilím mu zabránili vstúpiť na dedičné panstvo. Potom zhromaždil niekoľko svojich vazalov, vyzbrojil ich a s mečom v ruke sa usadil na jeho pozemkoch. Obvinený svojimi príbuznými a spojencami, s ktorým sa zaobchádzalo ako s rušiteľom verejného pokoja, bol odsúdený viedenskou kanceláriou a donútený utiecť do Poľska. Treba uznať, že táto správa zodpovedá tomu, čo vieme o jeho povahe; zdá sa, že je aj pravdivá. Je ľahké pochopiť, prečo toto dobrodružstvo v rozhovoroch s Desrochesom, ako aj v záznamoch o svojej službe prešiel mlčaním. Takto sa dá ľahko vysvetliť jeho vstup do poľskej armády, jediný zdroj vyhnanca. Práve vtedy sa oženil so slečnou Henskou, dcérou miestneho šľachtica. Cestoval potom, ako nám hovorí, do Nemecka, Holandska a Anglicka? Strávil rok v Paríži? To je veľmi pochybné. V roku 1764, keď bol zvolený Stanislav August, bol ešte vo Varšave. Jeho cestám vd'áčíme len o málo viac dôvery ako jeho karaváne na maltských galérach. "Vraj sa už chystal odísť do Indie, keď ho odvolali poľskí konfederáti." Keď to písal, asi v roku 1784, nemohol si spomenúť, že by bol niekde inde rukou napísal, že v rokoch 1763 až 1767 bol majorom v kalichovsko-kavárenskej armáde a že vojenská disciplína, nech je v Poľsku akokoľvek ľahká, by nemala dať dôstojníkom povolenie odísť do Indie. Takže po návrate do Krakova ho podľa jeho slov konfederáti vymenovali za plukovníka, generála pluku, veliteľa jazdectva a generálneho rotmajstra. Je prekvapujúce, že taký mladý a úplne neznámy dôstojník bol poctený toľkými vyznamenaniami. Poľskí náčelníci, ako vieme, na seba žiarlili, niekedy sa medzi sebou bili a pytličili svoje jednotky. A tieto oddiely, všetko jazdectvo, naverbované z pánov, ktorí sa všetci považovali za rovných, bez disciplíny a poslušnosti, tvorili tucet potulných zborov s veľmi malým počtom.

Benyowszky napriek hodnostiam, ktoré si pripisuje, nezanechal v dejinách Poľskej konfederácie žiadnu stopu. Nie je možné prijať ako presné osobné hrdinské činy, ktoré vymenúva a podrobne opisuje, nie bez toho, aby sa nedopustil vážnych chýb, keď mieša opis svojich činov s opisom autentických udalostí. Treba predpokladať, že vykonával nejaké podriadené velenie v bandách Czarneckého a Pulawského, bez toho, aby niekedy dosiahol niečo pozoruhodné. Raz ho zajali Rusi, ale slobodu si kúpil za 2 000 dukátov. V Podolí sa dostal do boja, bol zranený dvoma ranami zo šable a guľometu, z Kyjeva ho previezli do Kazane a odtiaľ do Kalugy. Bolo to v lete 1769. Zdá sa pravdepodobné, že spolu s ďalšími zajatcami vypracoval plán úteku; nešlo o nič menšie ako zmocniť sa tohto miesta za spoluúčasti samotného ruského veliteľa. Sprisahanie bolo odhalené, baróna zatkli a odviezli do Petrohradu; hovorí, že sa tam dostavil pred ministra; dokonca menuje Orlofa a Černiševa, možno preto, aby si dodal dôležitosti. To by bol dôvod, prečo ho deportovali na Kamčatku, odkiaľ sa človek sotva vrátil. Práve v decembri 1769 odišiel z Petrohradu do tohto vzdialeného a obávaného vyhnanstva. Bol spútaný, jeho jedinou batožinou bola ovčia koža: ale zároveň s ním odišiel Švéd, major Wymblath, niekoľko ruských dôstojníkov, gardový poručík Vasilij Panov, kapitán Ippolit Stepanov a niekoľko ďalších odsúdených na koniec života na Sibíri, medzi ktorými mal najsť priateľov a komplicov. Konvoj prešiel cez Moskvu, Nižný Novgorod a koncom januára 1770 dorazil do Toboľska. Obyvatelia mesta, dojatí utrpením vyhnancom, pre nich zorganizovali zbierku, ktorá vyniesla niekoľko stoviek rubľov; potom sa pochod začal znova, bez prestávky. Prešli cez Krasnojarsk, Jakutsk a prišli do Ochotska pravdepodobne 16. októbra 1770.

Nalodili sa tam na jednu zo šalúp, ktoré preplávali do Bolše, a po niekoľkých dňoch sa tam vylodili; ich cesta trvala takmer rok. Benyowszkého spomienky uvádzajú len málo podrobností o vtedy takmer neznámych krajinách, ktoré prešli: zdá sa, že si ich netrúfol pozrieť: na druhej strane jeho fantázia nedá spávať a dobrodružstvá sa do jeho rozprávania vtláčajú bez najmenšieho záujmu o pravdivosť.

Hovorí napríklad, že v Jakutsku ruský chirurg Hofmann, ktorý mal konvoj sprevádzať, navrhol, aby hneď ako dorazia na Kamčatku, vzali nejakú loď a vrátili sa do Európy po mori. Práve to bola myšlienka plánu, ktorý neskôr uskutočnil. Keď však nastal čas odchodu, Hofmann ochorel a zostal v Jakutsku, zatiaľ čo ostatní sa opäť vydali na cestu v sprievode niekoľkých kozákov. Po niekoľkých dňoch, na pokraji smrti, sa priznal guvernérovi mesta k sprisahaniu vytvorenému s Benyowszkým. Okamžite poslal kuriéra veliacemu dôstojníkovi do Ochotska s príkazom uväzniť baróna a jeho spoločníkov hneď, ako dorazia. Ten sa našťastie ešte cestou pripojil k malej karaváne, oznámil Hofmannovu smrť a to, že v jeho dome objavili kompromitujúce dokumenty. Benyowszkému, maximálne znepokojenému, sa podarilo opiť vojakov, ukradnúť kuriérovi list a rozkazy jakutského gubernátora: keď si ich prečítal, napísal iné, celkom odlišné: tak bola chirurgova zvláštna zrada zmarená. Ale ako môžeme veriť, že uprostred stepi mohli zajatci, ktorí nič nemali a boli neustále sledovaní, sfalšovať úradné listy a dať im takú presnú podobu, aby sa doručovateľ a adresát dali oklamať? Nezdá sa ani, že by sa jakutský gubernátor niekedy pýtal svojho kolegu v Ochotsku na túto záležitosť, hoci mal na to čas počas Benyowszkého šesťmesačného pobytu na Kamčatke.

Za vymyslenú epizódu možno považovať aj príbeh o búrke, ktorá prepadla šalupu, na ktorej vyhnanci podnikli krátku plavbu cez Ochotské more: kapitán a všetci dôstojníci boli postupne zranení súcitnou náhodou, barón prevzal velenie a zachránil loď, ale hurikán ho vyvrhol na ostrov Sachalien; tam navrhol ruským námorníkom vylodenie v Kórei, tí odmietli a prinútili ho vrátiť sa do ústia Bolše.

Tvrdí tiež, že plukovník Nilov, gubernátor Kamčatky, mu za túto brilantnú akciu srdečne poďakoval; možno len obdivovať rozvážnosť, ktorú námorníci preukázali pri tomto dobre charakterizovanom pokuse o útek.

V ústí rieky bolo len niekoľko ostrovčekov, ktoré tvorili dedinku Tchekawka. Sídlo gubernátora sa nachádzalo päť míľ od pobrežia: bola to len dedina s asi 500 domami, obývaná kozákmi a obchodníkmi, Bolo tam niekoľko radov nízkych budov, z ktorých každá obsahovala päť alebo šesť obydlí spojených dlhou spoločnou chodbou, ktorá rozdeľovala budovu pozdĺžne. Bol tu aj kostol, kasárne pre vojakov a početné *balagany*, letné domy domorodcov. Baron pripisuje Bolšoj ostrogu posádku 280 mužov, ktorí obývali bastiónovú pevnosť vyzbrojenú 20 delami. Celkový počet obyvateľov ruských osád mal byť 364 vojakov, 29 dôstojníkov, 422 lovcov, 1 500 kozákov s ich dôstojníkmi, 25 úradníkov, 82 obchodníkov, 700 potomkov vyhnanecov a napokon 1 600 vyhnanecov. Súčasné správy sa s týmto opisom nezhodujú; Stepanov hovorí, že vzdialenosť od mora do Bolaherecka je 40 verst a kapitán King z Cookovej výpravy, ktorý navštívil krajinu v roku 1779, ju odhaduje na 22 anglických míľ, Podľa neho sa nachádzala na severnom brehu Bolše alebo Bolchoireka, medzi ústiami dvoch potokov, Gottsofky a Bistraia, ktoré sa vlievajú do rieky, ktorá je v tomto mieste hlboká dva alebo tri sáhy a široká asi 200 toisov. ¹

1 "toise" - stará francúzska miera dĺžky, niečo pod 2 metre (6 stôp alebo 72 palcov).

Domy, všetky rovnakého tvaru, boli postavené z dreva a pokryté kôrou alebo nahrubo tkaným chvojím. Guvernérovo dom z roku 1779 bol oveľa väčší ako ostatné: pozostával z troch veľkých miestností, pokrytých pekným papierovým kobercom; okenné tabule však boli z mastenca. Kráľ udáva počet vojakov a kozákov len asi 400, ktorí boli rozdelení medzi päť postov: Nichneï, Verchneï, Tigil, Bolsheretzka alebo Petropaulovskij. Počet domorodého obyvateľstva dokonca klesol na počet 3 000 osôb, pričom kiahne si v roku 1767 vyžiadali viac ako 20 000 obetí. V hlavnom meste videl kasárne a niekoľko obchodov, ale na rozdiel od Benyowszkého správy žiadnu pevnosť. Bolo tu len 12 obchodníkov s kožušinami, ktorí tvorili spoločnosť zriadenú Katarínou II.; ostatní obchodníci boli len kozáci. Je ľahké pochopiť, prečo barón zveličuje počet obyvateľov a vojakov až do nepravdepodobnosti, prečo si vymýšľa existenciu pevnosti a dokonca ju vybavuje delostrelectvom. Keď ho priviezli do Bolšerecku, ocitol sa pod správou guvernéra, ktorý bol považovaný za veľmi prísneho; už aj tak ťažký osud vyhnancovej sa, zdá sa, ešte zhoršil. A predsa, aký zdruvujúci osud! O desať rokov neskôr kráľ uvidel jedného z nich, menom Iwaskin, pána, ktorý bol pážaťom cisárovnej Alžbety a práporčíkom v garde. Tohto nešťastníka vo veku 16 rokov dobodali nožom a rozťali mu nos. Na Kamčatke strávil vo vyhnanstve tridsaťjeden rokov, z toho dvadsať rokov bez akejkoľvek pomoci zo strany správy; celý ten čas žil na spôsob domorodcov z produktov lovu. "Každý z novopríchodzích dostal," hovorí Benyowszky, "mušketu, oštep, náradie a nejaké zásoby; mohli si postaviť v susedstve chatrč, z ktorej sa nesmeli vzdialiť bez povolenia: štátu dlhovali určité množstvo kožušín ročne." Takýto bol prísny zákon o vyhnanstve.

Ak však prijmem zvyšok opisu, takmer okamžite upadneme späť do nedôveryhodnosti: dátumy, ktoré barón uvádza s prekvapujúcou presnosťou, sú tu len preto, aby mu dodali zdanie denných poznámok a aby čitateľa navnadili dojemom presnosti. Posúďme sami: 1. decembra 1770 prišiel do Bolsheretzka: 5. decembra tvrdil, že vytvoril spolok s cieľom utiecť; bol vymenovaný za jeho vodcu a všetci jeho spoločníci prisahali, že ho budú slepo poslúchať a zabijú každého, kto ho zradí. 6. Guvernér Nilov ho dáva za učiteľa cudzích jazykov svojim dvom dcéram; najstaršia, Afanasia, sa doňho 7. zamiluje; žiaľ, ich existencia nie je ničím menej ako dokázaná. Ešte v ten deň, keď sa vybral do kancelárovho domu, nájde ho, ako hrá šach s hetmanom Kolosovom. Kancelára návšteva neprekvapila: navyše, keď videl, že jeho hra je ohrozená, navrhol vyhnancovi, aby ju zaňho dohral; ten súhlasil, porazil hetmana a prinútil ho prehrať 1 500 rubľov. S týmito kozákmi sa naozaj ľahko rozpráva a majú familiárnu náladu. To ešte nič: ohromení jeho šikovnosťou ponúkajú víťazovi, aby si zahral 50 partíí šachu, každú v hodnote 300 rubľov, proti najbohatším obchodníkom mesta: za každú vyhratú partiu dostane 60 rubľov; pre nich si vyhradzuje stávky. Dohoda bola uzavretá bez konzultácie s kupcami; potom, v poslednej chvíli, prechádzajúc k novej myšlienke, Sudeikin a Kolosov ho vyzvali, aby otvoril verejnú školu, kde by sa deti mohli učiť jazyky, aritmetiku, zemepis a iné vedy za 5 rubľov mesačne. Zdá sa, že tieto dva návrhy do seba veľmi nezapadajú: bolo by treba nájsť veľa žiakov a dlhé roky vyučovať cudzie jazyky, aby sa nazbierali tisíce rubľov, ktoré Benyowszky zarobil, ak mu máme veriť, len na piatich partiách šachu vyhratých od naivných obchodníkov z Bolšeretzkej. Konšpirácie, láska, hazardné hry, náš Maďar to všetko ovláda.

Mladá Aphanasia mu 9. decembra odhalí svoju rodiacu sa a už preplnenú vášeň;

10. sa k sprisahaniu pripojilo 20 nových spoločníkov; v ten deň Nilov, ktorý sa nepochybne ukáže ako zle informovaný, vymenoval Benyowszkého za hlavu všetkých vyhnanco. Môže sa toľko udalostí odohrať za desať dní? Autor *Pamäti* si tieto otázky nekladie: je to preto, že by bolo možno ťažké na ne odpovedať. Dňa 12. decembra sa Benyowszky so 16 vyhnancami vydal na lov medveďov; tieto obávané zvieratá, ku ktorým sa ruskí a kamčatskí poľovníci približovali len s najväčšou opatrnosťou, riskujúc najväčšie nebezpečenstvo, sa pred týmto novým Nemrodom zdali ako plaché zajace: za jeden deň ich zabil 8. Dňa 15. decembra sa 98 námorníkov loviacich tulene ponúklo, že unesú ich loď a utečú s ním: všetci, samozrejme, zabudli, že v decembri sú prístavy na Kamčatke uzavreté ľadom a že útek po mori je možný len v máji. Dňa 9. januára 1771 nastal nový zvrat: Nilov vyhlásil baróna za slobodného, pretože udal sprisahanie proti vláde. Z výpovede kapitána Kráľa vyplýva, že v roku 1779 nemal gubernátor právo meniť pobyt vyhnanca, ba ani zvýšiť mu stanovené dávky. Zdá sa, že desať rokov predtým to tak nebolo. Nilov zašiel ešte ďalej: pre vyhnanca, ktorého chránil a ktorý mu mal zaplatiť za toľkú nevďačnosť, žiadal titul generálporučíka polície, udelil mu ruku svojej dcéry, povolil mu založiť kolóniu na myse Lopatka a dokonca vyhnanco, ktorí sa tam usadili, mal vyhlásiť za slobodných, pretože preukázali službu štátu. Kozácky hetman, naivný Kolossov, sa s barónom dohodne na dobytí Kalifornie; barón bude gubernátorom Kamčatky, Nilov gubernátorom Ochotska, hetmanovi pripadnú Aleutské ostrovy a petrohradský senát bude požiadaný, aby dosiahnuté skutočnosti schválil. Na oslavu svojho mimoriadneho šťastia usporiadal barón večierok pre boľševických kupcov: objavil sa uprostred plesu, oblečený v červenom saténovom obleku vyšívanom zlatom, ktorý mu ponúkli vyhnanci, ktorí boli sami tiež bohato oblečení.

Obdivujme zmenu v postavení týchto mužov, ktorí pred piatimi týždňami dostali od vtedajšieho menej štedrého guvernéra niekoľko nástrojov na stavbu chatrče, oštep a mušketu na lov medveďa a ktorí si teraz zadarmo dávajú ples, na ktorom vystupujú v krojoch, v ktorých sa trblieta zlato a hodváb.

Avšak sprisahanie, ktoré bolo možno menej oprávnené voči takému debilnému žalárnikovi, naďalej rástlo. Rozhodne nie je pravdepodobné, že by sa pripravovalo tak dlho: vzniklo v decembri, ak máme veriť Benyowszkému, vypuklo až v apríli: zdá sa, že je ťažké tak dlho tajiť takúto dohodu.

Náš rozprávač sa však takýmto námietkam vysmieva: aby urobil svoju rozprávku príťažlivejšou, uvádza rôzne príhody, ktoré sa však neobťažuje zosúladiť. Jedného dňa ho prepadnú dvaja ruskí kupci z Bolšerecku, jedného zabije a druhého zraní; toto prepadnutie a vraždu nevyšetruje. Udanie jedného z jeho spoločníkov, Pianicina, gubernátorovi, ten ho odsúdil na smrť a ostatní ho dali popraviť; čo sa týka Nilova, ten po obdržaní obviňujúceho listu, nepochybne nevediac, že existuje vyhnanec menom Pianicin, poslal po vojaka z posádky, ktorý niesol rovnaké meno. Tento muž nerozumel ničomu z otázok, ktoré mu boli položené, a Nilov sa prípadom nezaoberal. Ďalší sprisahanec, Levantiev, zradca ako Pianicin, je potrestaný rovnako ako on, bez ďalších následkov pre vrahov; traja muži zomreli násilnou smrťou: nikto sa o nich nestará, nikto nič netušil. Takto sa všetko podarí hrdinom románu. Baron sa však vo februári 1771 vydal na cestu k mysu Lopatka; tam na zasneženej planine nakreslil plán budúceho mesta Nilovaga, hranice panstiev, kde čoskoro vyrastú zázračné úrody, kam sa budú chodiť pásť nespočetné stáda. Takto o tri roky neskôr vzniknú na Madagaskare vďaka tej istej plodnej invencii mestá a arzenály, ktorých zvodné a fantastické línie sa budú predkladať ministrom Ľudovíta XV. na láskavých mapách.

Práve sme videli, ako tieto odvážne chiméry mieša s milostným dobrodružstvom: ktorý román sa bez toho zaobíde? Takto potrebná postava, netrpezlivá Afanasia, 9. decembra od druhého stretnutia odhalila hrdinovi svoje city, a to, ako sám hovorí, s úprimnosťou a jednoduchosťou, ktorá by v európskych krajinách bola celkom prekvapujúca; a to naozaj nie je bez prekvapenia. O mesiac neskôr, 9. januára, guvernér udelil vyhnancovi ruku svojej dcéry. Každá vášeň však musí mať svoje križovatky; iný vyhnanec, Stepanov, vyzval snúbenca na súboj; aj on, ale márne a z diaľky, horel pre Afanasiu. Na bojisku barón nad svojím súperom zvíťazí, udelí mu milosť a navyše vyhlási, že na dievča nebude mať nárok, keďže je už v Poľsku ženatý; preto omráčenému, kajúcemu a nadšenému porazenému sľúbi, že mu ju pri ďalšom úteku odovzdá. Nezdá sa, že by sa nevďačný muž o tomto bode radil s nebohým milencom. Udalosti však nasledujú jedna za druhou, trochu sa opakujú; Stepanov, opäť rozrušený oznámením o Benyowszkého chystanej svadbe, sa vyhráza, že vypovie sprisahanie. Potom sa odohrá scéna, v ktorej spisovateľ akoby chcel reprodukovať pochmúrne zasvätenia rosikruciánov. O polnoci pred očami všetkých maskovaných komplicov je Stepanov, odsúdený na smrť, nútený vyprázdniť pohár s jedom. Našťastie Benyowszky, ešte stále veľkodušný a zhovievavejší k tomuto vinníkovi z lásky ako k Pianitsinovi a Levantievovi, nalial do pohára neškodnú tekutinu: zradca je tentoraz potrestaný len hrôzou, ktorú zažil.

Baron v tomto čase (február 1771) nadviazal prvé kontakty s lodivodom menom Csurin, ktorý velil poštovému parníku *Svätý Peter a Svätý Pavol*; zdá sa, že tento muž mal v Ochotsku súdny spor a bál sa tam vrátiť; nechal sa získať. Je možné, že námorníci a lodivod prišli prezimovať do Bolšerecku, keďže pri ústí rieky bolo len niekoľko chatrčí, že tento Csurin sa z dôvodu, ktorý uviedol Benyowszky, alebo z akéhokoľvek iného, zúčastnil na sprisahaní.

V skutočnosti bolo nevyhnutné, aby utečenci mali komplica - námorníka, ktorý by riadil ich útek; inak by nebolo nič jednoduchšie ako oklamať ich, pokiaľ ide o smer, ktorým sa loď vydala, a vrhnúť ju na pobrežie Sibíri alebo na jeden z Kurilských ostrovov obsadených Rusmi.

Nakoniec sa dostávame k realizácii sprisahania. Baronov opis dní, ktoré mu predchádzali, a samotného povstania nemožno považovať za presný.

Tu sú naozaj nesúrodé črty: v Bolšerecku bol vtedy istý Ismailov, lovec kožušín, ktorý v roku 1779 podľa Kráľovej výpovede velil loveckej stanici na jednom z Aleutských ostrovov; Benyowszky z neho robí raz obyčajného námorníka, inokedy synovca kancelára Sudeikina, v každom prípade jedného zo sprisahancov. Tento muž prezradí strýkovi plán úteku, prezradí popravu zradcu Levantieva, prezradí dosť o tom, že ak si ruskí dôstojníci splnia svoju povinnosť, stratia baróna. Stalo sa tak 11. apríla. Ak túto zradu prijmem za pravdivú, ťažko pochopiť, prečo Benyowszkého hneď nezatkli. Napriek tomu tvrdí, že bol chorý a od 12. do 20. apríla zostal pokojne doma. Nilov nedal najavo, že žije: nepochybne preto, lebo nemôže dôverovať svojmu budúceму zaťovi. Dvadsiateho druhého však barón zhromaždil svojich priateľov, vyzbrojil ich a začal sa vojensky strážiť. Afanasie, komplicka z lásky, mu musí poslať červenú stužku ako signál, ak proti nemu guvernér pripraví nejakú pascu. Dvadsiateho piateho dňa stužku dostane. V ten deň ho totiž guvernér pozve na večeru s úmyslom zmocniť sa ho. Benyowszky odpovedal, že je chorý. Popoludní sa objavil hetman Kolossov a vyhrážal sa, že ho dá zatknúť. Dopustil sa nerozvážnosti, že prišiel bez sprievodu chytiť vodcu sprisahancov, keď mal v meste 700 kozákov: za svoju hlúposť draho zaplatil: zajali práve jeho. Na druhý deň, 26. októbra, okolo piatej hodiny večer sa guvernér rozhodol poslať štyroch mužov a jedného kaprála, aby vzbúrenca zajali:

sa už neobjavili. Potom poslal uprostred noci o deviatej hodine dva oddiely s delami, ale keď ich zhromaždení sprisahanci privítali strelbou z pušiek, rozohnali ich a prenasledovali a povstalci prenikli do pevnosti bez boja, pretože strážnik pri ich priblížení spustil most a považoval ich za svojich kamarátov. Pevnosť, v ktorej zostalo len 12 mužov, bola bez ťažkostí dobytá; Nilov, prekvapený vo svojich bytoch, bol tuho zabitý pred očami svojho budúceho zaťa, čo bol zaslúžený trest za jeho hlúposť, ak sa veci naozaj stali tak, ako nám to Benyowszky rozpráva. V meste sa zdržiavalo 700 kozákov, ktorí sa napokon chopili zbraní. Treba predpokladať, že výstrely z večera nebolo počuť, že utečenci nikoho nevarovali, rovnako ako treba predpokladať, že major Nilov zostal dva dni (25. a 26. apríla) v prítomnosti vyhláseného povstania bez toho, aby prijal nejaké vojenské opatrenia, bez toho, aby sa pripravil na obranu, dokonca bez toho, aby k sebe zavolať kozákov a obyvateľov mesta. Ráno 27. apríla sa kozáci a obyvatelia zhromaždení v susedných lesoch pripravovali na útok na pevnosť, ale barón dal zavrieť ženy a deti, ktorých bolo viac ako tisíc, do kostola a pohrozil, že ho podpáli, ak Rusi do dvoch hodín nezložia zbrane. Táto krutá ľstivosť bola úspešná: všetci sa podvolili. Toto sa dočítame v *Pamätiach*. Tu je pravda o tejto potýčke, ako ju možno vyčítať z výpovedí, ktoré vtedy podal sám víťaz a očití svedkovia Stepanov a pisár Rjumin.

Zdá sa, že Stepanov mal so svojím šéfom nejaký spor, ktorého príčinu nepoznáme, ale je samozrejmé, že o ľúbostnej rivalite nemôže byť ani reči; svoju nechuť k nepriateľovi prejavuje tým, že ho nikdy nemenuje menom. Na Kamčatke žil osem mesiacov v najhlbšej biede, keď si s niekoľkými spoločníkmi vymyslel útek na malom člne na čínske pobrežie, ktoré sa otvára do Ochotského mora.

S týmto zámerom sa mali pokúsiť zmocniť jednej z dvojstážňových lodí používaných na lov bobrov. Mali v úmysle dostať sa na ostrov Guam, jeden z Mariánskych ostrovov, a odtiaľ do Európy. Keďže guvernér Bolšerecku sa na začiatku jari správal k vyhnancom prísnejšie ako zvyčajne, Stepanov zhromaždil tých, ktorí prijali jeho plán; bolo ich 32; tento počet stačil na to, aby sa zmocnili všetkých obyvateľov miesta, ktorí by sa mohli zdať nebezpeční. Plán sa uskutočnil 18. apríla (starý štýl), čo zodpovedá 27. aprílu (nový štýl). Sprisahanci sa zmocnili štátnej pokladnice a zásob potravín, odzbrojili posádku a odišli do Čekavky, 40 verst¹ od Bolšeretska; dorazili tam 1. mája. Teraz v Makaku Benyowszky rozprával, že keď ho poslali na Sibír a veľmi kruto s ním zaobchádzali, podarilo sa mu ujsť tým, že sa zmocnil posádky, ktorá sa vtedy zmenšila na veľmi málo ľudí, nepochybne v dôsledku epidémie kiahní, ktorá zdecimovala obyvateľstvo. Odišiel na Kamčatku (tu treba rozumieť Čekawku, prístav Bolšereck), aby sa nalodil. Keď dorazil na Île de France, uviedol presné údaje; povedal, že ho zavreli do pevnosti alebo aspoň dali pod stráž dôstojníka menom Guresinin, ktorý s ním súhlasil a poskytol mu potrebné zbrane. Zdá sa, že guvernér začal byť podozrievavý a chcel, aby baróna previezli na iné miesto. Guresininova spoluúčasť však umožnila pokúsiť sa o útok na pevnosť v noci 27. apríla. Nasledujúci deň chceli vojaci a kozáci so zbraňami v rukách znovu dobyť mesto, ale obyvatelia, vystrašení Benyowszkého drzosťou a krutou ľstou, sa 28. januára vzdali. "Do mesta Kamčatka (Čekavka) som vstúpil triumfálne," rozpráva barón, "zišiel som do prístavu a zmocnil sa troch lodí. Vybral som si najsilnejšiu a ostatné som rozobral."

1 1 verst = 1,067 km alebo 0,663 míle

Preto sa v týchto opisoch nezmieňuje o mimoriadnych dobrodružstvách, ktoré mali ozdobiť *Pamäti* vydané o pätnásť rokov neskôr. V prítomnosti Rusov, ktorí ho sprevádzali, by bolo pre neho asi veľmi ťažké príliš zakrývať pravdu. Nebolo to v jeho záujme; počítal s tým, že pozornosť upúta svojimi geografickými objavmi, zatiaľ čo okolo roku 1786, po zverejnení Cookových ciest, musel vzbudiť záujem romantickými opismi, ktoré žiaden svedok nemohol kontrolovať. Stepanov a Benyowszky sa zhodujú, že posádka bola veľmi slabá, neschopná odolať útoku tridsiatich odhodlaných mužov. Je vierohodné, že vojaci a obyvatelia v pozícii bojovníkov, ktorých bolo tak málo, sa vzdali len zo strachu, že uvidia svoje deti a ženy upálené zaživa? Tento akt krutosti, celkom v súlade s orientálnymi mravmi, sa rozprávačovi zjavne zdá veľmi oprávnený; ostatní svedkovia sa však o ňom nezmieňujú; v každom prípade je počet žien absurdne zveličený, rovnako ako počet kozákov, ktorý Benyowszky uvádza na 800.

Čo sa týka pisára Rjumina, svedka a obete udalosti, neuvádza žiadne podrobnosti o organizácii sprisahania; hovorí len, že hlavným autorom bol Benyowszky (ktorého vždy nazýva Beysposk alebo Maďar). On a Švéd Wymbloth (o ktorom *Pamäti* nič nehovorí) na čele vzbúrencov, Poliakov a vagabundov, v noci nečakane prepadli Nilov dom a zabili ho v jeho spálni. Potom zmenšili kanceláriu, kde bola munícia a zásoby, a zriadili tam silnú stráž po tom, čo zajali tých niekoľko vojakov v službe, ktorí sa neodvážili klásť odpor. Mesto bolo malé a neopevnené a bolo v ňom len 70 kozákov vrátane starcov a detí; nie všetci však boli na mieste. Bolo to v noci z 26. na 27. apríla.

Ráno 27. januára dal Benyowszky chytiť pisárov Spiridona Soudeikina a Ivana Rjumina a spolu s niekoľkými ďalšími ich zavrel ako rukojemníkov do kancelárie, ale nebolo s nimi zle zaobchádzané. Dal pripraviť jedenásť plochých člnov, naložil na ne svojich spolupracovníkov a rukojemníkov, zobral všetkých bojaschopných kozákov ako lodníkov a 30. apríla dorazil do Čekavky, kde sa zmocnil korvety *Svätý Peter a Pavol*.

Podnik, aj keď je zredukovaný na rozmery, ktoré má v dobových správach Rjumina, Stepanova a samotného Benyowszkého, t. j. na odstránenie priemerných kasární a posádky zredukovanej na niekoľko mužov, je napriek tomu odvážnym činom. Zanechal v obyvateľoch strašnú spomienku, o ktorej máme jediné svedectvo: svedectvo cudzinca, anglického kapitána Kinga. Keď sa tento dôstojník v apríli 1779 vylodil v petropaulovskom prístave, poslal guvernérovi Bolšerecku listy napísané týmto Ismailovom, ktorého stretol na jednom z Aleutských ostrovov. Ismailov v nich odsudzoval Angličanov ako pirátov alebo možno dokonca Francúzov. Ruských dôstojníkov napadlo prijať obranné opatrenia a guvernér len s veľkými ťažkosťami zabránil úteku obyvateľov do lesov. Angličania sa neskôr dozvedeli, že istý poľský dôstojník v exile využil zmätok a neporiadok v Bolšerecku a kedysi tam zorganizoval povstanie, pri ktorom prišiel o život provinčný veliteľ. Na manévre sa zmocnil gallioty a násilím nalodil dostatočný počet námorníkov. Väčšina Rusov, ktorí sa na francúzskych lodiach prepravili do Európy, sa vrátila do Petrohradu a odtiaľ na Kamčatku; priniesli späť strach Francúzov, ktorí privítali hrozivého Benyowszkého.

Baron preto prinútil všetkých schopných mužov, aby ho nasledovali do Čekavky, a postaral sa o to, aby ruské stanovištia, ktoré sa nachádzali v tomto regióne, neboli varované. *Petra a Pavla*, lode, o ktorej tvrdil, že má 240 ton, ale podľa Barlowa to bola len šalupa z jedľového dreva s dĺžkou 50 stôp, šírkou 16 a výtlakom najviac 80 ton.

Vzal náklad kožušín, peniaze z verejnej pokladnice a oblečenie ruských dôstojníkov. Nepochybne práve vďaka týmto odvážnym pôžičkám sa po vylovení na Île de France objavil oblečený v brilantnej uniforme a ozdobený niekoľkými šnúrami. Odplával 12. mája 1771 za zvukov delovej paľby. Mal, ako povedal Desrochesovi, 83 spoločníkov, podľa *Memoárov* 96, z ktorých 75 bolo schopných služby, podľa listu, ktorý napísal do Macaa, 85. Stepanov napočítal spolu 70 ľudí, z toho 9 námorníkov, 8 vyhnančov alebo otrokov, 1 lodivoda, 2 ruské deti, 2 dcéry lodivoda Csurina a 4 vydaté ženy. Medzi ženy barón zaraďuje aj rozprávkovú Afanasiu, ktorú ani smrť otca nedokázala odpútať od milenca. Zdá sa, že pilot nasledoval Benyowszkého dobrovoľne, rovnako ako ženy: je však isté, že námorníkov a ďalších Rusov, ako napríklad Soudeikina a Rjumina, odvedli násilím. To vysvetľuje vzbury a sprisahania, o ktorých Benyowszky rozpráva s obvyklým zveličovaním, nespokojnosť, ktorú spomína Stepanov, opustenie časti posádky na jednom z Kuril. V skutočnosti utečenci najprv smerovali na toto súostrovie. Na jednom z ostrovov sa stretli so skupinou vyhnančov vedenou istým Ochotinom, ktorý požiadal baróna, aby mu pomohol zaútočiť na Ochotsk. Baron odmietol a opäť sa vydal na plavbu smerom na sever. Podľa jeho odhadu sa 5. júna nachádzal 14 míľ od mysu Tsukoskoy; čoskoro klesol na dno zálivu, ktorý nazval Alacsima a v ktorom podľa neho spoznal Aljašský polostrov. Dňa 29. júna začala dochádzať voda a posádka musela byť na prídely. Dňa 16. júla na 32°47' severnej zemepisnej šírky a 355° dĺžky Bolša pristál na ostrove, kde našiel divé prasatá, pomarančovníky a rudu, ktorú jeho spoločníci považovali za zlato. Hovorí, že chceli túto baňu vyťažiť a že prinútili svojho vodcu, aby sa s loďou vydal do Japonska hľadať dobytok a ženy a vrátil sa založiť kolóniu;

22. júla by mali zložiť kotvy a 28. júla by dorazili na ostrov v Japonsku. Celá táto správa je ťažko prijateľná. Samotný barón v správe o svojej plavbe, ktorú uverejnil v Île de France, uvádza, že sa s Ochotinom stretol na jednom z Aleutských ostrovov, že sa 2. júna dotkol ostrova Aladar, v ktorom musíme rozpoznať ostrov Anadyr, a že po vyplávaní 9. júna objavil 20. júna ostrov, ktorý nazval Urumsir, na $53^{\circ}45'$ zemepisnej šírky a $15^{\circ}38'$ zemepisnej dĺžky Kamčatky; Odtiaľ sa vrátil na juhozápad a nakoniec 15. júla pristál na neobývanom ostrove s nádherným podnebím, ktorý sa nachádzal na 32° zemepisnej šírky a 354° zemepisnej dĺžky Kamčatky a ktorému dal meno Liquor; opustil ho 22. júla a 28. júla dorazil do japonského prístavu, ktorý nazval Kilingur. Z týchto čiastočne nezlučiteľných svedectiev toho istého muža sa zdá, že musíme zachovať len toto: loď, ktorá viezla Benyowszkého a jeho viac-menej dobrovoľných spoločníkov, sa dotkla jedného z Kurilských ostrovov, je ťažké určiť ktorého; existuje jeden, ktorý nesie meno Paramushir, ktorý mohol poskytnúť názov Urumsir. Tento Ismailov, ktorého dôstojníci kapitána Cooka stretli na Kamčatke, jednoducho povedal, že sa spolu s niekoľkými ďalšími vylodil na Kurilských ostrovoch; že z tohto ostrova loď, ktorá ich viezla, preplávala na dohľad od Japonska. Toto je oveľa pravdepodobnejšie a potvrdzuje to aj svedectvo niekoľkých mužov, ktorí sa vrátili do Ruska z Francúzska a ktorí, keď ich Angličania v roku 1779 vypočúvali v Petropaulovskom, podali výpoveď, ktorá sa absolútne zhodovala s výpoveďou Ismailova.

Benyowszky si možno požičal nie veľmi presné predstavy, ktoré uvádza o tejto časti svojej plavby, od ruských dôstojníkov a námorníkov, ktorí sa plavili v Behringovom mori a z ktorých ho možno niektorí sprevádzali. Čo sa týka, žiaľ, príliš stručnej správy Ippolita Stepanova, uvádza sa v nej, že 18. mája, šesť dní po vyplávaní, pristáli v malom prístave na Kurilských ostrovoch a že tam zostali až do 12. júna a zaoberali sa prípravou sušienok a chleba.

Rjumín súhlasí so Stepanovom; hovorí, že Beňovszkyj dal zbičovať Ismailova a niekoľkých ďalších námorníkov za to, že plánovali návrat na Sibír. Keď odchádzal, nechal ich na tomto ostrove, ako aj manželku jedného z nich. Keď sa 12. júna opäť vydali na cestu s vetrom, ktorý ich tlačil na juhozápad, po pomerne dlhej ceste, keďže podľa ich výpočtov boli na výške Mariánskych ostrovov, voda začala ubúdať a posádka začala byť nepokojná a nespokojná; bolo preto potrebné zmeniť smer a pokúsiť sa vrátiť do Číny alebo Japonska. Strašná búrka z juhozápadu, ktorá trvala štyri dni, ich niekoľkokrát takmer pohltila, ale zatlačila ich až k japonským ostrovom smerom k 33. stupňu severnej zemepisnej šírky; v barónových *Pamätiach* sa táto búrka nespomína; spomína sa však v liste v zlej francúzštine, ktorý napísal do Macaa: tam tiež menuje ostrov *Mariain*. Z toho všetkého vyplýva, že po dotyku s jedným z Kurilských ostrovov sa loď *Svätý Peter a Svätý Pavol* musela preniesť pomerne ďaleko na juhozápad a zmeniť kurz takmer v pravom uhle, aby dosiahla oblasť okolo Japonska. Teraz je jednoduchšie sledovať postup navigátorov. Po dosiahnutí pevniny 7. júla si podľa Rjumína barón myslel, že nie je ďaleko od Nangasaki; vyvesil zelenú vlajku, pretože považoval za správne nazývať seba a svojich ľudí Holanďanmi. V ten istý večer sa loď priblížila k pobrežiu a kotvu spustila v 40 siahach vody neďaleko miesta, kde bolo vidieť svietiť mnoho svetiel. Na druhý deň ráno pred svitaním sa Stepanov spolu s majorom Wymblothom a ôsmimi mužmi nalodil na dlhý čln, aby vyhľadal bezpečné kotvisko a čerstvú vodu. Bolo však pre nich nemožné pristáť bez toho, aby ich videli, pretože ich oslňovali ohne. Čoskoro sa okolo nich zhromaždili domorodci, ktorí vyzerali ako Japonci. Stepanov a jeho skupina, ktorí sa vydávali za Holanďanov, dostali signál, aby sledovali pobrežie smerom na sever;

Japonci začali skúmať zbrane a oblečenie cudzincov, ktorí im darovali košele, stuhy a látky. Dav sa však stával príliš veľkým; Stepanov považoval za vhodné vrátiť sa na loď, pričom šesť svojich mužov nechal za sebou. Od obyvateľov dostali zásoby ryže a vody, ktoré priniesli na palubu, potom zväzili kotvu a loď sa plavila na sever pozdĺž pobrežia niekoľkých ostrovov, aby našla vhodný prístav. Večer toho istého dňa sa objavil húf malých člnov, ktoré Rusov zaviedli do zátoky a dokonca im pomohli odtiahnuť ich plavidlo. Rusi si odtiaľ zobrali vodu a zásoby a strávili noc celkom pokojne; ale na druhý deň ráno, keď sa Benyowszky chystal vystúpiť na breh, stretol člny osadené ozbrojenými Japoncami; títo ľudia mu dali znameniami najavo, že sa musí vzdať svojho projektu; inak ho to bude stáť hlavu: musel sa vrátiť na svoju loď. Potom bolo pre neho veľmi ťažké získať od domorodcov potrebné potraviny a vodu; to ho prinútilo znovu vyplávať smerom na juhozápad. Zdá sa, že pri písaní svojich *Pamätí* použil mapu Japonska, ktorú zostavil Bellin v roku 1735; skutočne sa na nej nachádza väčšina názvov, ktoré spomína: ostrovy Ximo a Xicaco, dnes Kiou-Sou a Sikok, ostrov Takasima, dnes Tanega-Sima, ostrovy Toza a Bongo, ktoré barón nazýva Tonza a Bonzo, a bod Misaqui, ktorý nazýva prístav. Prístav pomenovaný Bellinom Nambu je pravdepodobne Benyowszkyho Namgu; podobne skupina ostrovov Matsima alebo Schiltpadi musela poskytnúť prvky zvláštneho názvu Usilpatchar. Je pravdepodobné, že *Saint-Peter-et-Paul* sledoval dlhú reťaz japonského súostrovia smerom na juh a postupne sa dotkol ostrovov Méaco, dnes Miaco-Sima, jedného z ostrovov Lioukiou, ktorý barón nazýva Usma, Usmai Ligon, Stepanov Usmaki a Rjoumin Usmaïtsi.

Podľa Rjumina tam zostali niekoľko dní, vzali si vodu a jedlo a 31. júla odišli, pričom sa stále plavili na juh v nádeji, že sa dostanú na Filipíny. Na Formózu dorazili 7. augusta; zdá sa, že pristáli v prístave Tamsui, ktorý Benyowszky nazýva Tanasoa. Obyvatelia ich najprv privítali a dovolili im načerpať vodu, ale na druhý deň, keď si chceli набраť ďalšiu, troch Rusov, ktorí sa išli kúpať do malého potoka v blízkosti zásobárne čerstvej vody, domorodci zabili a ďalších troch zranili. Na druhý deň, 20. augusta, sa na Benyowszkého rozkaz vylodil Stepanov s 33 ozbrojenými mužmi, aby ich pomstil: Rusi, rozdelení do troch skupín, zabili veľký počet útočníkov, ostatných rozohnali a pri prenasledovaní vypálili tisíc chatrčí. Toto je Stepanovova správa, ktorú potvrdil Rjumin. Túto potýčku rozpráva barón v *Pamätiach* menej jednoducho; nečakaný útok skupiny domorodcov, nájazd a následný menší boj sa mení na veľkú vojenskú výpravu uskutočnenú na žiadosť kniežaťa krajiny, s ktorou Európania uzatvárajú formálne spojenectvo. Vezmime si, akú majú hodnotu ozdoby, ktoré autor po pätnástich rokoch pridal k svojmu dobrodružstvu na Formose. Ešte ťažšie je uveriť, že obyvatelia tejto krajiny mu ponúkli meno svojho kráľa, že ho uznali za bojovníka, ktorého príchod predpovedali proroci a ktorý vyslobodí Formosu spod čínskeho jarma. Viac-menej rovnaký príbeh nájdeme aj neskôr; scéna sa však bude odohrávať na Madagaskare. Pravdou je, že keď dostatočne pomstil vraždu svojich spoločníkov, 21. septembra pokračoval v plavbe a okolo Pescadorských ostrovov, ktoré nazval Piscatori, sa priamym smerom dostal k pobrežiu Číny, kde sa 1. septembra vylodil v prístave Tchentchéou v provincii Fokien. Keď 12. septembra dorazil do Macaa, z približne 80 ľudí, ktorých vzal so sebou, zostalo len 62.

Stépanov, pravda, uvádza, že zo 70 ľudí sa stratili len traja námorníci zabíť na Formose. Z Macaa, kde ho veľmi dobre prijal portugalský guvernér, barón oznámil svoj príchod Chevalierovi de Robien, riaditeľovi v Kantone pre Francúzsku východoindickú spoločnosť; zároveň požiadal o ochranu kráľa a vyvesil francúzsku vlajku. Zvláštny vzhľad tohto malého plavidla, nahrubo postaveného z jedľového dreva, núdza posádky, z ktorej bolo schopných plávať len 8 mužov, záujem, ktorý vzbudil odvážny moreplavec, ktorý ako prvý preplával celé japonské súostrovie, vyvolali medzi európskymi kolóniami v Kantone akúsi súťaž. Holanďania a Angličania prišli na myšlienku nalákať baróna na svoje lode a navrhli mu, aby sa vrátil do Európy s úmyslom využiť jeho objavy; ale zdá sa, že barón, ktorého Francúzi milostivo prijali a ktorý poznal spojenectvo medzi svojím panovníkom a Ľudovítom XV. Počas svojho pobytu v Kantone, ktorý trval do 17. januára 1772, stratil pomerne veľký počet svojich spoločníkov. Na dvoch lodiach Spoločnosti, *Dauphin* a *Laverdy*, sa ich spolu s ním nalodilo len 47. Medzi tými, ktorí zomreli v Kantone, bol aj kapitán lode *Saint-Peter-and-Saint-Paul* Csurin; Stepanov bol po prudkých sporoch s barónom uväznený v Macau a nakoniec zomrel na biedu v Batávii. Loď a to, čo zostalo z jej nákladu kožušín, sa predalo za 3 960 holandských guldenov. Je veľmi pravdepodobné, že Benyowszky si ponechal najväčšiu časť sumy pre seba; to je možno príčinou nezhôd, ktoré zrejme vznikli medzi ním a jeho spoločníkmi. Musel sa obrátiť na portugalské úrady a práve vtedy dal zatknúť Stepanova, ktorého obvinil, že ho chcel zavraždiť.

Fiktívna snúbenica Aphanasia tiež prestala existovať a jej úloha sa skončila, keďže román sa už nepísal:

barón ju prinútil zomrieť tak, ako ju porodil, jednoduchým ťahom pera. Možno práve v Kantone dostal nápad na túto postavu. Medzi tými, ktorí v tomto meste zahynuli, bolo aj mladé dievča vo veku 10 až 12 rokov, ktoré dal pochovať v katolíckom kostole. Angličania tvrdili, že to bola mladá a krásna žena, prezlečená za kňaza, ktorej pohlavie spoznali, keď ju pochovali. Ide o bájku: barón ju však vo svojich *Pamätiach* voľne rozvinul. Práve táto neznáma osoba, ktorá pod menom Afanasia, údajne dcéra gubernátora Nilova, hrá v jeho rozprávaní sentimentálnu úlohu novej Heloisy, nepochybne nižšej ako jej predchodkyne.

Benyowszky sa tak spolu s väčšinou svojich spoločníkov vydal na cestu a plavba na Île de France trvala približne tri mesiace. Podľa abbého Rochona kapitán Saint-Hilaire, ktorý velil lodi *Dauphin*, bol čoskoro znepokojený postojom a divokými spôsobmi svojich cestujúcich. Keďže sa obával, že by mohli prejaviť svoju silu, snažil sa získať si priazeň náčelníka tým, že mu vzdal čo najväčšiu poctu, za čo sa cesta zaobišla bez nepríjemných incidentov. Nie je však žiadna stopa po tom, že by sa kapitán sťažoval; navyše sa zdá, že obavy boli skôr neopodstatnené. Bolo by ťažké zopakovať bolševický čin na francúzskej lodi; asi tridsať slabo vyzbrojených zakazovačov by sa s 300 námorníkmi *Dauphina* nedohodlo tak ľahko ako s niekoľkými kozákmi z Nilova. Opät pravdepodobne bral Saint-Hilairov žart príliš vážne. Po príchode do Port-Louis 6. marca sa Benyowszky vylodil obklopený početným sprievodom, aby sa vybral do domu guvernéra ostrovov Chevaliera Desrochesa. "Bol ako armádny generál," hovorí Rochon, "vyznamenaný niekoľkými radmi, nasledovaný skutočným štábom, ktorého bohaté uniformy oznamovali dôstojníkov vyššej hodnosti." Ako sme videli, je pravdepodobné, že tieto uniformy pochádzali z rabovania pevnosti alebo zo skladov ruskej vlády. On sám sa prezentoval titulom generál pluku Poľskej republiky.

Zdá sa, že Chevalier Desroches sa nechal zviest' duchom a vtipom svojho hostiteľa: "Je," napísal vo Francúzsku, "pokrytý ranami, z ktorých niektoré mu hyzdia telo a sťažujú mu chôdzu¹. Napriek tomu si zachoval veľké zdravie a vitalitu; jeho tvár je príjemná a iskrivá vtipom; ale je ešte múdrejší a zdržanlivejší, hovorí ochotne, ale nikdy sa nezaoberá vecami, ktoré nechce vysvetliť, a hovorí len to, čo chce povedať. Myslím si, že je od prírody pyšný a panovačný; ale keď mu niekto dá dôveru, je maximálne úprimný. Mám dôvod veriť, že mi otvoril celú svoju dušu len preto, že som kráľov človek. Odkedy prijal toto rozhodnutie, zdá sa, že každý deň musí urobiť niečo pre kavaliera Desrochesa. Dotkol sa všetkých vied a tie najcudnejšie pojmy jeho prvému stavu mu boli často užitočné v udalostiach jeho života."

Fyzický a morálny portrét Benyowszkého vychádza z pera Chevaliera príliš lichotivo. O tom, že mal príjemnú a vtipnú fyziognómiu, nemôžeme pochybovať; jeho portrét podľa miniatúry sa nachádza na začiatku anglického vydania jeho *Pamäti*; dali ho tam ľudia, ktorí ho osobne poznali. Jeho myseľ iskrí v jeho spisoch ešte viac ako v očiach a autor nikdy neposunul svoju predstavivosť ďalej. Nepochybne od začiatku pochopil slabosť Chevaliera Desrochesa a dotkol sa ho, aby mu prejavil dôveru, ktorá ho musela dojať. Povedal mu o sebe, o svojich minulých dobrodružstvách a budúcich plánoch veci, ktoré boli povedané len jemu, pričom barón na ne nepochybne zabudol hneď, ako boli vyslovené, ako sa to stáva chválenkárkam, ktoré sa, ako vieme, nie všetky narodili pod gaskonským slnkom. Je tu však jedna črta, ktorej presnosť možno len obdivovať. Benyowszky povedal len to, čo chcel povedať,

1 Sám Benyowszky povedal, že kríva na pravú nohu v dôsledku vojnového zranenia, kvôli ktorému je o štyri centimetre kratšia ako druhá.

ale z dôvodov, ktoré neboli ani rezervovanosťou diplomata, ani múdrosťou štátnika. Zdá sa, že denník, ktorý vydal na ostrove a ktorého kópiu nám Rochon uchoval, sa nezdal byť dostatočne zrozumiteľný námorným dôstojníkom, ktorí tam v tom čase boli a z ktorých mnohí mohli byť dobre oboznámení s niektorými oblasťami, z ktorých pochádzal, zo svojich ciest po Číne a z výprav, ktoré v tom čase podnikli na Filipínske ostrovy, aby priviezli muškátový oriešok a klinčekovník. Uviedol, že prišiel do krajín severne od Kalifornie. Boli mu vznesené námietky, ktoré nedokázal vyriešiť; nevedel povedať, aké sú plodiny krajín, ktoré videl; keď videl, že je pod tlakom, predstieral, že chce zachovať svoje tajomstvo, a keď ho požiadali, aby na všeobecnej mape zemegule vyznačil trasu, po ktorej išiel, odmietol to.

Znovu sa nalodil 24. marca na tú istú loď, ktorá ho doviezla na Île de France, a 18. júla 1773 dorazil do Lorientu.

Prosper Cultru - Madagaskarský cisár

PRÁZDNA STRANA

KAPITOLA II

Francúzske vzťahy s Malgašmi v 18. storočí. - Obchod. - Usadenie grófa z Modave vo Fort-Dauphin - 1722-1769¹.

Odkedy Francúzi prevzali od Holanďanov Maurícius, začali na Madagaskare obchodovať, čo bolo pre nich veľmi potrebné. Keďže na začiatku založenia spoločnosti našli na mieste veľmi málo zdrojov, kolonisti a vojaci, ktorí prišli z Bourbonu, žili zo sušienok a soleného mäsa ako posádky spoločnosti. V lesoch na ostrove bolo málo zveri; boli to najmä jelene; tie však boli lovené tak neúprosne, že sa čoskoro stali vzácnymi a lov musel byť zakázaný, aby sa zachovala táto rezerva pre prípad blokády. Preto sa vydali na Madagaskar, aby získali ryžu a voly a zároveň otrokov. Tí boli ako robotníci menej cenení ako "kafiri" z Mozambiku, ale boli oveľa lacnejší, poslušnejší a tak ľahko nezhnedli. Všetky lode Spoločnosti tam pri príchode alebo odchode chodili nakladať zásoby čerstvého mäsa a solných produktov. Zároveň obchodovali v mene kolónie. Už v roku 1732, t. j. počas Dumasovej vlády, Spoločnosť dokonca vytvorila na ostrove Maroce malú prevádzku,

1 * A. C. Fonds. - Île de France, C4, 1-18, Madagaskar ; C5, 1,2. -
colonisation française à Madagascar sous Louis XV.

Pouget de Saint André, *La*

Zároveň preskúmali ostrov Sainte-Marie, kde sa predpokladalo, že sa dajú chovať voly; v roku 1736 tam pravdepodobne zostal kapitán Boisnoir de Lesquelen, ktorý chcel vytvoriť stádo a aklimatizovať rôzne druhy zeleniny. V roku 1737 mu z Francúzska poslali zásoby a náradie, ale nie je známe, čo sa stalo s týmto podnikom, ktorý sa po tomto dátume nespomína. V tom čase lode prechádzajúce cez ostrovy chodili obchodovať na rôzne miesta, niektoré do Mazay alebo Mazangaye v zálive Bombetok, ktorý závisel od náčelníka sídliaceho v Marovoay; iné chodili do Mangahelly a do Fort-Dauphin. Zároveň malé lode pravidelne podnikali cestu na ostrov Rodrigue, aby priviezli morské a suchozemské korytnačky, ktorých tam bolo mimoriadne veľa.

V roku 1739 došlo ku katastrofe: fregata *La Légère* bola vyslaná do Antongilského zálivu; loď spoločnosti *Duc d'Anjou*, ktorá sa neskôr vydala do tej istej oblasti, ju stretla pri vstupe do zálivu bez záťaže a úplne znefunkčnená. Kapitán uviedol, že poslal časť posádky na loď, aby nabrala vodu; on sám s prvým dôstojníkom odišiel do zátoky neďaleko zálivu za svojím obchodom. Zrazu sa domorodci vrhli na námorníkov, ktorí boli zamestnaní nosením sudov, a 17 z nich zabili; kapitán a poručík sa pri zvuku boja sotva stihli vrátiť do člna a vrátiť sa na loď. Mnoho pirohov¹ však už obklúčilo loď pod zámenkou obchodu; využijúc dôveru Francúzov, ktorých bolo veľmi málo, sa černosi nalodili na loď a zabili podporučíka Hamona. Boli by sa zmocnili lode, nebyť neohrozenosti práporčíka d'Hérancé; ten sa zmocnil pušky, zastrelil niekoľko černocho a ostatným spôsobil taký strach, že sa vrhli do svojich zemľaniek a utiekli.

1 Malá domorodá kanoe vyrezaná z jedného kmeňa stromu

Kapitán Gautier, ktorý prišiel o dve tretiny posádky, mohol vplávať do zálivu len počas čakania na pomoc. *Vojvoda d'Anjou* mu poskytol provizórne vybavenie a mužov, aby sa mohol vydať do Indie a opraviť svoju loď. Nezdá sa, že by sa tento útok pomstil; vzťahy s rôznymi prístavmi východného pobrežia Madagaskaru pokračovali, hoci Antongilskej zátoky sa odvtedy vyhýbali.

V roku 1746 však flotilu, ktorú La Bourdonnais viedol do Indie, prekvapil cyklón pri Madagaskare a loď sa opravila na ostrove Maroce, kde zostala šesť týždňov. Namiesto toho sa však lode vydali do Fort-Dauphin alebo Foulepointe, odkiaľ ako zvyčajne priviezli otrokov, voly a ryžu. V októbri 1747 boli v tomto prístave súčasne tri lode, v júni 1748 štyri, ale jedna z nich, *Aimable*, sa vrátila na Île de France úplne znehodnotená hurikánom: musela zhodiť celý svoj náklad 350 volov a 140 000 kg ryže do mora. V októbri toho istého roku unieslo flutu¹ *Cupidon* 7 laskárov, ktorí ju odviezli do zátoky Antongil; tam sa lode zmocnili černosi a laskárov zmasakrovali.

Aby sa zabránilo časovým stratám lodí, ktoré museli preplávať Indiou s monzúnom, a stratám mužov spôsobeným príliš dlhým pobytom na nezdravých pobrežiach, guvernéri ostrovov opäť uvažovali o založení trvalého sídla. V roku 1749 M. Vignol, dôstojník pechoty, a M. Reynaud, hlavný inžinier v Bourbone, navrhli vytvoriť stanicu na ostrove Sainte-Marie, kde by sa podľa nich obchodovalo ľahšie a bezpečnejšie ako inde. Až do roku 1721 sa tam zdržiavali piráti rôznych národov, ktorých súkromné lode potom zničilo pravidelné námorníctvo. Vignol a Reynaud požiadali o 100 vojakov a 100 robotníkov,

1 "Flûte" je zásobovacia loď s tromi sťažňami, známa aj ako "fluyt".

Guvernér ostrovov David nadviazal styky s náčelníkom Foulepointe menom Tansimalo a dal príkaz obchodníkovi Spoločnosti M. Gossovi, ktorý bol na toto miesto vyslaný, aby sa staral o zásobovanie lodí *Peace* a *Mars*, uzavrieť zmluvu o kúpe ostrova Sainte-Marie, kde chcel zriadiť strážnicu a nejaké zásoby. Zámerom bolo urobiť z ostrova Grande Île "našu matku dobytku", zásobovať indiánske lode čerstvým mäsom a hydinou a obchodovať s ryžou. Gosse dostal spolu s inštrukciami návrh zmluvy, ktorú mali domorodci prijať. Tansimalo medzitým zomrel, ale s odstúpením súhlasila jeho dcéra, kráľovná Beti; na tento účel ju na lodi *Mars* previezli na ostrov Sainte-Marie a 30. júla 1750 slávnostne odstúpila Jeho Veličenstvu Ľudovítovi XV., ktorého pri tejto príležitosti zastupoval Gosse, ostrov Sainte-Marie do úplného vlastníctva výmenou za "určité množstvo jej vlastných vecí, s ktorými bola spokojná". Na kópiu dohovoru bol pripojený znak Beti, vedľa ktorého bol odtlačok jej pečate, ktorá mala podobu zlatého flitra, a pečate jej matky a náčelníkov jej kráľovstva. Zdá sa však, že česť a nepochybne aj zisky z tohto rokovania mali patriť Tansimalovej matke. Buď sa chcela pomstiť za to, že bola vynechaná, alebo náčelníci Grande Terre žiarlili na obchod, ktorý teraz náčelníci prímorského kráľovstva celoročne vykonávali s Francúzmi, alebo sa Gosse dopustil previnenia, keď porušil Tansimalov hrob, ako sa povrávalo, domorodci v novembri 1750 povstali a nešťastného obchodníka a 14 jeho spoločníkov zmasakrovali. Keď sa David dozvedel o tomto útoku, poslal z Francúzska tri lode do Sainte-Marie, aby sa pomstili. Po spustení kotvy pred ostrovom sa posádky vylodili a podpálili niekoľko dedín; niekoľko pirogov naložených ostrovanmi, ktorí utekali smerom na Grande Terre, bolo prenasledovaných loďami a potopených delostrelectvom. Matka Tansimalo zomrela, kráľovnú Beti zajali a previezli na Île de France.

O nejaký čas neskôr, s úmyslom obnoviť obchod, ktorý vo Foulepointe v dôsledku tohto konfliktu úplne zanikol, ju oslobodili a poslali späť k náčelníkovi Dian-Haré, jej bratovi, ktorý ovládal časť pobrežia. Spolu s ňou odišiel na Madagaskar istý La Bigorne, bývalý vojak Spoločnosti, ktorý bol povýšený do hodnosti favorita. V roku 1753 však kapitán de Lozier-Bouvet, Davidov nástupca, znovu obsadil malý ostrov La Caye, oddelený od ostrova Sainte-Marie jednoduchým kanálom. Dôstojníci fregaty *La Colombe* tam vyvesili bielu vlajku a na stĺp pripevnili nápis, že sa zmocnili ostrova. V roku 1754 tam bola posádka 40 vojakov, ktorým velili dvaja dôstojníci. Držali malé hlinené opevnenie vybavené 4 delami a bývali v chatrčiach postavených v miestnom štýle. Po roku, keď palisády zhnili, bola postavená druhá osemhranná pevnosť, vyzbrojená 8 delami, dreveným domom dlhým 24 stôp, vyvýšeným na kamennom podstavci a pokrytým šindľom zaslaným z ostrova Île de France. Bouvet najprv váhal, či sa má presídliť do samotnej Sainte-Marie; urobil tak v roku 1754, pretože sa obával, že ho predbehnú Angličania, ktorí v roku 1751 počas prechodu Boscawenovej eskadry po mieri v Aix-la-Chapelle rozdali náčelníkovi krajiny zástavy. Poslal tam preto šalupu *Villefrix*, aby zabezpečovala hliadkovú službu, a postavil 92 stôp dlhú loď. Podnik však dopadol zle; podnebie na ostrove bolo veľmi nezdravé; v roku 1756 zahynula tretina posádky; dve lode, ktoré tam vo februári vyplávali po zásoby, *Auguste* a *Colombe*, prišli v máji takmer o všetkých dôstojníkov a námorníkov.

Guvernér Magon, Lozier-Bouvetov nástupca, považoval toto zariadenie za zbytočné a ťažko obhájiteľné. Povedal: "Stratili sme tam veľa ľudí, pričom sme sa mohli uspokojiť s tým, že sme tam v lete chodili, ako sme to naďalej robili vo Fort-Dauphin a Foulepointe, aby sme mali jedlo, voly a otrokov."

V rokoch 1756 a 1757 preplávali mnohé lode z Francúzska alebo Indie, ktoré na ostrovoch nenašli žiadne potraviny, a tak museli ísť na Madagaskar, aby si vyrobili soľ na cestu. *Neptún, Silueta, Gange, Maurepas, Achille* tam išli od mája do júla 1756. *Favori, Béthune, Phéliepeaux* tam zostali aj začiatkom roka 1757, ale *Achille* prišiel v Sainte-Marie o 61 mužov a v prvom polroku 1757 zahynulo v tom istom stanovišti 27 vojakov, 37 námorníkov, 16 lazaristov, 2 zamestnanci a 2 dôstojníci, nepočítajúc 19 námorníkov z lode stroskotanej vo Foulepointe. Dňa 9. apríla 1757 strašný hurikán sprevádzaný zemetrasením zničil zariadenie zhora nadol a následne bolo opustené. Obchodovalo sa najmä vo Foulepointe, kam Magon v decembri 1756 poslal hlavného obchodníka Gaillarda. Došlo k veľkej palbe za prítomnosti M. Poivreho a prostredníctvom tohto La Bigorna, ktorý už bol spomenutý, teraz už len ako jednoduchý tlmočník; v roku 1758 bol hlavným obchodníkom a vzťahy sa udržiavali bez vážnejších ťažkostí od roku 1758 do roku 1762. Počas týchto štyroch rokov bola jedinou potravou na Île de France ryža, voľy z Madagaskaru a korytnačky, ktoré sa dovážali z ostrova Rodrigue. V roku 1759 dokonca celá eskadra grófa z Aché strávila celú sezónu vo Foulepointe.

Nanešťastie sa na ostrove Grande-Île nehľadali len potraviny, ale predovšetkým otroci. Lode Spoločnosti naložili mnoho otrokov v mene plantážnikov, ale na každých 100 vylodených s vedomím agentov a po zaplatení nákladov sa 1 500 vylodilo tajne, výlučne v prospech dôstojníkov a plantážnikov, zatiaľ čo Spoločnosť mala všetky náklady na plavbu pre seba. Boli to hry lúpežníkov.

V roku 1762 však bola oblasť okolo Foulepointe úplne zničená neustálymi vojnami, ktoré viedli obchodníci s otrokmi.

La Bigorne, ktorý bol v krajine vždy mocný, sa v týchto bojoch postavil na stranu niektorých nepriateľských náčelníkov Dian-Haré, ktorý bol porazený a stiahol sa do Antongilského zálivu. Obchod sa zastavil a francúzske lode, ktoré prišli hľadať obcerstvenie do týchto oblastí, sa museli vrátiť na Île de France v najúbohejšom stave. Kapitáni sa sťažovali, La Bigorne bol odvolaný. Počas problémov si nepochybné zarobil nejaké peniaze, pretože po návrate kúpil obydlie na Rivière des Créoles za 30 500 livrov. Táto postava sa vrátila na Madagaskar až v roku 1767 po smrti Dian-Harého, ktorého vtedy nahradil jeho syn Hiavy.

Po parížskom mieri v roku 1763 odovzdala zničená Compagnie des Indes francúzske a bourbonské ostrovy kráľovi. Podľa sčítania ľudu, ktoré sa uskutočnilo v tom roku, žilo na Île de France 348 obyvateľov alebo plantážnikov, 3 971 černochoch, 2 817 černochoch, 1 170 černochoch, 812 černochoch a 3 546 volov. Spoločnosť si na ostrove udržiavala 80 zamestnancov, 149 robotníkov, množstvo vojakov, laskárov a pešiakov. V roku 1766 kráľ vymenoval nových poradcov a za generálneho guvernéra vymenoval Dumasa, generálmajora [*maréchal de camp*], ku ktorému sa pridali Poivre, generálny komisár a intendant. Ten si zaslúži pozornosť: narodil sa v Lyone v roku 1719 a po štúdiu teológie a prírodných vied vstúpil do Spoločnosti zahraničných misií. V roku 1741 odišiel do Číny a zastavil sa v Kočičine, ale keďže podnebie sa pre neho stalo neznesiteľným, musel po dvoch rokoch odísť do Francúzska. Loď, ktorá ho viezla, prekvapila v Bančskom prielive eskadra komodora Barneta: v následnom boji mu Poivre odtrhol pravú ruku. Zo zranenia sa zotavil, zostal v Batávii, podarilo sa mu dostať do Pondicherry a odtiaľ sa vydal na ostrovy. Navrhol guvernérovi Davidovi, aby vzal niekoľko rastlín klinčekovníka a muškátového orieška a aklimatizoval ich na Mauríciu.

Keďže sa mu nepodarilo získať potrebné prostriedky na tento podnik, vrátil sa v roku 1747 do Francúzska na eskadre La Bourdonnais a predložil svoj projekt kráľovskému splnomocnencovi spoločnosti M. Rouillému, ktorý ho povzbudil, aby ho uskutočnil sám. Poivre preto odišiel v októbri 1748. Mal ísť do Kočičína a založiť francúzsku továreň v Taifao; odtiaľ mal ísť do Manily a priviezť rastliny korenia pre Île de France. V prípade úspechu mal sľúbenú prémie 30 000 livrov a penziu 1 200 livrov. Nezdá sa, že by odišiel do Kočičína, pretože podľa jeho listov riaditeľom Spoločnosti bol v Manile v roku 1749 ako obchodník na vlastný účet: Snažil sa získať rastliny a na súostrovie vyslal malé lode, ktoré mu pod zámenkou uskutočnenia pretekov mali poskytnúť to, čo hľadal; tajomstvo jeho misie však bolo prezradené; Španieli mu to zatrhli, a keď sa v roku 1753 vrátil na Île de France, z 32 malých muškátov, ktoré sa mu podarilo odviezť, priniesol len 5 v dobrom stave. Nasledujúci rok odišiel a niekoľko mesiacov pobudol na Manile, Timore a iných ostrovoch; priniesol muškátové oriešky a klinčeky, ale M. Aublet, lekárnik a botanik v Port Louis, vyhlásil, že ide o úplne iné rastliny, obyčajné arekové orechy. Poivre prejavil najpruďšie rozhorčenie nad týmto drzým rozporom; ale ten sa odvážil tvrdiť, že orechy, ktoré cestovateľ prezentoval ako plne klíčivé, boli získané z muškátového džemu. Tvrdil, že muškátový oriešok, starostlivo zasadený na samom dne kade, bol preskúmaný a zistilo sa, že nie je ničím iným ako kôstkou; že v inej kadi bol dômyselne zapichnutý koreň, ktorý vyzeral, že vychádza z orecha; že v tretej kadi sa skutočne našiel muškátový oriešok, ale rozrezaný na dve polovice: obe polovice obklopovali veľmi živý semenáčik, ale úplne cudzí plodu. Všetky rastliny prinesené v tom roku, či už legálne alebo nie, zahynuli a o štyri roky neskôr,

Aublet sa ešte stále bez milosti vysmieval Poivrovmu pamätnému neúspechu: nepochybne sa nechal oklamať Tagalmi. V roku 1758 sa vrátil do Francúzska a od Compagnie des Indes žiadal odškodnenie za svoje problémy, hoci uznal, že boli zbytočné. Keď sa stal generálnym komisárom ostrovov, uskutočnil svoj plán. V máji 1769 vyslal korvetu *Vigilante*, ktorej velil poručík Trémigon, a obe lode *l'Étoile du matin*, ktorým velil M. d'Etchevery, fregatný poručík, ktorý mal so sebou obliehateľa Provosta. Obe lode preplávali cez Mindanao, Yolo, potom sa rozdelili, aby sa pokúsili obchádzaním početných ostrovov súostrovia získať tieto tak žiarlivo strážené semená a rastliny; nakoniec kúpili od dvoch malých náčelníkov Ceramu 400 muškátových stromov, 70 klinčekov, 1 000 muškátových orieškov a debničku naklíčených plodov klinčekov. Druhá Provostova výprava s ďalšími dvoma loďami v rokoch 1771 a 1772 bola tiež úspešná; rastliny boli rozvezené medzi Bourbon, Île de France a Cayenne a tam sa im dokonale darilo.

Poivre našiel ostrovy v najsmutnejšej situácii. Vojná, prítomnosť eskadry a zastavenie obchodu zruinovali obyvatel'ov. Začal k nim rečou plnou múdrych myšlienok, plnou filozofickej neokázalosti, ktorá sa však nepochybne lepšie hodila pre mierumilovných provinčných akademikov než pre otrokárov a súkromníkov. Zdá sa však, že v guvernérovi Dumasovi nenašiel človeka, ktorý by ho dokázal pochopiť; ani on nebol spokojný so svojím údelom; sťažoval sa, že je v biede pre vysoké náklady na všetko. Hoci mal plat 24 000 livier ročne, v stonajúcich listoch žiadal ministra, aby mu zabezpečil chlieb. V dôvernom liste vojvodovi de Praslin obvinil Dumasa, že svoj dom obýval otrokmi a veľmi kúpenými za kráľovské majetky.

Ubezpečil nás, že Dumas nemá ani slušnosť, ani jemnosť citov, že stratil svoju povesť a že ho premohlo opovrhnutie kolónie, a aby svoje deklamácie zavŕšil, Poivre dodal, že poznať Lallyho¹ znamená poznať Dumasa.

Keďže kráľovský dekrét stanovil voľný obchod na Madagaskare, Dumas napriek protestom mnohých obyvateľov tvrdil, že obchod na východnom pobreží vyhradí pre kráľa. Podľa neho to bolo preto, aby sa zabránilo zvyšovaniu cien otrokov, aby sa zabránilo súkromným osobám prepravovať ich na Kapské ostrovy, kde Holanďania platili vysokú cenu. Guvernéra bolo treba presvedčiť, aby tak urobil, a on sám vyhlásil, že je pripravený zodpovedať sa za svoje činy na vlastnú hlavu. Obchod s ostrovom Grande-Île sa obnovil, s výnimkou tohto obmedzenia. V auguste 1767 bol do Fort-Dauphin vyslaný hlavný obchodník Glemet, a to len preto, aby získal zásoby, ktorých bol absolútny nedostatok. Máme niekoľko informácií o spôsobe, akým sa v tom čase tento obchod viedol: úradníci sami určovali cenu volov a ryže; za jedného tučného vola sa platilo jednou puškou; za dve pušky boli tri priemerné; jalovica a býk mali hodnotu len jednej pušky. Po zakúpení sa zvieratá nakladali na flutu *Garonne*, ktorá pravidelne premávala medzi Fort-Dauphin a Île de France a ktorej táto cesta trvala približne mesiac. Boli zaparkované na palube a na ich kŕmenie sa vzali zásoby banánov. Nie je prekvapujúce, že za týchto podmienok sa polovica z nich stratila, ale ešte viac ich padlo za obeť počas nalodenia, pretože boli tak zle riadené. Stáda sa priviezli k moru; ako si viete predstaviť, neboli tam žiadne prístaviská ani bárky, ale museli ich priviesť k lodi, ktorá kotvila mimo baru. K rohom volov sa preto priviazalo lano a voly boli nútené plávať tak, že ich ťahali za člnom: takýmto spôsobom sa chtiac-nechtiac museli preplaviť cez tri veľké vlny, ktoré tvorili priehradu.

1 Thomas Arthur, gróf de Lally - francúzsky generál, ktorý bol v roku 1760 porazený Britmi v Indii a neskôr potupne popravený.

Nešťastné zvieratá boli zrazené na zem, prevrátené a často utopené vlnami; tie, ktoré sa dostali na loď živé, boli vyzdvihnuté za rohy: "To," hovorí svedok, "im neuškodilo." Poivre, ktorý bol preniknutý obchodnými doktrínami, ktoré boli v tom čase v móde, odporúčal predovšetkým, aby sa za nákupy neplatilo peniazmi, aby sa nestrácal loj ani kože, a tiež aby sa nekradli. Okrem toho chcel byť informovaný o všetkom, čo mohlo ovplyvniť stav krajiny a obyvateľov; zaujímal sa dokonca aj o ruiny starej francúzskej pevnosti. Nezdá sa, že by mu v tomto poslednom bode bolo vyhovené, ale poslali mu otrokov, o ktorých nežiadal, ak to nebola skutočná príležitosť za cenu. Máme súčasnú cenu tohto druhu tovaru. Žena vo veku asi 30 rokov si mohla kúpiť dve pušky po 10 frankov, 10 libier pušného prachu po 1 sol za libru a fľašu pálenky; ale muž vo veku 24 rokov stál v priemere 4 pušky, sáh látky, zrkadlo a dve fľaše pálenky.

Poivre si sľuboval veľký úspech obchodu, ktorý reorganizoval, ak sa odvoláme na množstvo výmenného tovaru, ktoré požadoval vo Francúzsku na rok 1768. Potreboval 10 000 pušiek Charleville, 100 ton [*milierov*] prachu, 120 ton olova, 24 000 tuctov flámskych nožov, 10 000 malých zrkadiel po 9 frankov za tucet, 300 000 kremeňov, 220 000 šijacích ihliel, 4 000 puzdier na ihly, 1 500 párov nožníc, 60 sudov brandy a koňaku po 60 litrov za sud. Jeho očakávania však boli klamlivé. Loď *Garonne podnikla* tri plavby a priviezla len 376 volov a 17 otrokov kúpených v mene Dumasa a kapitána. Poivre musel ešte ako zvyčajne žiadať od Francúzska obilie a soľné výrobky a musel podnikáť cesty do Rodrigue, odkiaľ sa v tom roku vylovilo 5 065 suchozemských a morských korytnačiek.

Štát, ktorý živil 4 500 ľudí, vydal v roku 1768 len na chlieb a víno 434 484 livrov. Bol to tiež štát, ktorý nakupoval úrodu.

Čo sa týka dobytky privezeného na Madagaskar, voly boli dodané do mäsiarstva, jalovice a býky boli rozdane obyvateľom pod podmienkou, že za každých 10 jalovic a 1 býka, ktoré raz poskytnú, vrátia kráľovi jedného vola v štvrtom roku a dva voly ročne v nasledujúcich rokoch.

Nanešťastie, nelegálne obchodovanie¹ bolo takmer nevyhnutnou pohromou. Pracovali na ňom všetci, guvernér, dôstojníci légie, lodní dôstojníci, námorníci aj obyvatelia. Na naliehavú žiadosť Dumasa musel Poivre poslať Sieura Glemeta, hlavného obchodníka vo Fort-Dauphin, aby zriadil druhé stanovište vo Foulepointe: Sieur Valgny zostal vo Fort-Dauphin. Skutočným dôvodom tohto opatrenia bolo, že vo Foulepointe bolo oveľa viac otrokov ako vo Fort-Dauphin; pašovanie sa vtedy vykonávalo s drzou drzosťou. V decembri 1768 prepašovala loď *Garonne* 200 otrokov do pevnosti a do batérie na Île-aux-Tonneliers. Podľa Poivreho sa o to zaujímal kapitán prístavu, dôstojníci posádky aj samotný Dumas. Poivre, varovaný čestným agentom, dal pevnosť preskúmať.

Vojaci tak sťažili takmer všetkým otrokom útek pred pátraním. Našlo sa ich len 70.

Keď Dumas koncom roka 1768 opustil ostrov, Poivre chcel dať zatknúť hlavného obchodníka Glemeta. Keď však v prvých dňoch januára 1769 prišiel rozkaz do Foulepointe, Glemet bol mŕtvy a s ním takmer všetci vojaci, ktorí tvorili stráž na stanovišti. Jeho dokumenty boli zhabané a dokazovali jeho spreneveru. Dôstojníci a obyvatelia ho opakovane žiadali o *ebenové gule*. Istý Desveaux sa priznal, že počas dvoch ciest na kráľovských lodiach dostal 44 černochoch. Kapitán prístavu Mervin sa sám ujal vedenia vylodovania. Glemetove faktúry dokazovali, že za černochoch určených pre súkromné osoby sa platilo vecami patriacimi kráľovi. Sám Dumas písal listy svojmu drahému Glemetovi, v ktorých Poivra urážal;

1 Francúzsky: "la pacotille"

tieto listy ležali náhodne spolu s listami Filet (známy ako la Bigorne) a fantastickými účtami hlavného obchodníka. Neexistovalo žiadne trestné stíhanie.

Preto Francúzi až do roku 1768 považovali Madagaskar za zastávku pre zásobovanie, za trh s otrokmi. Zariadenia, ktoré tam boli zriadené, nemali iný účel ako zabezpečiť bezpečnosť obchodníkov a udržiavať určitý obchod s domorodcami na zásobovanie továrni. Tento obchod, s výnimkou posledných dvoch rokov, bol monopolom Compagnie des Indes a súkromné lode mohli obchodovať len podvodom. Straty na ľuďoch a náklady, ktoré vznikli v dôsledku týchto vzťahov, sa zvyčajne účtovali na účty francúzskych a bourbonských ostrovov alebo na individuálne účty lodí Spoločnosti, ktoré sa zúčastnili na ich plavbe. Pre tieto plavby, rovnako ako pre plavbu do Indie, sa vytvorili tradície a junáctvo sa pravidelne praktizovalo ako profesionálna povinnosť. Administratívne škrupule filozofického intendanta, akým bol Poivre, jeho snahy o dohľad, jeho sťažnosti ministromi na všeobecné sprisahanie nelegálnych obchodníkov sa mu museli zdať skôr dôsledkom prirodzene sklúčenej povahy než cnostnej povahy: zneužívanie, ktoré sa stane zvykom, nadobúda v očiach tých, ktorí z neho profitujú, legitimitu práva. Platiť zbraňami, sklom, zrkadlami a nožnicami kráľa alebo Spoločnosti za otrokov, za ktorých sa malo platiť vlastnými prostriedkami, sa nenazývalo krádežou: guvernér, obyvatelia, námorníci, skazení takmer nevedomou zvrátenosťou, drancovali tento anonymný poklad tak, ako sa dnes drancuje štátny poklad. Od nepamäti niektorí ľudia vyznávali, že čestnosť sa dlhuje len jednotlivcom.

Až po roku 1768 sa objavili nové pokusy o oživenie tradície, ktorú v predchádzajúcom storočí začal Flacourt.

Prvýkrát od roku 1672 sa začalo hovoriť o prieskume vnútrozemia ostrova, o využití jeho bohatstva, o zakladaní osád, o pestovaní plodín a o priemysle na tejto pôde, ktorá bola dovtedy potrebná len na pestovanie ryže, volov a otrokov. Česť za to, že si ako Colbert a jeho súčasníci predstavovali ovládnutie Madagaskaru, ambíciu založiť tam hlavnú a najbohatšiu z našich kolónií v Indickom oceáne, patrí grófovi z Modave. Bol to dôstojník, ktorý od roku 1756 bojoval v Indii. Oženil sa s dcérou guvernéra Karaikalu Porchera de Soulches. Po dobytí Pondicherry viedol odpor madurských rádzov proti vojskám generála Lawrenca; koniec vojny ho však prinútil opustiť Indiu a stiahnuť sa na ostrovy, kde bola väčšina bývalých zamestnancov Spoločnosti, vyhnaných z Decca, utečencami. Po príchode kúpil 56 domov alebo plantáží a 400 černochoch; nebol však v stave zaplatiť za všetko v hotovosti a táto špekulácia sa môže zdať o to odvážnejšia, že nič v jeho doterajšej kariére ho na tieto nové zamestnania nepripravilo. Zdá sa, že už predtým podnikol cestu na Madagaskar, pravdepodobne na jednej z malých lodí, ktoré sa tam plavili za obchodom. Poznal však len Fort-Dauphin a o vnútrozemí krajiny mal len hmlisté predstavy. Čítal správu Flacourta, na ktorého svedectvo sa neustále odvoláva. V roku 1766 ho do Francúzska vyslali obyvatelia, ktorí ešte nevedeli o rozhodnutiach vojvodu de Praslin týkajúcich sa správy ostrovov; mal však, ako sám hovorí, "tú česť, že ho vojvoda poznal a dokonca miloval". Odvážny a dobrodružný, ako to dokazuje celý jeho život, mal nepochybne už vypracované svoje kolonizačné projekty; možno ho len poslali do Francúzska, aby ich schválil.

Do Paríža prišiel v júni 1767 a od augusta do decembra poslal ministrom niekoľko memoránd, v ktorých vyjadril svoje názory:

"Som presvedčený," povedal, "že monseigneur je presvedčený o nevyhnutnosti položiť základy silného podniku na Madagaskare... Ešte nikdy nebol pokus o podnik menej nákladný a neponúkal viac výhod. Krajina je mimoriadne úrodná, najmä z hľadiska pestovania obilia, ktoré by sa tu pestovalo rovnako výhodne a s takou druhovou rozmanitosťou ako v ktorejkoľvek inej krajine. Kolónia by si túto základnú časť svojej obživy zabezpečila sama. Mohla by tiež vyvážať množstvo potrebné na zásobovanie Île de France a našich obchodných miest v Indii. Naše lode by v jej prístavoch našli potrebnú múku a sušienky. Stáda všetkého druhu sa množia ľahko, takmer bezstarostne... Toto rozmnožovanie by bolo predmetom veľmi veľkého obchodu... Solenie je tam veľmi úspešné. Predaj koží a loja by ešte zvýšil produkt tohto obchodu. Konope rastie prirodzene všade...; mohli by sme teda vyrábať všetky druhy povrazov a všetky druhy látok, predmet obrovskej spotreby pre jediné zásobovanie indického námorníctva, kde sú laná a plachtovina také drahé. Cukrová trstina, bavlna, indigo, hodváb a vosk sa v krajine nachádzajú v hojnom množstve. Toto bohatstvo je väčšinou stratené: bude na kolonistoch, aby ho využili.

"Jednou z prvých vecí, ktoré by sme mali urobiť, je postaviť niekoľko kováčskych dielní. Náklady by boli nižšie ako kdekoľvek inde. Železo sa tu nachádza v najväčšom množstve a v najlepšej kvalite... O nerastnom kráľovstve tohto ostrova neviem dosť, aby som sa pustil do dlhého vymenúvania na túto tému. Je však bezpochyby známe, že v okolí Fort-Dauphin sa nachádzajú bane na zlato. Ukázali mi horu, z ktorej Portugalci kedysi ťažili zlato.

"Najnaliehavejšie je priviesť na Madagaskar pracovníkov a remeselníkov všetkých druhov. Nie je potrebné, aby ich kráľ prijal do svojich služieb...

Na Île de France ich bude veľa a keďže na Madagaskare sú zdroje práce a bohatstva neporovnateľne bohatšie, pôjdu tam ochotne. Čoskoro budeme môcť nahradiť francúzskych námorníkov černochochmi z ostrova, ktorí majú dostatok vloh pre plavbu a ktorí sa budú húfne ponúkať do služby na našich lodiach, keď budú mať istotu, že sa s nimi bude dobre zaobchádzať a že sa vrátia do svojej krajiny. Predpokladám, že do piatich rokov zariadenie Madagaskaru spotrebuje desať nákladov alebo 8 000 ton tovaru z kráľovstva, ktoré zaplatí priemyslom Madagaskarčanov... Ešte nikdy nestál pokus o realizáciu projektu menej. Nie sú potrebné žiadne mimoriadne prostriedky ani fondy. *Všetko sa musí uskutočniť z Île de France.* Je to len malý posun. Navrhujem, aby sme odišli prvými loďami. V apríli budem na Île de France a v júli na Madagaskare. Keď vo Francúzsku dostanú prvé oznámenia o mojom príchode, bude zriadený podnik, Fort-Dauphin bude vyčistený a obsadený a domy budú postavené. Počul som, že túto myšlienku mal aj zosnulý maréchal de Saxe. Ja som ju vymyslel pre svoju krajinu... Úspech tohto projektu bude ilustrovať službu vojvodu de Praslin pre najvzdialenejšie potomstvo... Napraví všetky naše straty v Ázii a Amerike, zároveň zabezpečí náš obchod s Indiou a postaví nás do pozície, v ktorej sa jedného dňa budeme môcť čo najhroznejšie a najúplnejšie pomstiť našim nepriateľom."

Zdá sa, že Modave do týchto opisov vložil istú samolúboosť, ktorá mala zrejme zviazať predstavivosť vojvodu de Praslin. Nič nebolo preukázané menej ako hojnosť železa na Madagaskare; čo možno povedať o jeho výnimočnosti? Úroda, ktorú už Modave videl premenenú na sušienky, prírodné konope, z ktorého sa vyrábali laná, z ktorých zásoboval celé flotily Indie, indigo, vosk, hodváb, bavlna, boli tak trochu rovnakého charakteru ako výdobytky kráľa Pikrochola. ¹ Kým sa také bohatstvo vynorilo zo zeme, kde ešte driemalo, koľko dní, koľko práce, koľko úmrtí ľudí muselo nastať, na čo nadšený snílek nemal ani účet, ani starostlivosť!

1 Fiktívna postava - zlý kráľ a podnecovateľ zbytočných vojen - vytvorená Rabelaisom

Mal však poznať nehostinnosť pobrežia: obchod s otrokmi každoročne pohltil dostatok ľudských životov, takže projekt založenia kolónie robotníkov a roľníkov v týchto končinách by nemal tak ľahko prijať človek, ktorý poznal ostrovy a vedel, ako málo práce tam belosi poskytujú.

Len tak mimochodom treba poznamenať, že názory, ktoré Modave ministromi s takou malou kritickosťou podsunul, sú akoby prototypom úplne zavádzajúcich opisov, ktoré nájdeme v Benyowszkého korešpondencii. Uhorský dobrodruh mohol poznať Modaveho dokumenty, tak metodicky zrejme rozširuje jeho myšlienky a predpovede.

Čoskoro nájdeme tieto železné alebo zlaté bane, tieto nespočetné stáda volov, tieto úrody pšenice a dokonca aj týchto námorníkov z Madeiry, budúcu rezervu našich posádok. Maďar však podáva ako reálne to, čo jeho inšpirátor videl len v ďalekej budúcnosti a ako sklamaný prelud. Modave žiadal, aby sa postavil malý kostol, dom pre guvernéra, zbrojnica, sklad pušného prachu, dva sklady na obchodný tovar, kasárne, dva pavilóny na ubytovanie dôstojníkov, nemocnica a väzenie. Tvrdil, že na Île de France vykonal so svojimi čiernymi robotníkmi také rozmanité a dôležité práce, aké navrhoval. Počet zamestnancov budúcej kolónie mal byť značný. Chcel mať 4 roty pechoty, 25 robotníkov, 8 diel, 6 mínometov: okrem toho mal mať personál lekárov a zdravotných sestier potrebných pre službu nemocnice.

Minister súhlasil len s tým, že guvernér a intendant ostrova Île de France poskytnú vojakov a zásoby pre počiatočné fázy osídľovania, ktoré sa mali podobáť tým, ktoré sa tam už vyskúšali. Modaveho úlohou bolo preskúmať krajinu;

nechceli posielat' osadníkov ani znášat' veľké výdavky skôr, ako sa po niekoľkých rokoch pobytu a dokonalej znalosti regiónu potvrdí jeho nadšené hodnotenie: "Beriem so sebou," napísal, "asi dvadsať ľudí, z ktorých najosvietenejších zamestnám na hľadanie a prieskum krajiny." Svoj výskum chcel posunúť až o 80 míľ na sever, nadviazať vzťahy s domorodými náčelníkmi a pritiahnúť ich k nášmu spojenectvu.

5. septembra 1768 sa vylodil vo Fort-Dauphin. Malí náčelníci tohto regiónu, ktorí už dlho poznali francúzskych obchodníkov, ho dobre prijali a odstúpili mu územie s rozlohou asi desať štvorcových líc na pobreží. Jeden z jeho spoločníkov, M. de la Marche, postúpil do vnútrozemia a takisto získal územie na brehu rieky Mananpani tri míle od mora. Modave plánoval vytvorenie ďalších štyroch postov, kde by rozdelil kolonistov, ktorých chcel prijať z Francúzska. Nepochyboval, že čoskoro ovládne celý ostrov, ak ho bude podporovať vláda. Nanešťastie sa vyskytli nehody, ktoré zrejme nepredvídal. La Marche a niekoľko vojakov, ktorí ho sprevádzali, zomreli na malarickú horúčku. Epidémia si vyžiadala ďalších desať obetí v samotnom Fort-Dauphin, ktorého zdravie Modave chválil. V tento deň (11. decembra 1768) vyzval M. de Praslin, aby vytvoril špeciálny zbor 300 pešiakov a 50 dragúnov pre Madagaskar. Zároveň požiadala o 800 kolonistov a robotníkov. Na druhej strane však intendant Poivre pri lodiach v januári 1769 napísal do Francúzska sťažnosť na výdavky na stôl a nedostatok poriadku. Obchod vo Fort-Dauphin bol nepriaznivý a Poivre si bol veľmi neistý budúcimi výsledkami podniku. V tom čase Dumasa nahradil Chevalier Desroches a zdá sa, že nebol v zásade naklonený podniku, ktorý sa zle rozbiehal.

Treba priznať, že Modave, márnotrtný v memoároch a sľuboch, akoby nič nepodnikal a nič nerobil. Dňa 30. augusta 1769 opäť napísal do Francúzska, ale aby získal hodnosť brigádiara, povolenie získať černochovo za kráľovský tovar a zvýšenie svojho platu. Požadoval delostrelectvo, vojakov, robotníkov a kolonistov, o ktorých hovoril v predchádzajúcom roku. Desroches mu bez problémov povolil priviezť na ostrovy otrokov na lodiach na náklady kráľa a toto povolenie využil v takej hojnej miere, že mal pocit, že sa musí ospravedlniť: "V prílohe," napísal mu, "je zoznam černochovo, ktorých som na svoj účet nalodil na *Garonne*. Zdá sa mi, že ich počet je značný, ale predpokladám, že záujem, ktorý ste prejavil o obnovu mojich záležitostí, vás prinúti posúdiť to inak." Neprerušil teda obchod, ako sa nesprávne tvrdilo. Dňa 2. septembra 1769 Desroches poslal do Francúzska pripomienky, ktoré boli úplne nepriaznivé pre zriadenie pevnosti Dauphin. Bolo preňho príliš ľahké porovnať zázraky, ktoré Modave sľuboval, s priemernosťou dosiahnutých výsledkov. Za jeden rok bolo z počtu približne 130 mužov stratených 21. Získalo sa veľmi málo volov, hoci Modave navrhol zakázať obchod s nimi na juhu ostrova, aby sa ľahšie vytvorilo stádo. Následne minister nariadil evakuáciu Fort-Dauphin a malá kolónia bola v októbri 1770 oslobodená.

Modave pripisoval svoj neúspech Desrochesovej zlej vôli; presnejšie by bolo hľadať príčinu v jeho vlastných prehánaniach. Keby bol dostal všetko, o čo žiadal, čo sa týka ľudí a peňazí, nikdy by sa mu nepodarilo splniť si sny, ktoré sa mu splnili pri čítaní Flacourta. "Nedostali sme," povedal Desroches, "ani bavlnu, ani oceľ, ani gumu, ani živicu." A určite by nič z toho nemohlo prísť za rok z divokého ostrova, aj keby sa tam našli bane a panenské lesy. Desroches by bol nespravodlivý, keby vyčítal neplodnosť podniku, ktorý nebol novinkou pre vodcu, ktorý nezabezpečoval nič iné ako primerane vzdialenú budúcnosť;

Možno menej sa mu darilo oponovať Modave, ktorá toho zatiaľ sľubovala príliš veľa, s nulovými výsledkami prvého roku okupácie. Je však pravdepodobné, že pri troche vytrvalosti a vynaložení potrebných výdavkov by sa vo Fort-Dauphin, ktorého situácia nie je príliš nezdravá, mohlo vytvoriť trvalé sídlo. Vedel však samotný minister, čo chce urobiť? Kým Modave navrhoval vytvoriť osadu a kolóniu na vykorisťovanie, obyvatelia Île de France chceli obchodnú usadlosť. Ak niekto naozaj chcel kolonizovať, je isté, že bolo lepšie najprv osídliť a vykorisťovať samotný ostrov Île de France. Ale najabsurdnejšou chybou bolo, že Île de France musel platiť náklady na toto nové zariadenie, na túto konkurenčnú kolóniu. Na to, aby sa Madagaskar premenil podľa Modavových predstáv, bolo by potrebné prideliť mu nezávislé finančné prostriedky; budúce impérium nemalo byť podriadené svojmu skromnému susedovi, ani nový Cortez Poivrovým byrokratickým metódam. Ale opäť, vedel minister, čo chce?

V Desrochesovom nesúhlase s jeho plánmi určite nebolo nič osobné. Zdalo sa, že Poivre ich spočiatku schvaľoval; zmenil názor, len čo si uvedomil, akými výdavkami bol ohrozený jeho vlastný fond. Títo dvaja muži, keď sa aféra skončila, horlivo pracovali na tom, aby pre plukovníka získali všetky možné kompenzácie. Statky a otrokov, ktoré nerozumne získal v roku 1765, musel vrátiť predávajúcim, pretože nebol schopný zaplatiť ich cenu. V roku 1771 požiadal o dôchodok: Desroches ho navrhol do vlády v Kariakale; Poivre, podporujúc postup svojho nadriadeného, zároveň žiadal, aby bol oprávnený poskytnúť grófovi zálohy, ktoré by mu pomohli rehabilitovať jeho pozemky na Île de France. Po páde Choiseul Modave v nádeji, že nový minister bude priaznivejší, mu poslal memorandum, v ktorom zopakoval úvahy, ktoré už predložil due de Praslin.

Inžinier Charpentier de Cossigny sa zaujímal o tento projekt a poslal grófovi de Boynes list, v ktorom radil, aby sa Tamatave zmocnil. Od tejto záležitosti sa teda neupustilo, ale lokalita Fort-Dauphin sa zdala byť zle zvolená. V týchto rokoch 1771 a 1772 si ťažkosti a chudoba obchodu, slabé zdroje Île de France, ktoré zaznamenal vo svojich správach sám Poivre, vyžadovali, aby minister túto otázku definitívne vyriešil. Uvidíme, ako Benyowszky, ktorý sa tam ocitol náhodou, využil úsilie iných a bol poverený prevziať dlho márne pokusy o usadenie sa na veľkom ostrove.

Prosper Cultru - Madagaskarský cisár

PRÁZDNA STRANA

KAPITOLA III

Benyowszky je poslaný na Madagaskar. - Formovanie dobrovoľníckeho zboru. - Pokyny M. de Boynesa, ktoré nie sú dostatočne presné. - Názory na Turgota. - Fantastické projekty Benyowszkého¹.

Benyowszky prišiel do Lorientu 18. júla 1772. Po vystúpení na breh ho zdvorilo prijal veliteľ prístavu M. de la Vigne-Buisson, ktorý sa dva dni predtým z listu kapitána lode *Laverdy* dozvedel o príchode niekoľkých maďarských a poľských vojakov.

M. de la Vigne-Buisson súhlasil, že okamžite pošle kuriéra, aby odovzdal barónove listy ministrovi zahraničných vecí vojvodovi d'Aiguillon. Boli napísané v zlej latinčine. Žiadal, aby mu dovolili ísť na dvor a oznámiť mu dôležité tajomstvá; opisoval sa ako vazal Jeho Apoštolského Veličenstva, plukovník Poľskej republiky; sľuboval, že prezradí obsah tajnej zmluvy medzi Moskovčanmi a Angličanmi. Táto neočakávaná správa prekvapila vojvodu d'Aiguillona; okamžite napísal ministrovi námorníctva grófovi de Boynes, že treba zabezpečiť ubytovanie a výživu utečencov až do odvolania. Ten preto nariadil bretónskemu guvernérovi, aby ich ubytoval v Loriente a zabezpečil im stravu v posádke, pričom počkal, kým minister zahraničných vecí pošle do Port-Louis finančné prostriedky potrebné na ich vydržiavanie z rozpočtu svojho rezortu.

1 * *Mémoires de Benyowszky*. - Fonds Madagascar, C5, 4, C5, 8.

O niekoľko dní neskôr vojvoda d'Aiguillon odpovedal samotnému Benyowszkému a poveril ho, aby odišiel do Compiègne, kde bol vtedy na dvore. Nezdá sa, že by ho už mali v úmysle využiť; zdalo sa, že sú pripravení repatriovať ho do Uhorska, ako repatriovali väčšinu jeho spoločníkov do Ruska. Benyowszky vo svojich *Pamätiach* uvádza, že po odchode do Compiègne ho minister prijal s vyznamenaním a hneď mu ponúkol velenie pluku. Je nepravdepodobné, že by veci išli tak rýchlo. Benyowszky najprv dostal finančnú pomoc; tá mu umožnila vyslať do krajiny sluhu, ktorý priviedol do Versailles pani Benyowszkú a jej sestru, slečnu Henskú. Vo Francúzsku si našiel príbuzného, starého husára z Berčina, ktorý pre kráľa velil mestu a zámku Bar-le-Duc. Zostal v Paríži. Ministri však uvažovali, či je múdre prepustiť muža, ktorý tvrdil, že počas svojej cesty získal toľko vedomostí a toľko dôležitosti. Zdá sa, že sa obávali, že by ho mohol preniesť k iným národom. Benyowszky tvrdí, že navrhol dobyť Formózu, kde, ako sme videli, strávil niekoľko dní. Usúdilo sa však, že takéto vzdialené osídlenie by bolo za hranicami francúzskej obchodnej činnosti: to nepochybne viedlo k tomu, že ho poverili realizáciou už starého a stále nešťastného plánu na rozvoj Madagaskaru. Je celkom nepravdepodobné, že mu tento podnik bol od začiatku prezentovaný ako veľmi významný, že mu bolo prisľúbených 1 200 vojakov, že bol poverený, aby celý ostrov dostal pod nadvládu kráľa; ešte ťažšie je uveriť, že sám požiadal o zníženie počtu svojich vojakov. Práve koncom decembra 1772 vypracoval M. de Boynes správu, ktorej závery kráľ schválil: navrhol v nej vytvoriť pod názvom Benyowszkého dobrovoľníci zbor ľahkých jednotiek určených na službu na Île de France:

by sa mohol použiť na realizáciu plánu, ktorý sa už dlho pripravuje pre ostrov Madagaskar.

Po sérii chýb a omylov, ktorým správa ostrova Île de France nedokázala zabrániť, sa pokus o vytvorenie kolónie vo Fort-Dauphin v roku 1768 skončil neúspechom, pretože sa predpokladalo, že sa do nej vložil duch nadvlády a dobývania. Oveľa skromnejším cieľom by bolo civilizovať obyvateľov veľkého ostrova dobrými príkladmi a silou náboženstva a vzbudiť v nich potreby, aby sa otvoril odbyt pre tovar z Francúzska, za ktorý by sa získal tovar z Madagaskaru. Zdalo sa, že barón de Benyowszky, ktorý sa počas svojich ciest naučil, ako sa má jednať s divokými národmi, má všetky talenty a najmä jemnú povahu, ktoré boli vhodné na takýto cieľ. Pokiaľ ide o miesto na ostrove Madagaskar, kde by sa mohlo zriadiť zariadenie, zdalo sa, že výber by mal byť ponechaný na správcov Île de France, od ktorých malo toto zariadenie závisieť. Títo však určili záliv Antongil na východe Madagaskaru, pretože táto časť ostrova ešte nebola navštívená a pretože sa dúfalo, že sa z tohto zálivu podarí otvoriť pozemnú cestu na západné pobrežie, aby sa zabezpečilo podriadenie severnej časti ostrova.

Tento projekt bol schválený a zároveň bolo schválené nariadenie, ktoré nariaďovalo vytvorenie pešieho dobrovoľníckeho zboru. Mal byť rozdelený na 3 roty, z ktorých každá mala pozostávať z 1 dôstojníka pre zásobovanie, 4 seržantov, 8 kaprálov, 8 pomocníkov, 56 mužov a 2 bubnov; štáb a kádre mali tvoriť plukovník, teda Benyowszky, 1 kapitán, zastávajúci funkciu majora, 3 rotmajstri, 3 nadporučíci, 3 podporučíci, 1 ženijný geograf, 1 rotmajster a 1 práporčík. Veliteľ mal mať 22 liv. 4 s. 5 d. 1/2 na deň, teda mesačne 666 liv. 14 s. 1 d. a ročne asi 8 000 liv.

Oblečenie dobrovoľníkov pozostávalo z kabáta zo štrikovaného alebo nankinového pláštá, ktorý bol uzavretý zelenými polodupačkami s malými výložkami rovnakej farby a bielymi gombíkmi s vyrazenou kotvou, kabátka zo zeleného súkna, nohavíc z nankinu a klobúka lemovaného bielou farbou. Oddiel mal požívať všetky výsady a výhody priznané kráľovským vojakom. Ďalším rozhodnutím z 1. apríla 1773 sa zvýšil plat baróna na 12 000 livier ročne. V jeho poverení z 30. decembra 1772 sa uvádzalo, že bol vymenovaný za plukovníka veliaceho dobrovoľníckemu zboru, aby mu velil a riadil ho pod právomocou generálnych a súkromných veliteľov francúzskych kolónií za Mysom dobrej nádeje. Štáb sa nezdal byť zložený: podplukovníkom bol Sieur Marin, bývalý kapitán v pluku Canada, majorom Sieur de Marigny, kapitán dragúnov légie Conflans; spomedzi poručíkov Sieur Brice pochádzal z kráľovských granátnikov, ďalší z pluku Sarre. Boli tu len 3 zahraniční dôstojníci: Sieurs Wymblad, Cromstovsky a Kovacz. Prvý z nich zostal vo Francúzsku, pretože ho postihla paralýza; minister zahraničných vecí mu zabezpečil výslužný plat. Benyowszky si vzal so sebou chirurga, ktorý odišiel z Kamčatky, 79-ročného sieura Medera. Pokiaľ ide o vojakov, minister tvrdil, že boli zostavení s najväčšou starostlivosťou a že boli zložený zo silných, statných mladých mužov a robotníkov rôznych remesiel, takže nebudú mať žiadne rozpaky pri rôznych prácach, ktoré bude treba vykonať. Zdá sa však, že to nebolo urobené so všetkou potrebnou starostlivosťou. Navigátor Kerguelen, ktorý sa v roku 1774 istý čas zdržiaval na Madagaskare, totiž uvádza, že barónova čata bola zložená z darebákov, tulákov a mrchožrútov z Pont-Neuf. Zbor bol však vytvorený, ako to bolo, z 3 kompánií po 79 mužoch a 21 dôstojníkov vrátane podplukovníka. Zdá sa, že medzi týmito dobrovoľníkmi nebolo veľa Rusov; väčšina z nich sa totiž vrátila do vlasti na palubách obchodných lodí, na ktorých sa zapísali ako námorníci.

Rjumina repatriovalo veľvyslanectvo a všetkých našli o niekoľko rokov neskôr na Kamčatke, čo dokazuje, že odišli napriek sebe.

V marci 1773 dostal Benyowszky rozkaz nalodiť sa v Lorient na loď *Marquise-de-Marboeuf*. Z celkového platu 19 000 livrov, z ktorých 7 000 vyplácalo ministerstvo zahraničných vecí, ponechal delegáciu 4 000 livrov ročne do roku 1775 sieurovi Boisrogerovi, ktorý mu poskytol zálohu potrebnú na jeho vybavenie. Prevážal rôzne predmety a zásoby s hmotnosťou 35 ton. Loď vyplávala 22. apríla 1773. Posledné inštrukcie, ktoré barón dostal od ministra, boli, aby na Madagaskare vytvoril ustanovizeň s cieľom poskytnúť Île de France potrebnú pomoc: aby ho hrabě de Boynes presnejšie informoval o želaniach Jeho Veličenstva, oznámil mu list, ktorý napísal spoločne chevalierovi de Ternay, guvernérovi ostrovov, a M. Maillart-Dumesleovi, intendantovi.

"Viete," povedal, "o projekte, ktorý v roku 1767 prijal M. de Modave, založiť na Madagaskare kolóniu Európanov, civilizovať obyvateľov tohto ostrova a privyknuť ich na naše zvyky a obyčaje. Netrvalo dlho a ukázalo sa, že toto zriadenie bolo založené na falošných princípoch, a muselo sa od neho upustiť pre nemožnosť splniť zálohy všetkého druhu, ktoré M. de Modave pre nových kolonistov požadoval. Napriek malému úspechu tohto pokusu nemožno zakryť skutočnosť, že ostrov Madagaskar obsahuje veľmi veľké zdroje a že by bolo užitočné mať tam sídlo; namiesto kolónie, ktorej názory by príliš otvorene poškodzovali vlastnícke práva, aby ju pastiersky a poľnohospodársky ľud prijal s radosťou, by však malo ísť o jednoduchú poštu, pomocou ktorej by sa mohli vytvoriť užitočné kontakty s hlavnými náčelníkmi krajiny, mohol by sa s nimi nadviazať obchod a zastaviť zneužívanie obchodovania s peniazmi.

Potom bude záležať na inteligencii osoby, ktorá bude viesť tento podnik, aby rozšírila svoje kontakty vo vnútrozemí ostrova s cieľom otvoriť nové odvetvia obchodu, a ak sa budeme správať obozretne, môžeme dúfať, že jedného dňa dosiahneme cieľ, ktorý navrhuje pán de Modave, a vytvoríme kolóniu o to pevnejšiu, že bude založená na záujme samotných ostrovanov. Kráľ ponechal M. de Benyowszkému voľnosť pri výbere miesta, ktoré sa mu zdalo najvhodnejšie na zriadenie inštitúcie, ktorej založením bol poverený. Jedinou výnimkou bola pevnosť Fort Dauphin, a to napriek zdravému ovzdušiu, pretože táto časť ostrova bola príliš vyprahnutá a neposkytovala žiadne zdroje na obchod." Minister dodal, že prístav Tamatave sa zdá byť najvhodnejší na zriadenie, ale Benyowszky sám posúdi jeho výhody a že v neistote, kde sa usadí, mu bola daná k dispozícii malá loď, aby mohol preskúmať pobrežie ostrova.

Intendantovi Maillartovi-Dumeslemu tiež odporučili, aby do Benyowszkého zboru pridal administratívneho dôstojníka, skladníka, pokladníka a kaplána. Poradil mu, aby výpravu vybavil sortimentom obchodného tovaru, ako sú pušky, pištole, sekery, kince, železné tyče; pokladníkovi mal tiež poskytnúť dostatok finančných prostriedkov na šesťmesačný plat a skladníkovi potraviny na tri mesiace. Bolo by zakázané, aby sa súkromní majitelia lodí priblížili k bodu ostrova, kde by sa usadil barón; ten mal držať ruku na tento zákaz s najväčšou prísnosťou. Minister poslal tou istou loďou veci na oblečenie, výzbroj, výstroj, ako aj stany potrebné na formovanie dobrovoľníckeho zboru, ktoré sa malo uskutočniť len na Île de France; oznámil kúpu brigantíny s výtlakom 90 ton určenej na službu budúcej kolónii.

Regrúti boli vyslaní čiastočne na lodi "flûte" *l'Étoile*, čiastočne na lodi *Marquise-de-Marboeuf*.

Príkazy M. de Boynesa však neboli úplné. Hoci sa Benyowszky zdal byť podriadený guvernérovi Île de France, ponechal si právo viesť priamu korešpondenciu s Parížom a úradníci na ostrovoch sa nikdy necítili oprávnení dávať mu príkazy. Dostali pokyn, aby mu počas šiestich mesiacov poskytovali potraviny a peniaze, ale nebolo povedané, že by mal tieto dodávky naďalej pravidelne dostávať. Mal sa Benyowszky spoliehať na rozpočet Île de France, pričom nebol súčasťou administratívneho personálu tejto kolónie? Alebo mal dostávať peniaze, potraviny a regrútov priamo z Francúzska, keďže ich dostával priamo z rozkazov?

Tieto body neboli v liste M. de Boynesa uvedené. Výsledkom bolo, že barón sa považoval za nezávislého od guvernéra Île de France a tak sa aj správal; na druhej strane guvernér a intendant, ktorí usúdili, že nová kolónia je úplne mimo ich jurisdikcie, sa zdali byť neochotní urobiť pre ňu viac, ako bolo nevyhnutne potrebné. Treba tiež poznamenať, že bolo veľmi neopatrné vymenovať cudzinca, ktorý sotva ovládal francúzsky jazyk a ktorého talent a charakter neboli nikdy preverené, za zakladateľa kolónie na tak málo známom ostrove, ako je Madagaskar, kde sám nikdy nepristál, a ponechať mu výber miesta, kde sa usadí, bez toho, aby mu boli pridelené nejaké isté práva, pravidelné administratívne vzťahy alebo zaručená pomoc v podobe ľudí a peňazí. Je naozaj zvláštne, že o tri roky neskôr mohol Benyowszky povedať, že o ministrových plánoch nebol nikdy informovaný. Je preto pravdepodobné, že táto záležitosť bola ponechaná, podobne ako mnohé iné, na rozhodnutie úradníka a že gróf de Boynes podpísal bez toho, aby tomu prikladal nejaký význam, tento príkaz, v ktorom išlo napokon len o 200 cudzincov alebo tulákov určených na obnovenie neúspešného pokusu o kolonizáciu na vlastné riziko.

Takáto neopatrnosť by nemala prekvapiť žiadneho Francúza.

Zdá sa, že M. de Boynes už nemal čas zaoberať sa Madagaskarom. V nasledujúcom roku však Turgot, predtým ako prevzal všeobecné riadenie, bol niekoľko týždňov ministrom námorníctva. Bol to on, kto dostal korešpondenciu zaslanú v decembri 1773 z ostrova Île de France: Intendant Maillart mal od prvých dní spory s Benyowszkym a jeho listy niesli jasné známky jeho nespokojnosti. V liste z júla 1774 Turgot cítil, že musí určiť plán, ktorý vymyslel jeho predchodca: "Všetko sa muselo zredukovať," odpovedal, "na jednoduchý post, prostredníctvom ktorého by sa mohli vytvoriť užitočné spojenia s hlavnými náčelníkmi krajiny. Zariadenie a osoba, ktorá ho vedie, boli podriadené vašej autorite; čítajúc korešpondenciu M. de Benyowszkého nemôžem pred sebou zakryť, ako veľmi sa tento dôstojník odchýlil od jeho pokynov; nemôže a nesmie však konať inak ako v dôsledku vašich príkazov a v súlade s touto zásadou mám dôvod dúfať, že nič nezanedbáte, aby ste toto zariadenie dovedli k dokonalosti. Naliehavo vás vyzývam, aby ste priamo dohliadali na správanie tohto dôstojníka a nevyhovovali ťiadtym jeho poťiadavkám, pokiaľ nebudú v dokonalom súlade so záujmami Jeho Veličenstva a dobrom jeho sluťby."

Zároveň napísal barónovi:

"Nemôžem zakryť svoje prekvapenie, keď som si prečítal vaše plány s Madagaskarom; namiesto jednoduchej obchodnej stanice tam chcete založiť kolóniu. Musíte sa, pane, vzdať všetkých týchto nápadov a vrátiť sa k zásadám uvedeným vo vašich pokynoch. Nemá to byť kolónia, ale jednoduchý post, ktorý treba založiť. Zbrane a vojenská munícia, ktoré ste dostali, nie sú určené na dobývanie, ale na zabezpečenie vášho usadenia.

Hoci vám bolo povedané, že korešpondencia, ktorú budete musieť viesť s pánmi de Ternayom a Maillartom v súvislosti s vašimi operáciami, by vás nemala zbaviť povinnosti podávať ministrovi námorníctva priame správy o všetkom, čo urobíte pre úspech svojej misie, nikdy nebolo zámerom ponechať vám absolútnu moc nad zriadením Madagaskaru; a on bol vždy podriadený, rovnako ako vy, správcom Île de France.

"Vaša misia sa mala obmedziť na jednoduchý post, ktorý by vám umožnil nadviazať kontakt s domorodcami v krajine, nadviazať s nimi obchod a skoncovať so zneužívaním obchodovania s peniazmi. Chcel by som sa presvedčiť, že neurobíte nič, čím by ste napravili chyby, ktorých ste sa dopustili, a to tým, že sa starostlivo zdržíte všetkého, čo súvisí s výdavkami a nakladaním so zásobami, za ktorých podrobnosti zodpovedá výlučne administratívny úradník poverený vykonávať u vás povinnosti povoľujúceho úradníka. Nemôžem pred vami zatajiť, že ak by ste sa od týchto zásad odchýlili, bol by som nútený prijať rozkaz kráľa na vaše odvolanie."

Je pravdepodobné, že tieto precízne a prísne listy by ukončili, ak nie misiu, tak aspoň Benyowszkého predstavu; žiaľ, zostali v štádiu projektu a neboli odoslané, nepochybne kvôli krátkemu času, ktorý Turgot strávil na ministerstve námorníctva. Keď nastúpil M. de Sartine, ukázalo sa, že podnik bol zachovaný a nikto mu neposkytol informácie o pôvode tohto podniku, takže nechal veci tak. Neskôr, keď si prečítal protichodné listy od Benyowszkého a správcov ostrovov, dal urobiť vyšetrovanie a videl, ako uviedol v správe kráľovi z roku 1776, "že samotná náhoda alebo skôr neočakávaný príchod oddielu Maďarov do Francúzska vnukol ministrovi myšlienku dať baróna Benyowszkého, Tento názor potvrdila skutočnosť, že tento dôstojník a zbor dobrovoľníkov pod jeho velením sa nalodili v Loriente a boli vyslaní na Madagaskar bez inštrukcií alebo memoranda, v ktorom by bol načrtnutý ich postup."

Správanie pána de Boynesa by sme považovali za ľahkovážne, keby dejiny francúzskej administratívy, prinajmenšom v čase padlých režimov, neboli plné takýchto incidentov.

Možno by sme mohli nájsť aj nejaké ospravedlnenie pre nadmernú ctižiadosť a fantáziu ohnivého dobrodruha, ktorého koloniálne fantázie musíme teraz sledovať. Keď vodca nevie, čo chce robiť, podriadení si ľahko dovoľia. Ale mal by si človek vôbec dovoliť, ako to urobil Benyowszky, zaobchádzať s pravdou?

Keď sa začiatkom marca 1773 skončilo zhromažďovanie mužstva jeho zboru, plukovník odišiel do Lorientu, aby prešiel s druhým ešalónom. Prvý odišiel na lodi *Étoile*, tretí mal nasledovať na lodi *Laverdy*. Vo svojich *Pamätiach* uvádza, že keď dostal list adresovaný guvernérovi a intendantovi Île de France, vyjadril sa k tomu, že najmenší nedostatok vôle z ich strany by mohol spôsobiť neúspech jeho výpravy; požiadal, aby boli podmienky tohto listu opravené. Minister mu povedal, že najdôležitejšie články tohto listu boli zmenené a že správcovia Île de France budú informovaní, že zostáva pánom svojich operácií a že im nezostáva nič iné, len mu dodať, čo bude potrebovať. Je isté, že barón sa správal tak, ako keby boli veci takto vyriešené, a zdá sa, že nikdy nepochopil, že je podriadený niekomu inému ako ministrom. V korešpondencii, ktorú si pred svojím odchodom z Lorientu vymenil s pánom de Boynes, sa však o týchto vyhláseniach nezmieňuje. Napriek tomu sa venoval všetkým podrobnostiam služby. Vtedy si napríklad dovoľil, ako hovorí, poslať ho :

"Dám vám, môj pane, šifru na rozlúštenie, ak existujú nejaké tajné správy, ktoré treba z mojej strany podať, aby som vám dal priamu správu o všetkom, čo som urobil alebo čo budem považovať za dobré urobiť. Sú chvíle, keď nebudeme vedieť, ako urobiť dostatočné opatrenia, aby sa účty nedostali do rúk cudzích ľudí. Dúfam, môj pane, že aspoň neodsúдите moju horlivosť, ak sa vám táto vec zdá zbytočná. Vždy budem čakať na vaše povolenie používať túto šifru." Tento list je napísaný jeho rukou; dokazuje, že Benyowszky nepísal po francúzsky správne, a teda ani memoáre, ani listy, ktoré máme použiť, nie sú aspoň po formálnej stránke jeho dielom. Pokiaľ ide o šifru, zdá sa, že ju vôbec nepoužíval; bola detsky jednoduchá; *d* sa malo čítať ako *a*, *a* ako *d*; *g* sa malo čítať ako *e* a *e* ako *g*; rovnako sa transponovalo *l* a *i*, *r* a *o*, *p* a *u*. Podľa barónovej schémy teda *b*, *r*, *l*, *u*, *g*, *s* je Boynes; a on svoj list podpísal: *Som s najhlbšou úctou*, Mrnsglengpo (Môj pane), Váš najpokornejší a najposlušnejší služobník, Bdorn ag Bgnlrpszki (barón Benyowszky) Nalodil sa 13. apríla 1773 a odišiel 22. apríla: okrem asi pätnástich dôstojníkov vzal so sebou pani Benyowszku, jej sestru, slečnu Henskú, slúžku a štyroch sluhov. Plavba nebola ani veľmi rýchla, ani veľmi úspešná; lodi trvalo tri mesiace, kým oboplávala mys Dobrej nádeje. Posádku a vojakov napadol skorbut; stratil sa poručík dobrovoľníkov. Nedostatok potravín a choroby prinútili kapitána 25. júla opustiť False-Bay. Baron využil plavbu na výcvik svojich dôstojníkov a vojakov. Po niekoľkých dňoch odpočinku sa opäť vydali na plavbu k Île de France a dorazili tam 21. septembra. Guvernér Chevalier de Ternay bol v tom čase v Bourbone; intendant M. Maillart bol chorý a nemohol prijať baróna; ten musel počas čakania na M. de Ternaya utáboriť svoju jednotku v Grande-Rivière, aby nerušil tri pluky posádky na ostrove.

Zdá sa, že oznámenie o expedícii na Madagaskar nebolo na Île de France prijaté s veľkým nadšením; obyvatelia ostrova boli zvyknutí na celkom voľný obchod a správa, že všetok obchod bude zakázaný, ich nepotešila.

Navyše Benyowszky pri odchode z Francúzska cítil, že jeho ambície rastú; hneď po vylodení oznámil ministromi svoj zámer "vytvoriť nielen rozsiahlu a bohatú kolóniu, ktorá bude rovnako bohatá ako aj hrozivá, ale aj štít proti našim nepriateľom v Indii". Vypočítal si náklady, potreboval len 100 000 ekonómov, 150 európskych rodín, pretože obyvatelia Île de France a Bourbonov sa mu zdali príliš skorumpovaní. Už sa videl ako pán Madagaskaru a tvrdil, že prístavy Bassora, Muscat a Sokotora budú zásobované potravinami na tomto ostrove, ktorého obchod čoskoro zruinuje obchod všetkých ostatných národov v indických moriach. Bol to nový projekt, povedal výslovne; podrobnosti o ňom adresoval ministromi, a hoci sa plán mohol zdať unáhlený, dúfal, že bude dobre prijatý:

"1° Vylodí sa na mieste, kde vznikne prvá usadlosť, rozšíri ju podľa okolností, zabezpečí okolitú pôdu na siatie obilia všetkého druhu, najmä konope;

"2° Zriadil by pre kráľa dve záhrady, jednu určenú na živobytie nemocnice a druhú na pomoc lodiam, ktoré by sa zastavili;

"3° Zasadil by 5 000 kávovníkov, toľko istých rastlín bavlny, cukrovej trstiny a korenia. Za dva roky by káva a bavlna priniesli kráľovi najmenej 150 000 eku fixného príjmu, ktorý by sa každoročne zvyšoval, najmä ak by sa ženy v krajine naučili spriadať bavlnu. Kým by čakal na zriadenie cukrovarov, dal by destilovať cukrovú trstinu s ryžou a brandy podľa čínskej metódy. Táto pálenka, používaná v obchode s otrokmi, dobytkom a ryžou, by zabezpečila príjem 300 000 livrov ročne. Peľ by sa nakoniec stal aj kapitálovou položkou;

"4° V západnej časti tohto ostrova, v zálive Baie des Volontaires, by založil druhú osadu podobnú tej prvej;

"5° Pri rieke Bombetok v Zátokke dobrovoľníkov by udržiaval vojenské stanovište, ktoré by zaviedlo právo vstupu a výstupu všetkého tovaru, ktorý tam Arabi privezú, a všetkých potravín krajiny, ktoré by dal výmenou;

"6° Zakázal by akýkoľvek obchod s puškami... ;

"7° Pre vojnové operácie sa spojí s niektorým náčelníkom krajiny, ale vyberie si ho spomedzi tých, čo žijú vo vnútrozemí, aby nemohol mať nijaké spojenie s našimi nepriateľmi... ;

"8° Uzatváral dohody s pastierskymi a poľnohospodárskymi náčelníkmi o všetkých potravinách a produktoch krajiny, ktoré by potreboval;

"9° Zriadi garbiareň a továreň na kožu, ako aj továreň na výrobu lán;

"10° Bude mať dva prístavy, jeden v zálive Antongil a druhý v zálive Volontaires, kde budú lode vždy v bezpečí;

"11° Pre námorníctvo by existoval sklad, kde by lode vždy našli to, čo by potrebovali v podobe sťažňov, dosiek, kýlov a iných náhradných dielov, a to tak v dreve, ako aj v dechte, smole atď.

"12° Keďže na ostrove je veľmi rozšírené teakové drevo vhodné na stavbu, dal by postaviť lode, zamestnal by miestnych ľudí v navigácii a vycvičil by vynikajúcich námorníkov, ktorí by boli nekonečným zdrojom pre nábor kráľovských eskadier. Aby dodal svojim sľubom väčšiu váhu, zaviazal sa, že do dvoch rokov pošle do Európy loď postavenú na Madagaskare, ktorej polovicu posádky budú tvoriť obyvatelia ostrova;

"13° Hľadal by železné a medené bane, ktoré sú tam veľmi rozšírené, a dokonca aj bane na zlato a striebro, ktoré by obyvatelia radi využili. Hľadal by odbyt pre kryštály, topásky a iné drahé kamene;

"14° *Francúzskym a Bourbonským ostrovom by dodal 3 000 černochov za 1 milión, čo dnes stojí 2 400 000 livrov, čo by kráľovi prinieslo zisk 1 400 000 livrov. Posielal by ich aj do všetkých našich kolónií v Amerike a rozdával by ich za nižšiu cenu, čím by v našich majetkoch udržal 12 miliónov ročne, ktoré sa platia v zahraničí za pašovaných černochov;*

"15° Napokon, Madagaskar, ktorý dosiahol dokonalosť svojho zriadenia, by ponúkol Île de France zdroje v podobe mužov a potravín a eskadry by tam našli bezpečné útočisko. Mohli by sa tam obnoviť, vyzdobiť a vyzbrojiť... Naše zariadenia by boli nedobytné." M. de Benyowszky sa nielenže zaručil za zachovanie ostrova, ale oznámil, že do dvoch rokov bude mať na Madagaskare impozantnú armádu a eskadru schopnú podniknúť námorné výpravy.

Cestou zabudol na svoje skutočné poslanie: tieto nové plány boli len snami. Tieto sny sa však chystal prezentovať ako skutočnosť vo svojej korešpondencii a už teraz sa mu jeho oddiel pre takéto rozsiahle názory nezdal dosť silný: požiadal o povolenie zvýšiť jeho počet zo 79 na 120 mužov v každej rote. Chcel mať istotu ročnej podpory 80 nováčikov. Keďže ich zbrane a výstroj neboli odoslané súčasne s dobrovoľníkmi, bol nútený požičať si zo skladov Île de France pušky a pištoly, ktoré sa nepoužívali na cvičenie. Takisto musel za vlastné peniaze kúpiť 60 pušiek a 60 párov pištolí, aby ich mohol rozdeliť medzi predvoj, ktorý poslal na Madagaskar. V novembri 1773 poslal zoznam sťažností, ktorý naznačuje niekoľko myšlienok:

je zrejmé, že bol poslaný z Francúzska bez toho, aby mu boli poskytnuté potraviny, peniaze alebo obchodný tovar; minister predpokladal, že všetky tieto veci mu môžu byť v dostatočnom množstve dodané na ostrovoch. Buď sa Benyowszky obával, že intendant a guvernér mu budú zle naklonení, alebo, čo je pravdepodobnejšie, nechcel byť na nich závislý, pokiaľ ide o zásobovanie, požiadal o celý sortiment obchodného tovaru, ako sú látky, pálenka a železiarsky tovar, a žiadal, aby mu poslali majstrov rôznych remesiel, tesárov, krajčírov, kováčov a tkáčov. Potreboval aj delá a 600-tonovú loď na obsluhu svojho podniku. A tak ešte predtým, ako vkročil na madagaskarskú pôdu, došlo k úplnému protikladu medzi názormi ministra, ktorý takmer náhodne posielal cudzinca, aby zastával skromnú hodnosť zásobovateľa ostrovov, a názormi pyšného magnáta, ktorý sa usiloval hrať úlohu dobyvateľa.

Prosper Cultru - Madagaskarský cisár

PRÁZDNA STRANA

KAPITOLA IV

Benyowszkého prvé spory so správcami ostrovov. - Usadil sa v Antongilskom zálive. - Ministrovi oznamuje, že preskúmal a čoskoro aj predložil Madagaskar (1774 - 1776)¹ .

Už od prvých dní sa medzi barónom a správou ostrova objavili vážne nezhody. Po príchode lode *Marquise-de-Marboeuf* sa dôstojníci tejto lode sťažovali námornému veliteľovi, že ich napadli Benyowszkého dôstojníci. M. de Ternay bol nútený využiť svoju autoritu a umožniť námorníkom návrat na ich loď, z ktorej ich ostatní vyhnali. Benyowszky sa prirodzene zastal svojich ľudí. O niekoľko dní neskôr, keď požadoval obchodný tovar pre obchod, ktorý mal v úmysle uskutočniť na Madagaskare, komisár námorníctva Maillart-Dumesle, ktorý vykonával funkciu intendanta, sa mu posťažoval, že príkazy, ktoré dostal z Francúzska, nie sú dostatočne presné a že prijme opatrenia na zabezpečenie nového podniku potrebnými zásobami, ale len vtedy, ak sám bude mať nejaký nadbytočný tovar. Odmietol uznať vo funkcii podplukovníka a majora dobrovoľníckeho zboru, pretože mu jeden nepredložil výpis z nariadenia, ktorý ich menoval. Za účtovníka baróna určil povereného dôstojníka, *Sieur Vaisse*;

1 * A. C. F. Madagaskar. C5, 4, 5 (1774-1776), pre uvedené dátumy. *Mémoires de Benyowszky*

ale tento muž sa zrejme považoval za Maillartovho zástupcu, a teda za nezávislého od Benyowszkého. Videli sme, aké nejednoznačné boli listy grófa de Boynes: je však isté, že v Paríži nikdy neuvažovali o tom, že by Benyowszkému udelili úplnú nezávislosť, ani nechceli uložiť intendantovi ostrovov povinnosť zabezpečiť všetky jeho vrtochy bez toho, aby počítali náklady. A tak Benyowszky, keď zistil, že jeho oddiel je príliš malý, prišiel na myšlienku postaviť slobodnú rotu lovcov; požiadal M. de Ternaya o povolenie, ktoré mu bolo udelené, ale pod podmienkou, že postavenie sa uskutoční na jeho náklady. Teraz, keď sa operácia začala, Benyowszky, zabudnúc na svoj záväzok, požiadal o 10 000 livrov na výchovu mužstva a druhýkrát o 12 000 bez toho, aby čokoľvek špecifikoval, pričom sa uspokojil s upozornením, že za túto poslednú sumu vystaví v Paríži osobitný účet. Povoľujúci úradník Vaisse po prijatí týchto žiadostí ich postúpil Maillartovi; ten, považujúc tieto výdavky za neopodstatnené a opierajúc sa o list ministra, v ktorom sa uvádzalo, že expedícia na Madagaskar by nemala spôsobiť žiadne mimoriadne výdavky, na druhej strane berúc do úvahy, že ani on, ani M. de Ternay neboli informovaní, ako sa patrilo, o plánoch baróna, odmietol poveriť Vaissa vyplatením požadovaných prostriedkov. Potom sa začala trpká-sladká korešpondencia medzi barónom a Maillartom, v ktorej dobrodruh, zvyknutý spoliehať sa len sám na seba, a prísny byrokrat uplatnili, jeden svoju horlivosť a netrpezlivosť voči akejkolvek disciplíne, druhý puntičkárskeho a procedurálneho ducha, ktorý je niekedy silou, inokedy slabinou a v každom prípade povestou francúzskej administratívy.

"Tvrdohlavosť Sieura Vaisseho," napísal barón Maillartovi, "rozrušiť ma a zariadiť všetko podľa svojich predstáv, ma núti vyjadriť svoju nespokojnosť. M. de Marigny vám vymenuje niekoľko zlovestných krokov, ktoré podnikol Sieur Vaisse, a dovoľím si vás ubezpečiť, že od jeho vymenovania som z jeho strany zažil hlúpe preháňanie."

"Nie je v poriadku," odvetil Maillart, "že dávam finančné prostriedky od kráľa bez toho, aby som vedel, na čo ich použijem, a kráľovské nariadenia mi neprikazujú, aby som vám dával finančné prostriedky iným spôsobom ako bežným a pravidlom na všetky výdavky Jeho Veličenstva." Nasledovalo niekoľko vysvetlení o zvyklostiach verejného účtovníctva a potvrdenie, že Vaisse zostáva viazaný bežnými pravidlami a podriadený Maillartovi: "Nemá nič spoločné s časťou, ktorá sa týka vás," povedal intendant, "ale je zodpovedný za svoje a zodpovedá sa len mne. Táto lekcia z verejného práva zrejme podráždila baróna, ktorý odpovedal ešte v ten istý deň: "Vaše vyjadrenia ma neprekvapujú: príliš otvorene ste deklarovali svoje želania týkajúce sa mojej misie, aby som od vás očakával iné... M. Vaisse sa bude riadiť vašimi príkazmi, ako dlho chce: so mnou nemajú nič spoločné. Minister už bol o tom informovaný mojimi predchádzajúcimi listami, o tomto vašom rozhodnutí. Ja sa bez správcu tohto druhu zaobídem. Prosím vás a naliehavo vás žiadam, aby ste ho nahradili iným, inak urobíte veľmi dobre, ak mi nedáte žiadnu... Po všetkých krokoch, ktoré ste podnikli, a odpovediach, ktoré ste mi dali, vidím z vašej strany len silný nedostatok ochoty. Korešpondencia by nám poslúžila len na rozhorčenie a udržiavanie nedorozumenia. Preto ju ukončím a budem sa riadiť príkazmi ministra (24. decembra 1773)." Nič nebolo menej administratívne ako tento štýl a je pochopiteľné, že Maillart-Dumesle bol prekvapený. Odpovedal, že jeho spôsob bytia a služby kráľovi dostatočne odpovedá na barónove narážky a že keďže barón nechce Sieur Vaisse, nikoho mu nedá a že zostane zodpovedný ministromi a kráľovi.

Na druhý deň sa Benyowszky sťažoval priamo grófovi de Boynes, obviňoval Maillarta, že 3. novembra odmietol akúkoľvek pomoc prvému oddielu vyslanému na ostrov Maroce, a horko sa sťažoval na ťažkosti, ktoré mu robil pri plnení jeho misie. Maillart-Dumesle už nestrácal čas, aby spor oznámil Parížu, a v triezvo a jasne napísanom liste (27. decembra 1773) oboznámil so skutočnosťami, postúpil kópie barónových listov, jeho odpovede a listy chevaliera de Ternay, ktoré potvrdzovali jeho tvrdenia. Presnosť sťažností a striedmosť formy dodávajú Maillartovým listom charakter pravdivosti a rozumnosti, ktorý listy baróna nemajú. Je isté, že ten nikdy nemal príležitosť naučiť sa poslúchať ani v Poľsku, ani na palube lode *Saint-Peter-and-Saint-Paul*; ešte menej poznal nepružné pravidlá formy v policajnom štáte. Toho, kto sa považoval za nezávislého vodcu, poučoval obyčajný účtovník. Mal sa budúci dobyvateľ Madagaskaru znížiť k drobným operáciám, k časovým úlohám, v ktorých išlo len o vrecia múky a role látky? Je pravda, že ho neposlali hrať Alexandra: ale na to si Benyowszky nemohol spomenúť. Tak sa začal vzťah medzi správcami a veliteľom malého oddielu, ktorý sa mal pokúsiť kolonizovať Veľký ostrov.

V skutočnosti je možné, že barónovu myseľ dráždilo vedomie, že má ich názor proti svojim plánom. Neboli však v zásade nepriateľsky naladení voči zriadeniu; už niekoľko rokov sa oň všetci zaujímali. O myšlienke sa diskutovalo, ale názory boli, ako vždy, rozdielne. Sami vyslali v mesiacoch júl a august 1773 dve malé lode, aby preskúmali severovýchodné pobrežie Madagaskaru od Antongilského zálivu po mys Saint-Sebastien, ktorý bol dovtedy málo známy. Podľa správy dôstojníkov sa M. de Ternay chystal predložiť ministrom návrhy na osídlenie.

Nemusel vysvetľovať svoj zámer ani to, na základe čoho ho chcel založiť, pretože príchod baróna pozastavil jeho projekt, najmä preto, že ten, ktorý sa mal uskutočniť, bol oveľa dôležitejší. Je nepravdepodobné, že by Chevalier de Ternay nebol úprimný, keď vyhlásil, že je ochotný vynaložiť všetko úsilie, aby prispel k barónovmu úspechu: ale je predsa len možné, že do toho nevloží toľko horlivosti ako do svojho vlastného projektu.

Bol to on, kto v spolupráci s majiteľom plukovníkom pristúpil k vytvoreniu a vyzbrojeniu dobrovoľníckeho zboru, a zdá sa, že ich vzťahy sa vyznačovali úprimnou srdečnosťou. V zhode s Maillartom však cítil, že musí ministrom predniesť určité pripomienky. Keďže bolo zakázané priblížiť sa k miestam, kde budú zriadené nové stanovišťa, a podľa Benyowszkeho sa mal tento zákaz rozšíriť od okolia Foulepointe až po mys Amber, Ternay požiadal o povolenie, aby lode na tomto pobreží mohli dokončiť svoju činnosť a vziať na palubu svoje veci. Netajil sa tým, že barónov projekt spôsobí veľmi veľké výdavky a že nič sa nezdá byť neistejšie ako výnosy, s ktorými barón počíta na pokrytie svojich výdavkov. V nasledujúcom decembri (1773), keď Benyowszky trochu objasnil svoju povahu a to, čo nazval svojimi plánmi, bol Maillart-Dumesle menej opatrný, pokiaľ ide o jeho vlastné pocity, pretože nemal dôvod šetriť človeka, ktorý nešetril jeho.

"Dnes by som sa vám odvážil zaručiť," napísal grófovi de Boynes, "že aj keby sme dostali do rúk jediného človeka, ktorý by bol schopný dosiahnuť úspech mimoriadneho projektu, v projekte, ktorý vymyslel pán de Benyowszky, by zlyhal. Nebojím sa Vám oznámiť, že tento dôstojník nielenže nevykoná nič užitočné pre službu, ale že to bude kráľ a stáť veľa ľudí a peňazí..."

Svoje nároky podmieňuje len svojou vôľou a jeho vôľa nemá žiadne podmienky.

"Dodávam, že dokončí rozvrat zvyškov pokoja medzi národmi, medzi ktorými sa usadí, že nám definitívne a možno navždy zatvorí všetky dvere, ktorými sme mohli na Madagaskare vytvoriť pevný štát, ktorý však môže byť stabilný len dovedy, kým sa bude budovať pomocou miernosti a zmierenia, cností, ktoré sú protipólom M. de Benyowszkyho a ktorých nikto nie je menej schopný ako on. de Benyowszky a ktoré nikto nie je menej schopný využiť ako on." (27. decembra 1773).

Ako uvidíme neskôr, bol to prorocký pohľad.

Benyowszky prijal v decembri 1773 na lodi *Laverdy* 100 regrútov, ktorí mali doplniť jeho zbor na 240 mužov. Dňa 3. novembra vyslal 30 dobrovoľníkov a 1 dôstojníka, aby obsadili ostrov Maroce v Antongilskom zálive, pripravili niekoľko chatrčí a nadviazali kontakt s domorodcami. M. de Ternay mu radil, aby odišiel až po nepriaznivom období, teda koncom marca, ale barón mu odpovedal, že čaká na európske lode, ktoré majú práve v tom čase doraziť do zálivu, a Ternay už nemá žiadne námietky; navyše záliv Antongil považoval za menej nezdravý ako Tamatave, o ktorom sa uvažovalo ako o prvom na zriadenie.

Výprava vyplávala 2. februára 1774: tvorilo ju asi 300 mužov, vojakov aj námorníkov; po úspešnej plavbe sa 14. februára vylodila na ostrove Maroce. Tento ostrov sa nachádza oproti pomerne hlbokému zálivu, ktorý Francúzi nazvali Port-Choiseul; Benyowszky však nahradil meno zneucteného ministra menom grófa de Boynes. Pokiaľ ide o ostrov Maroce, stal sa z neho ostrov Aiguillon.

V zálive tečie veľká rieka, ktorej pôvodný názov je Antanambalana; naši obchodníci ju nazývali Tinguebale alebo Tanguébale. Na oboch stranách rieky, pri jej ústí, sa nachádzali dva pomerne dlhé body, ktorých hladina sa dvíhala len asi 4 stopy nad hladinu mora, takže pri každom prílive boli najnižšie časti zaplavené a premenené na močiare: bolo vidieť len malú plošinu s rozlohou asi 600 štvorcových stôp, ktorá sa vynárala. Práve na jednom z týchto močaristých miest, ktoré bolo výborným vojenským miestom, pretože sa nachádzalo medzi morom a riekou, ale zjavne nebolo zdravé, založil barón svoju malú kolóniu. Nazval ju Louisbourg. Čoskoro podal ministrovi správu o svojej počiatkovej práci: "Miesto, ktoré som si vybral, môj pane," povedal, "je bezpochyby najzdravšie na celom ostrove. Aby som ešte viac zabezpečil jeho zdravosť, dal som vysušiť močiare, ktoré ho ohraničovali, a dal som zriadiť fontány so sladkou vodou. Prístav je jeden z najveľkolepejších, aké sa v týchto končinách dajú nájsť. Na jeho ovládnutie som postavil batérie a pre ľahšie nakladanie a vykladanie lodí zriadiť prístav s pontónom. Mám tú česť poslať vám plán mojej pozície, na ktorom som vyznačil práce, ktoré som vykonal napriek malej pomoci, ktorú mi poskytol Île de France... M. Maillart mi neposkytol náradie, ktoré som od neho tak úpenlivo žiadal; na všetky prostriedky mi poslal 7 sekier a 2 trakare... Keby som sa nebol opatrne postaral o vlastné zásoby, ktoré dnes s veľkým uspokojením používam pre oddiel, bol by som v prípade nešťastnej straty polovice oddielu prišiel o život. Vtedy by závistlivci tohto zriadenia kričali, že krajina je nezdravá, že je to obrovský francúzsky cintorín. Od 9. novembra 1773 do dnešného dňa som stratil len 9 vojakov a 4 námorníkov, z ktorých 3 prví sa zabili ešte pred mojím príchodom a 1 sa utopil;

Disciplína môjho oddielu a poriadok, ktorý tam vládne od môjho príchodu, oslnil domorodcov v krajine. Všetci náčelníci tejto časti ostrova zložili prísahu vernosti a uznali sa za poddaných Jeho Veličenstva, nášho pána; vzdali sa všetkých svojich nárokov na miesta, kde som sa usadil, a na všetky ostatné brehy mora, pričom slávnostne súhlasili s tým, že všetky brehy ostrova budú patriť Francúzom.

"Prikázali ste mi, monseigneur, aby som preskúmal Tamatave; splnil som váš rozkaz, ale nenašiel som nič, len obrovské bažiny a zatopenú zem.

"Verte, prosím, monseigneur, že v celej Indii nie je taký bezpečný prístav ako ten, ktorý som si vybral a ktorý sa dnes nazýva prístav Boynes. Ostrov Aiguillon, ktorý sa nachádza pri vstupe do tohto prístavu a ktorý zakrýva kotvisko, opevnené prírodou, bude brániť prístav a zabráni jeho priblíženiu. Louisbourg zostane vždy hlavným mestom. Dnes sa zaoberám zriadením stanovišťa vo Foulepointe a druhého vo Vohémare; aby som sa stal pánom všetkej dopravy na tomto ostrove. Hneď ako sa mi podarí otvoriť priechod po súši na západ, zriadiť štvrté stanovište. V súčasnosti potrebujem len rýchlu pomoc, o ktorú žiadam v prílohe."

Aké zázraky sa stali za šesť týždňov s menej ako 200 mužmi, 7 sekerami a 2 trakačmi!

K tomuto listu z 22. marca 1774 bolo pripojené vyhlásenie, v ktorom žiadal o vyslanie lode s hmotnosťou 600 ton, naloženej vínom, brandy a múkou, 200 regrútov, 6 tesárov, 2 kováčov a 2 murárov, 3 dôstojníkov v hodnosti kapitána, ktorí by velili jednotlivým stanovištiam, 2 chirurgov a lieky, 6 12-palcových mínometov a 16 diel so zásobou munície, 2 kaplánov, sortiment náradia všetkého druhu a obchodný tovar.

V septembri toho istého roku Benyowszky oznámil ministrovi, že keďže sa mu nepodarilo zasypať močiare v okolí Louisbourgu ani zvýšiť pôdu nad úroveň prílivu a odlivu, počas sucha zažil smrteľné exhalácie a bol nútený vyhľadať zdravšie miesto vo vnútrozemí krajiny, kam boli prevezení chorí. Tam sa im zdravie vrátilo, a preto sa nové stanovište nazývalo Zdravá rovina. Vyhlásil, že toto miesto je nadovšetko chvályhodné, a to pre svoju úrodnosť aj zdravosť. Nachádzalo sa 5 alebo 6 míľ od Louisbourgu, na samotnej rieke, ktorá bola splavná až po toto miesto: rovina bola dlhá 3 míle a hlboká 3 ½ míle. Po mnohých rozhovoroch s náčelníkmi, ktorým krajina patrila, bola barónovi postúpená rovina a celé údolie až po prameň rieky za 12 000 livrov, ktoré raz zaplatil. Napriek tomu dal pri ústí rieky postaviť pevnosť na ochranu zásob. V ohrade postavil všeobecný sklad, sklad potravín, sklad pušného prachu, kasárne, strážnicu, sklad zbraní, dom pre veliteľa, ďalší pre majora, sklad na rozdeľovanie potravín, kanceláriu pre správnych úradníkov, sklad na zásoby pre veliteľa a majora, väzenie, kuchyne, kurník, nehovoriac o ďalších stavbách určených na príjem ryže, ktorá bude pochádzať z obchodu. Na ostrove Aiguillon sa nachádzal dom so 4 izbami a obývacou izbou, 6 ďalších menších domov a pec. Bola vyčistená plocha 10 arpentov¹. Táto čistina bola kráľovskou záhradou.

Zároveň poslal plány týchto stavieb, ktoré sa dodnes nachádzajú v archívoch kolónií. Bolo ťažké spochybniť reálnosť budov, ktorých nákresy mal človek pred očami. Protokol o prácach, ktoré vykonalo inžinierske oddelenie podľa príkazov baróna, ide do najmenších podrobností.

1 1 arpent = 58 metrov / 190 stôp

Týka sa to nielen vydaných príkazov, ale aj podrobného opisu dní, ktoré stála vykonaná práca. Možno to posúdiť z niekoľkých úryvkov týkajúcich sa práve spomínaných prác.

"Nariaďuje sa inžinierovi Sieurovi Marangeovi, aby po preskúmaní plánu uznal lokalitu Marancet a pristúpil k zasypaniu močiarov, aby tam mohol mať mesto na brehu rieky Tanguébale a pevnosť, ako aj výstavbu rôznych budov, ktoré budú potrebné." (15. februára 1774, na palube lode *Desforges*)

Výdavky predstavovali 19 790 livrov.

"Prikazuje sa Sieurs Marange a Gareau de Boispréaux, ten druhý, pomocný inžinier: 1° preskúmať plán zátoky Corderie na ostrove Aiguillon, odvodniť močiare, ktoré ju zaplavujú, a postaviť veľkú chatu a 6 chatrčí na ubytovanie chorých; po druhé, urobiť cestu na horu Découverte, aby sa tam dal umiestniť pozorovací pavilón; 3° postaviť 4 chatrče pre rekonvalescentov v zátokke rekonvalescentov; 4° postaviť pekáreň; 5° id. Sklad a 2 chatrče v polovici hory na ubytovanie otrokov trpiacich kiahňami." (14. apríla 1774).

Výdavky na túto poslednú prácu podľa vyúčtovania inžinierov predstavovali 23 810 livrov.

"Gareau de Boispréaux sa nariaďuje realizovať projekt pre rovinu Vallé-Amboak, inak známu ako Plaine-de-Santé, na vyplnenie plytčín a vykonanie potrebných zárezov a výrubov, aby bolo ovzdušie zdravšie a pôda vhodná na poľnohospodárstvo. Na vrchu, ktorý dominuje rovine, postaví potrebné budovy a pevnosť; samozrejme, pre uľahčenie manévrov dá vrchol hory zrovnať so zemou, vyrúbe všetky lesy, ako aj zasype priekopy na úpäti hory na výstavbu vládnych a iných potrebných domov." (21. júla 1774).

Tieto výdavky predstavovali 38 254 livrov.

Vidíme, že Benyowszky vydával rozkazy s rovnakým pokojom, ako keby mal nevyčerpatel'ný poklad. Kto by pri čítaní tohto panovačného štýlu uveril, že barón mal na realizáciu svojich stavieb a zemných prác len 200 bielych mužov a niekoľko otrokov? Človek nevie, čo má obdivovať viac, či neochvejnú istotu veliteľa, alebo administratívny pokoj inžiniera, ktorý meter po metri odhaduje náklady na výkopy a násypy, uvádza presný počet dní robotníkov a pripája kavaliersky pohľad na dielo k odhadu, ktorý vypracúva. Nič lepšie sa nepodarilo urobiť, aby ministri žijúci 3 000 míľ ďaleko mali istotu, že skutočnosť je v súlade so správou, ktorá im bola zaslaná. Treba veľa nedôvery, aby človek spochybnil existenciu pevnosti, vlády, pekárne, keď má pred očami na jednej strane projekt stavby, na druhej strane cenu surovín, náklady na stavbu, počet bielych robotníkov a počet čiernych robotníkov zamestnaných v týchto podnikoch.

Pokračujme so samotným Benyowszkym, láskavým sprievodcom, ak vôbec nejaký bol, v opisovaní jeho objavov, v postupnosti jeho dobytia. Ak sa teda týmto opisom v Paríži spočiatku pripisoval príliš veľký kredit, nie je nepodstatné ukázať, že človek sa nimi dal oklamať bez toho, aby bol hlupák. Potom bude čas porovnať ich s tými, ktoré poskytli očití svedkovia, s pravdivými správami správcov Île de France.

7. septembra 1774, šesť mesiacov po svojom príchode, barón napísal M. de Boynesovi: "Keď som spoznal pobrežie Madagaskaru a polohu zálivov, prístavov a zátok, vzal som na vedomie výhody, ktoré by som mohol získať, keby som od vzdialenosti k vzdialenosti zriadil rôzne stanovištia, ktorých podrobnosti sú tieto:

prvá je vo Foulepointe, veľmi potrebná pre ľahšie nastupovanie a pre súbeh obchodu, ktorý je na tomto mieste takpovediac sústredený: je tam už postavená silná palisáda obohnaná priekopou (túto malú redutu som nazval Fort-Français), dva veľké sklady, park pre voly, pevný dom pre otrokov, kasárne, nemocnica a dom pre veliteľa. Sieur Mallendre velil s dôstojníkom, ktorý mal pod sebou 35 dobrovoľníkov a 30 mužov z roty čiernych janičiarov. Velenie tohto stanovišťa siaha takmer až k Fort-Dauphin."

Nepochybne v tom nájdeme isté zveličenie, pretože z Foulepointe do Fort-Dauphin je to asi 800 kilometrov, ale úradníci, a dokonca aj minister, ktorému bol tento list poslaný, museli sotva poznať lži, ako hovorí Benyowszky, o týchto dvoch zariadeniach.

Vidíme, že hovorí o čiernych janičiároch: na začiatku svojho listu povedal, že sa chystá vytvoriť dve rotý madagaskarských janičiarov: o tri strany neskôr ich už zamestnáva, ich posádka je určená, sú tam a vykonávajú svoju službu.

"Druhé stanovište, pokračuje, je v Manahare, ktorý sa nachádza medzi Foulepointe a prístavom Boynes. Budovy, ktoré tam boli postavené, pozostávajú zo skladiska, skladu, veliteľského domu a kasární. Toto stanovište je zverené seržantovi, ktorý má pod sebou 7 dobrovoľníkov a 12 čiernych janičiarov, 1 tlmočníka a 1 obchodného úradníka. Tretí je na ostrove Aguilde... Na tomto ostrove udržiavam stanovište s 12 dobrovoľníkmi a 6 čiernymi janičiarmi, ktorým velí seržant, a lodivoda na prieskum lodí, ktoré tam priplávajú. Štvrté je v Louisbourgu, velí mu kapitán de Sanglier... piate na planine dobrovoľníkov. Tomuto stanovišťa velím ja, mám 2 dôstojníkov, 50 dobrovoľníkov a 30 černochoch. Šieste je v pevnosti Fort des Volontaires pri vstupe do lesa, na priechode na západ.

Budovy pozostávajú z 1 skladu, 1 skladu a 1 malých kasární, ktorých velenie je zverené seržantovi so 4 dobrovoľníkmi a 6 černochochmi... Siedma je v Antonguin, inak známa ako Fort de la Découverte: bola tu postavená zásobáreň s 2 veľkými skladmi, kasárne pre dobrovoľníkov, ďalšie pre černochochov a nemocnica. Je to najkrajšia krajina, akú možno stretnúť. Rovina je široká 12 líg a dlhá 60: je pokrytá pastvinami a napája ju veľká rieka Soffyas (Sofia), ktorá je široká 1/4 ligy. Velenie nad ňou som zveril sieurovi Corbymu, dôstojníkovi družiny, ktorý má pod svojim velením 10 dobrovoľníkov a 40 černochochov, ktorí pracujú na tom, aby si urobili cestu do lesa a postavili tam z diaľky na diaľku domy pre pohodlie cestujúcich, a ktoré mi dnes slúžia ako sklady pre obchod s volmi. Antonguin mi už poskytol 160 kráv a 100 volov. Ôsmy, o jeho dokonalosti ešte nemám správy... Je to M. Mayeur, tlmočník, ktorý má na starosti jeho výcvik, na okraji mora, na západnom pobreží. Má so sebou 10 dobrovoľníkov a 50 černochochov.

"V ďalšom liste ministrovi z 1. septembra Benyowszky uviedol: Uznávam, že cena volov je na západnom pobreží oveľa nižšia ako na východnom pobreží ostrova. Tento dôvod v kombinácii so zámerom vytvoriť na tomto západnom pobreží podnik, ktorý by v mene kráľa zabezpečoval obchod s černochochmi a volmi a uľahčoval obchod s Mozambikom, Sofalou a Monbasou a Komorskými ostrovmi, ma rozhodol, aby som sa podujal hľadať otvorenie prechodu zo zálivu Antongil na západné pobrežie... Dňa 1. mája (1774) som poslal Sieura Mayeura, tlmočníka, s jedným z náčelníkov našich spojencov, 80 černochochov, z ktorých som vytvoril rotu domobrany a 20 dobrovoľných vojakov, aby sa vydali proti prúdu veľkej rieky až k jej prameňu a potom sa vydali cestou na západ ostrova po súši, aby sa čo najďalej dostali do zálivu Morungano... Celých tridsaťšesť dní som o tomto oddiele nedostal žiadne správy..,

ale nakoniec som sa potešil, keď prišli dvaja z mojich dobrovoľníkov s ôsmimi černochochmi, ktorí mi priniesli balíčky od môjho tlmočníka a predovšetkým správy o dokonalom zdraví všetkých mojich ľudí napriek únavným pochodom, ktoré absolvovali cez lesy a hory. Hlásili mi, že sme boli veľmi ďaleko vo vnútrozemí ostrova a že nezažili žiadnu z hmiel, ktoré zažívame v Louisbourgu a ktoré sú zdrojom všetkých chorôb v krajine. Nasleduje kópia dvoch Mayeurových listov, ktoré zrejme starostlivo prepracoval Benyowszkého tajomník, pretože sú príliš správne na to, aby boli dielom nevzdelaného tlmočníka, ktorého autentické listy nájdeme neskôr. Keďže však tieto listy v tejto podobe tvoria súčasť Benyowszkého historického systému, nemôžeme sa zaobísť bez citovania niektorých pasáží z nich.

"Na základe vašich rozkazov, ako nám údajne napísal Mayeur, sme 1. mája vyrazili proti prúdu rieky na miestnych člnoch a na tretí deň sme sa vydali k prameňu rieky, ktorý vedie priamo na severozápad, pričom až k miestu prameňa má rovnakú hĺbku 7 stôp. Pri vstupe do lesa som dal postaviť zásobáreň a sklad s domami dlhými 50 stôp a širokými 20 stôp. Po dokončení tejto práce sme vstúpili do lesa. Keďže som našiel nepriechodnú cestu, dal som ju rozšíriť na jeden a pol metra, čo teraz tvorí pohodlnú cestu... Na druhý deň sme našli veľmi rozsiahlu rovinu, kde bolo treba vykonať veľmi málo práce na ceste. Keď sme cestu nasmerovali na severozápad, prešli sme štyri ligu: tretí deň sme prešli približne toľko, ale štvrtý deň sme prešli sotva ligu; museli sme pracovať na ceste cez vysoké pohorie: piaty deň nám to vynahradil: keď sme našli príjemnú cestu, prešli sme osem alebo deväť líg; šiesty deň sme opustili les, pričom sme pre pohodlie tých, čo išli za nami, urobili na každej stanici chatu. Hneď ako sme opustili les, našli sme krajinu s pastvinami a množstvom divého dobytká, bez akéhokoľvek lesa okrem tamarín a citrónovníkov.

Po piatich hodinách chôdze po tejto obrovskej rovine sme dorazili do dediny Andravoaré, kde nás veľmi dobre prijal náčelník... Toto som sa dozvedel: Táto krajina predtým patrila kráľovnej Bombetoku, ale keďže osud vojny bol priaznivejší pre kráľa Boiny (Boueni), dostala sa do jej moci... Pýtal som sa na cestu do zálivu Morungano a s veľkou nevôľou som sa dozvedel, že musím prejsť cez nepriechné hory... Spýtal som sa teda, či by pre mňa nebolo ľahšie dostať sa do domu kráľa Boina, a dozvedel som sa, že z tejto dediny sa tam dostanem za desať dní, pričom mám vždy dobrú cestu, a sám náčelník... mi ponúkol, že ma zavedie do inej dediny, kde žije väčší náčelník, než je on sám. Prijal som...; v tejto dedine som zostal tri dni, aby som si oddýchol od svojich ľudí. Na štvrtý deň sme sa vydali na cestu do Antongouinu, stále sme cestovali rovinatou krajinou, napájanou potokmi, až sme sa dostali k veľkej rieke Sofii, ktorú sme prešli na veľkých miestnych člnoch. Odtiaľ sme vystúpili na kopec, ktorý nás doviedol do veľkej dediny zvanej Antongouin."

Mayeur dostal od náčelníka dediny ako dar dva voly a ryžu. Nasledovala palava s výmenou rečí v súlade s obvyklými dôrazmi divochov: "Najväčší bojovník, akého porodila madagaskarská pôda, barón de Benyowszky, generál tisícov bielych mužov, ozbrojencov, ktorí prelievajú krv, aby urobili dobrých šťastnými a potrestali zlých, bol vyslaný veľkým francúzskym kráľom, aby urobil kráľovskú ustanovizeň a zriadil obchodné stanice; poslal Mayeura, aby jednu z nich zriadil v tejto dedine." Náčelník dediny sa neodvážil vyhovieť žiadosti bez súhlasu kráľa Boina. Ten nakoniec súhlas dal, stanovište bolo zriadené a Mayeur odišiel s mužmi, ktorých si nechal ako sprievod, do krajiny Boina.

Keď dorazil do hlavnej dediny, kráľ ho prijal priateľsky a prenechal Francúzom prístav Bombetok s priestorom 3 míľ do vnútrozemia. Kráľ prisľúbil, že každý rok dodá 1 milión libier ryže, 2 až 3 000 volov a 1 200 otrokov, takže založenie Bombetoku poskytlo Benyowszkému odbyt na západnom pobreží. Baron pri prepisovaní údajných Mayeurových listov dokonca oznámil, že si prenajal loď, aby ju okamžite poslal do Boiny.

"Takto," uzavrel, "vyzerá verný stav rozdelenia môjho malého zboru, ktorý robí dvojnásobok toho, v čo som mohol dúfať." Napriek tomu požiadal o posilnenie mužstva a zaslanie značnej pomoci. Ako sa nedá oklamať takýmito dobre podanými správami? A zatiaľ čo nám ukazujú Mayeura rokujúceho v Bombetoku okolo júna, keďže barón tvrdí, že o ňom nemal správy tridsaťšesť dní a že odišiel 1. mája, inžiniersky protokol nám ukazuje toho istého Mayeura, ktorý 10. júna dostal rozkaz ísť z Louisbourgu do Angontsy, aby sa postaral o otvorenie cesty. Okrem toho z jeho vlastnej výpovede vieme, že do Bombetoku nikdy nešiel: zastavili ho Sakalavovia; len s najväčšími ťažkosťami unikol ich prepadom a vrátil sa do Antongilskej zátoky.

22. septembra 1774 napísal Benyowszky vojvodovi d'Aiguillon a zopakoval viac-menej to isté, čo povedal grófovi de Boynes; nie bez drzosti dodal: "Potomstvo si s veľkým potešením prečíta históriu madagaskarských revolúcií: dozvie sa, že zbor mužov zložený z 237 hláv, ktorých počet sa chorobami a únavou znížil na 160, si podmanil ostrov, ktorého obvod je dlhý 800 míľ... K plánu Plaine de Santé som pripojil všeobecnú mapu Madagaskaru a profil otvorenia priečodu vnútrozemím ostrova z východného pobrežia na západ. Tento podnik ma stál nekonečné úsilie,

ale som za to dobre odmenený výhodami, ktoré týmto spôsobom prinášam zariadeniu. Dnes počítam 32 provincií ostrova Madagaskar podliehajúcich nášmu zriadeniu, ktorých náčelníci krajiny platia ročný tribút, ktorý postačuje na udržiavanie môjho zboru. Okrem tohto tribútu som madagaskarskému fondu zabezpečil príjem 150 000 livres tournois v hotovosti a vidím, že mám zabezpečený čistý zisk takmer 4 milióny frankov ročne, ak sa pánovi de Boynesovi zapáči dodávať mi potrebný tovar."

Zároveň sa obrátil na ministra námorníctva so žiadosťou o pomoc, ktorú však nepovažoval za vhodné poskytnúť mu bez obmedzenia. Žiadal o 300-tonovú plne vyzbrojenú loď a jednu 150-tonovú, 300 regrútov a povolenie na vytvorenie roty lovcov, 100 000 ekonómov v hotovosti a niekoľko škunerov na obsluhu východného pobrežia.

Požiadal o 12 kanónov švédskeho typu, 6 mínometov, 30 espritov,¹ 24 pier,² ohňostroje, kotvy, vlajky, 10 ručných mlynov pre vojsko. Potreboval dôstojníka s vyššou hodnosťou, ktorý by bol druhým veliteľom na Madagaskare, ďalších 4 s hodnosťou kapitána, 1 skladníka, 4 nižších zamestnancov, 15 pisárov, 4 kňazov, 4 lekárov, 4 tesárskych majstrov a 12 pomocníkov, 2 murárskych majstrov, 2 kováčov, pekárov, záhradníkov, garbiarov, bednárov, mäsiarov, roľníkov na obrábanie pôdy a asi šesťdesiat nájdencov, chlapcov aj dievčat, vo veku od 2 do 15 rokov, aby mohli vytvoriť základ kolónie: Je pochopiteľné, že gróf de Boynes váhal, či má všetko poskytnúť, ale Benyowszky trval na svojom.

"Tieto posily," povedal, "sú pre Madagaskar absolútne nevyhnutné. Veľmi si želám, aby moje vyjadrenia stačili na to, aby ste si uvedomili skutočný stav Madagaskaru. Namietam, že som sa ešte nedotkol všetkých výhod, ktoré tento ostrov ponúka:

1 "espingole" - typ brokovnice krátkeho dosahu

2 "pierrier" - otočná pištoľ

a zďaleka sa nemôžem nikomu zveriť so svojimi plánmi, naopak, musím ich držať v tajnosti: našťastie moja prirodzená kondícia prekonala všetku únavu a všetky choroby."

Z týchto listov, napísaných v prvých týždňoch septembra 1774, bolo zrejmé, že Madagaskar bol za niekoľko mesiacov takmer úplne preskúmaný a dokonca čiastočne obsadený; bola otvorená cesta medzi východným a západným pobrežím, 32 provincií bolo podmanených, príjmy boli zabezpečené a všetko bolo pripravené na založenie skutočnej kolónie. Vžime sa na miesto ministrov, ktorým boli tieto správy určené, predstavme si ich zvyknutých na papierovú presnosť francúzskych zamestnancov, presvedčených, že človek, ktorý uvádza čísla a konštatuje fakty, neklame, pretože znásobená kontrola vzdelanej administratívy robí lož nebezpečnou, takmer nemožnou; nie je prípustné, aby takéto tvrdenia vyvolali čo i len najmenšiu pochybnosť. Grófovi de Boynes, podobne ako vojvodovi d'Aiguillon, chýbala istá znalosť miesta; vďaka nej by od prvého slova videli nedôveryhodnosť príliš brilantných činov, príliš rýchlych prieskumov, obdivuhodných výbojov, ktoré uhorský dobrodruh uskutočnil na svojom kresle.

Nezaprel tieto obdivuhodné začiatky a vedel, ako do svojej korešpondencie vložiť potrebnú progresiu. Napísal 16. marca 1775: "S najväčším potešením mám tú česť podať Vám správu o tomto cieľi (plavba na západné pobrežie), ktorý mi tak násilne prekazil Île de France. Po tom, ako som získal vládu nad provinciou Angontsy, ktorá sa nachádza na východe a severe ostrova, a nad jej hlavným mestom, som sa vydal na najsevernejší bod, nazývaný Jantárový mys.

Náčelník tejto bohatej krajiny, menom Lambouin, po vojne so Seklavmi, veľmi odolným národom, ktorý žije na západnom pobreží ostrova, ma prišiel požiadať o pomoc a ochranu za cenu, že sa naveky podriadi zákonom našej vlády a uzná sa za tribúta. Súhlasil som s týmto výhodným návrhom, ktorý zo mňa v okamihu urobil pána obrovskej krajiny. Niekoľko šťastných činov, ktoré nasledovali, prinútilo princa Savassiho, Araba z tohto národa, usadeného v prístave Moneyana, aby sa podriadil a podriadil francúzskej vlajke. Tento prístav, najvhodnejší na plavbu a najvýhodnejší na obchod, mi otvoril kľúč k pobrežiu Afriky, ako aj k Červenému moru, a ja som na tomto mieste ustálil svoje operácie, pričom som čakal na pomoc a rozkazy, o ktoré som vás požiadal, monseigneur. Obchod, ktorý Madagaskar získal otvorením Moneyany, prekonáva všetky očakávania, ryža je v severnej časti hojná a kráľovi prináša len 4 livre za percento, ktoré sa na africkom pobreží predáva za 18 livrov a nakoniec sa vymieňa za hodnotu 1 000 livrov. Otok sa tak kráľovi vráti za 40 livrov namiesto 1 200 livrov, ktoré som musel kúpiť na Île de France.

"Keď som videl, že mi chýba akákoľvek pomoc v čase, ktorý mi sľubuje a ponúka všetky významné výhody, vzal som si za úlohu kúpiť s pomocou peňaženky mojich priateľov obchodné predmety a loď na otvorenie obchodu na pobreží Afriky... Úroda ryže je tento rok najvýraznejšia, akú sme doteraz mali. Obyvatelia ostrovov, povzbudení naším pobytom, všade vysadili. Žiaľ, Île de France mi odmietol obchodný tovar: Musel som sa uchýliť k dôvere ostrovanov, ktorí na moje jednoduché bankovky pripísali asi 1 milión. Mám viac ako 500 volov v Angontsy aj v Manahare, Foulepointe a Tamatave. O tejto pomoci som informoval Île de France, ale tento ostrov napriek svojmu nedostatku neposiela po tieto predmety na Madagaskar, radšej si ich ide zaobstarať od cudzincov...

Musel som navštíviť rôzne stanovištia na ostrove, precestoval som provincie, ktoré nám podliehajú, a už som spoznal nové prírodné bohatstvo krajiny."

O štyri dni neskôr, 20. marca 1776, dodal: "Na ďalšie zabezpečenie mojich výbojov, Monseigneur, som dal postaviť dve pevnosti, jednu v prístave Vohémar a druhú v Morungane na západe ostrova. To nám dáva možnosť rozšíriť naše operácie na západe ostrova, napriek môjmu malému počtu ľudí."

Po vysušení močiarov a vyčistení pôdy sa však ovzdušie stalo priaznivejším; od výpravy šalupy *Postillon* až dovtedy stratil len 4 mužov a nemocnice boli prázdne. Ak by jeho sily boli také, aké požadoval, Madagaskar by bol v krátkom čase podmanený a vláda ostrova by do kráľovskej pokladnice zaplatila značné sumy. Okrem toho mu Île de France nič neposkytoval... Predvídal, že bude preňho veľmi ťažké splniť sľuby dané domorodcom v krajine. Sľúbil im, že odkúpi všetku ryžu, ktorú dopestujú. Teraz zasiali na tento rok také veľké množstvo, že mohol dúfať, že sa postará o viac ako 3 milióny livrov, zaujímavú pomoc pre Île de France: ale intendant Maillart sa úplne vzdal čerpania potravín z Madagaskaru. Obyvateľom znížil platbu za ryžu na 45 livrov za percento, pretože ju nechal dovážať z Batávie a Bengálska, zatiaľ čo ju mohol mať za 15 livrov dodanú Benyowszkym. Benyowszky znížil cenu černochoch na 30 piastrov, čo bola hodnota tovaru, zatiaľ čo pri jeho príchode stáli 65 piastrov, a intendant si dovoľil povedať, že nechce malgašských otrokov, že dáva prednosť mozambickým otrokom. Pokiaľ ide o voly, ktorých bolo v Louisbourgu značné množstvo, Maillart ich nechcel vziať; dal ich spotrebovať, čo obyvatelia Île de France predali kráľovi za 300 a 400 livrov, keď ich Benyowszky ponúkol za 86 livrov.

30. mája oznámil nové zázraky: "Obrovské kráľovstvo Boana alebo Seclaves, bezpochyby najbohatšie a najmocnejšie na tomto ostrove, je konečne podriadené našej vláde. Bolo to 1. mája (1775), keď ku mne prišli Seclaves. Veľvyslanectvo sa skladalo z 1 kniežaťa, 4 prvých náčelníkov a 100 ozbrojených mužov, ktorí si na znak podriadenosti priniesli 1 000 volov. Uzavrel som s nimi podobnú zmluvu ako s ostatnými národmi. Mám tú česť vám ju týmto poslať, aby ste mohli posúdiť výhody, ktoré sme na tomto ostrove získali. Žiadam o pomoc (na Île de France), ale oni ma odmietajú a namiesto toho, aby mi pomohli, kladú mi do cesty všetky prekážky. V súčasnosti musím strážiť 540 míľ pobrežia, pričom mám so sebou len 130 mužov. Ak ma odmietnutie Île de France dostáva do rozpakov, hodnota môjho vojska ma upokojuje pred akýmkoľvek prípadom. Len daň z Madagaskaru predstavuje tento rok 1 000 volov a 260 tisíc ryže, asi dvadsať otrokov, bez započítania zisku z obchodu, a treba dodať, že naša vláda je v súčasnosti schopná zabezpečiť na obranu ostrova najmenej 15 000 peších ozbrojených černochoch a najmenej 2 000 ďalších, ktorí sa nalodia na lode Jeho Veličenstva, aby slúžili v ostatných kolóniách. Úrodnosť krajiny si svojou povahou zaslúži mužov, ktorí budú obrábať polia. Zvyčajne sa zberajú dve úrody ryže a tri úrody kukurice, výborne sa darí pšenici a najmä káve, ktorej mám v kráľovskej záhrade asi 8 000 rastlín a ktorá sa výborne darí. Krajina je plná bavlny a chýbajú jej len robotníci, ktorí by vytvorili továrne a pripravili toto odvetvie obchodu Angličanov v Indii o ich bohatstvo. Nebudem hovoriť o baniach, ktorých je plná každá provincia... Keďže sa mi nepodarilo získať žiadnu pomoc z Île de France, nezostávalo mi nič iné, ako kúpiť šnek do služieb Jeho Veličenstva. Peniaze, ktoré mi prišli z Číny, z kamčatskej galeóny, ktorú som predal v Kantone, mi dobre poslúžili pri nedostatku finančných prostriedkov."

V závere požiadal, aby bol na jeho miesto vyslaný zástupca veliteľa vzhľadom na veľkú únavu spôsobenú povinnosťou byť všade naraz, pretože ak obetoval svoj život službe Jeho Veličenstvu, vrúcne si želal, aby spolu s ním nezhynula aj jeho práca.

Zároveň poslal kópiu všeobecnej zmluvy uzavretej s náčelníkmi ostrova Madagaskar, na základe ktorej všetci uznali francúzskeho kráľa za svojho panovníka. Každý z nich, kto by mal poburujúce poznámky alebo by neplatil dohodnutý tribút, by bol ponížený a predaný ako otrok. Všetci náčelníci by boli povinní vyhlásiť zlodejov, vrahov a iných páchatel'ov za otrokov. Nesmeli by organizovať zhromaždenia s výnimkou miesta určeného vládou. Každá provincia mala mať osobitnú vlajku a obyvatelia každej z nich mali nosiť na čiapkach osobitné štítky, ktoré im mali byť pridelené. Každá provincia mala poskytnúť určitý počet ozbrojených mužov podľa požiadaviek veliteľa. Náčelníci mali brániť zostupu akýchkoľvek posádok cudzích lodí. Mala sa zriadiť škola, kam by náčelníci posielali svoje deti, aby sa naučili francúzsky. Každý Malgaš, ktorý by ohrozoval, bil, kradol alebo zradil Francúza, by sa stal otrokom. Dokument podpísalo alebo údajne podpísalo 12 náčelníkov, ktorých krajiny sa nachádzali od Foulepointe po Vohémar, vrátane náčelníka Savassiho z Morungany.

V ten istý deň, ako poslal ministrovi práve zhrnutú správu, t. j. 30. mája 1776, napísal Benyowszky správcom Île de France:

"Keďže som mal tú česť, páni, pri každej príležitosti vás informovať o situácii v ústave, ktorý som vytvoril na príkaz Jeho Veličenstva, nemôžete nevedieť o nebezpečenstvách a ohrozeniach, ktorým som čelil spolu s celým svojím ľudom... opusteným v nekultivovanej krajine a ktorých povahu sme nepoznali.

Za svoju záchranu môžeme ďakovať len sile svojho temperamentu... Uprostred týchto katastrof, keď sme na jednej strane videli, ako naši súdruhovia, zmietaní marazmom vyplývajúcim zo strašných chorôb, trpia krutým zlom a zápasia so smrťou, a na druhej strane ako sa proti nám ozbrojujú celé provincie a začínajú nepriateľské akcie, sme prekonali bežné predsudky a Keďže by však bolo pre vás nudné rozoberať podrobnosti tohto podniku, spokojne vám oznamujem, páni, že bol dokonale úspešný.

"Ostrov Madagaskar od Fort-Dauphinu cez Jantárový mys a Bombetok až po rieku Seclaves úplne podlieha našej vláde. Je tu 8 kráľov a 122 náčelníkov, ktorí všetci platia tribút. Hlavné obchodné miesta, ktoré som zriadil, sú: Foulepointe, Mananhar, Louisbourg, Massoualé, Angontsy, Vohémar, Morungana a Bombetok. Hlavné mesto je stanovené v provincii Antirenglabé v strede krajiny, aby bolo v dosahu všetkých postov. Komunikácia z jedného do druhého sa uskutočňuje pomocou ciest, ktoré som cvičil, a bude ešte pohodlnejšia, len čo bude dokončený kanál, ktorý musí spojiť rieku Ranoufoutchi s riekou Renglabé. Daň, ktorú už provincie tento rok zaplatili, predstavuje 8 otrokov, 72-tisíc ryže a 580 volov. Minister mi osobitne odporučil, aby sa vývoz potravín dostal do výhodných podmienok pre Île de France... Preto vám ponúkam, páni, aby ste prišli a priviezli tisíc volov, ktoré mám v mene kráľa, ako aj takmer 100 ton [milierov] ryže."

Na oplátku si vyžiadal určité množstvo majetku, o ktorom poslal výkaz, v ktorom oznámil, že od novembra 1774 do dnešného dňa stratil len 6 mužov, čo svedčí o zdravom stave jeho podniku v rovine.

Popri týchto triumfálnych vzťahoch je trochu prekvapujúce, že sa priznáva k jeho trápeniu a skutočnej slabosti.

Napísal 21. októbra 1775: "Na konci minulého roka (1774) som mal tú česť odovzdať svoje účty pánovi de Boynes na lodi *Postillon*. Od odchodu tejto lode nás náčelníci Île de France opustili v najhlbšej opustenosti. ... Nehanbili sa použiť najhanebnejšie ohováranie, aby pošpinili moju povesť. A všetky odmietnutia pomoci napokon mysleli na to, že uvrhnú moju jednotku do posledného zúfalstva, ktoré som s najväčšou bolesťou napravil tým, že som seba, ako aj svojich dôstojníkov, zbavil našich potrieb, šatníka a nábytku, aby som uspokojil plat zboru. V tomto stave čakáme na pomoc alebo na odvolanie."

Určite budete súhlasiť, že tento štýl už nie je štýlom dobyvateľa! Prečo odvolávať víťazný oddiel, ktorého odvaha a disciplína udivuje aj tohto vodcu, ktorého dovtedy nič neprekvapilo, a tvrdiť, že na ospravedlnenie tohto odvolania je bieda, keď niekto tvrdí, že má k dispozícii všetky zdroje Madagaskaru? Je v tom rozpor, ktorého sa barón nebojí. Vždy tvrdil, že celý ostrov podlieha jeho vláde, že posledná vojna, ktorú podporoval proti národom na severe, z neho urobila absolútneho pána. No zároveň sa sťažoval, že si nedokáže udržať všetky svoje výhody pre slabosť tela, o ktorého polovicu prišiel. Ubezpečoval, že s pomocou, ktorú si vyžiadal, urobí z Madagaskaru obrovskú, bohatú a mocnú kolóniu najneskôr do šesťnástich mesiacov. Protestoval proti povestiam, ktoré M. Maillart dokázal odovzdať dvoru, vyhlásil ich za nepravdivé, bez toho, aby ich poznal, a ako záruku ich pravdivosti uviedol svoju česť a povesť.

Dňa 25. októbra zopakoval, že po tom, čo bol poverený vytvorením zriadenia a podriadením ostrova francúzskej vláde, splnil svoje poslanie; sťažoval sa na systematické opúšťanie, v ktorom ho Île de France zanechal, podal najsmutnejší obraz o stave svojich mužov: Zdalo sa mu, že mu každú chvíľu vyčítajú krutosť svojho údely, holotu, ktorá z nich urobila divochov; vyčerpaní prácou, neúnavným behom, premenami vojny stratili chuť na chlieb a pitie Európy. Za zachovanie svojho víťazstva vďačil len ušľachtilému zúfalstvu, ktoré ich rozhodlo, že svoje dni ukončia, ak to bude potrebné, so slávou, ako statoční a horliví poddaní kráľa. Ak však pomoc prišla neskoro, vyhlásil, že nevie, akým spôsobom by mal podniknúť kroky, aby zachránil ustanovizeň pred stratou, a navyše dodal, že povest', ktorú si získal v Poľsku a ktorú mu neodopreli celé národy, je ničím v porovnaní s tou, ktorú si právom získal na Madagaskare.

Je určite ťažké zladať nedostatok, na ktorý sa Benyowszky žalostne sťažuje, s hojnosťou, ktorú spokojne opisuje vo svojich listoch z mája predchádzajúceho roka. Tieto tisíce volov, tribút z podrobených provincií, tieto kvintály¹ ryže tvrdohlavo ponúkané Île de France, ktorá ich nechcela prijať, mali stačiť na zásobovanie vojsk potravinami a na nákup tovarov a predmetov, ktoré na ostrove neboli k dispozícii. Chátrajúci stav uniforiem sa dal napraviť aj z prostriedkov krajiny. Napokon, Benyowszky poslal na africké pobrežie loď naloženú černochochmi; mohol rokovať s Portugalcami alebo Holanďanmi o niekoľkých európskych tovaroch potrebných pre 113 mužov, posledné zvyšky jeho dobrovoľníckeho zboru. Jeho núdza však nikdy nebola taká, ako ju tu opisuje, hoci sa nikdy nepriblížil k pravde. Vyhovovalo mu zveličovať, buď aby zo svojich údajných výkonov vyťažil čo najviac, alebo aby poškodil tých, ktorých obvinil, že ho opustili. Okrem toho sa zdá, že rýchlo zabúda na to, čo napísal:

1 1 kvintal = 100 libier hmotnosti

tri mesiace po tom, čo svoju situáciu označil za beznádejnú, pokračuje v epickom tóne, aby opísal stav svojho podniku v januári 1776. Potom tvrdí, že viac ako tretinu ostrova dostal pod nadvládu vlády; čaká na príkazy Jeho Veličenstva, aby si v krajine robil, čo sa mu zachce; žiada zákony na civilizáciu provincií, ktoré si podrobil v poslednej vojne, ktorú viedol proti rôznym náčelníkom krajiny. Aby dodal mestu Louisbourg zdraviu prospešný charakter, ktorý mu pri jeho založení chýbal, napokon zasypal močariská, ktorými bolo obklopené, umelou zeminou vytvorenou zo zmesi dreveného uhlia, kameňa a piesku. Primitívne chatrče z prepletenej slamy, nahrubo pokryté kôrou stromov, nahradil rámovými domami v európskom štýle. Postavil pevnosť, ktorej dal meno Fort Louis, podopretú predsunutými prácami a chránenú 12 delami; tá chráni mesto pred všetkými urážkami. Najbohatší domorodci z krajiny, keď videli, že je v stave obrany, prišli z vlastnej vôle, aby sa umiestnili pod jej ochranu. Choroby, v zásade také časté, sa výrazne zmenšili: za šesť mesiacov stratil len 2 mužov. Napokon bol zodpovedný za budúcnosť Madagaskaru. Dodal, že pre seba vyhradil na ľavom brehu rieky Tinguebale úsek pôdy, na ktorom môže žiť 1 200 rodín, v kantóne plnom cukrovej trstiny a indiga, navyše vhodnom na obrábanie a udržiavanie stád. Na podporu tohto majetku postavil hlinenú pevnosť s názvom Fort Saint-Jean. Päť míľ za pevnosťou Saint-Jean sa nachádzala pevnosť Plaine de Santé. Na to, aby sa Madagaskar stal skutočnou kolóniou, boli potrební len ľudia a peniaze. Myslel si, že z ostrova môže každý rok odviezť 1 500 černochovo a 800 černošiek bez toho, aby sa krajina vyľudnila, a to za výhodnú cenu 18 piastier namiesto 65, ktoré stáli predtým.

List z 2. januára 1776 obsahuje nový zoznam jednotlivých provincií, ktoré sú spojencami vlády a ktoré sa jej zaviazali platiť daň.

V súčasnosti existuje len 10 provincií, bez ostrova Sainte-Marie. Dávky sa teraz odhadujú len na 11 otrokov, 284 volov, 70 ton ryže, 500 palisád, 600 libier horského krištáľu, 3 500 libier benzoínu, 2 miestne lode, 2 kanoe, 1 200 kusov dreva, 200 dosiek, 102 libier veľrybieho oleja. Týchto 10 provincií môže spolu poskytnúť 26 500 mužov na vojnu. Tieto údaje boli oveľa nižšie ako tie, ktoré uviedol v predchádzajúcich listoch, hoci sa stále chválil, že si podmanil celý ostrov; musíme sa však vzdať zaznamenávania všetkých jeho protirečení. Je prekvapujúce, že úradníkov, ktorí ich čítali a ktorých súhrny analyzujeme pre ministra, nezarazili. Je to preto, lebo neprešli tými istými rukami. Je tiež pravdepodobné, že nikomu, aspoň v prvých rokoch, nenapadlo ich porovnávať.

V apríli 1776 sa prvýkrát spomínajú vojny vedené proti domorodcom. Zo správy kapitána Kerguelena vieme, že pomáhal Benyowszkému pri malej výprave proti kmeňu neďaleko Louisbourgu: jediným výsledkom bolo vypálenie opustenej dediny. Táto potýčka sa zmenila na epopéju. Boli to tri vojny, jedna proti Saphirobays, druhá proti Antanbours, tretia proti Seclaves. Prvé dva národy boli najprv porazené a podrobené. Pokiaľ ide o Seklavov, tí zhromaždili 20 000 mužov a pripravovali sa zaútočiť na hlavné mesto kolónie, keď ich zastavil odpor spojeneckých kmeňov. To poskytlo Benyowszkému čas na prípravu na boj. Dokonca 1. mája 1775 podnikol ofenzívu. Jeho malú armádu tvorilo 45 dobrovoľníkov, 26 mozambických otrokov vycvičených v streľbe a 25 robotníkov alebo sluhov, spolu 90 mužov. Okrem toho mal 4 000 černochoch, ktorí slúžili len ako ľahké jednotky; nepočítal s nimi do žiadnej akcie.

V Louisbourgu sa nalodil na miestne lode, vylodil sa 20 míľ na sever a 8 dní pochodoval vnútrozemím. Dňa 16. mája sa ocitol v prítomnosti nepriateľa a na jeho území. Svoju armádu viedol tak dobre, že porazil Sekerníkov a triumfálne sa vrátil do Louisbourgu po tom, ako porazeným vnútil podmienky, ktoré chcel. Táto vojna, ktorej pochody museli byť prinajmenšom veľmi náročné, ho nestála ani jedného mŕtveho alebo zraneného. Prehliadka dobrovoľníckeho zboru z 5. júna 1776 uvádza 9 prítomných dôstojníkov a 91 mužov, čo je rozdiel 3 mužov oproti správe z januára 1776. Vyšetrovanie, ktoré o tri mesiace neskôr vykonali páni de Bellecombe a Chevreau, ukázalo, že táto údajná vojna proti Sekerom sa nekonala.

Benyowszky teda až do posledného dňa svojho velenia zotrval v zvláštnom postoji, ktorý zaujal od začiatku; nepopieral, ba ani nezmierňoval hrdinské činy, o ktorých tvrdil, že ich vykonal, víťazstvá, o ktorých tvrdil, že ich dosiahol, ale neprestával ich podporovať a zveličovať takým spôsobom, že úrady, ktoré nemohli predpokladať, že majú do činenia s klamárom, museli spočiatku prijať všetky jeho správy za pravdivé. Ak sa našiel nejaký rozpor, ak informácie prichádzajúce z ostrova Île de France bránili niektorým z nich bezvýhradne veriť, boli spokojní s tým, že barón mal ako všetci veľkí cestovatelia sklon k určitému zveličovaniu. Bude možné posúdiť, či úrady pochybili na strane prísnosti alebo na strane slabosti.

KAPITOLA V

Benyowszky obviňuje intendanta a guvernéra ostrovov, že chcú zničiť jeho podnikanie. - Aféra účtovníka Assisesa. - Zásielky z ostrovov na Madagaskar. - Nepriaznivé správy o podniku¹ .

V tom istom čase, keď Benyowszky posielal tieto veľkolepé účty do Paríža, sa hlasno sťažoval, že správcovia ostrovov sú mu nepriaznivo naklonení; zašiel ešte ďalej: oficiálne ich obvinil, že chcú zničiť jeho podnik, pretože jeho autorita poškodzuje ich majetky tým, že im bráni, aby sa na úkor kráľa a s veľkým ziskom venovali nezákonnému obchodu, ako ich predchodcovia. Tejto nízkej chamtivosti, a nie žiarlivosti velenia, pripisoval odhodlanie, s ktorým mu bránili v činnosti, odmietali mu obchodný tovar potrebný na obchodovanie, privádzali ho, ako hovorí, do zúfalstva. Či sa takéto výčitky dajú vzniesť voči Ternayovi a Maillartovi, čitateľ posúdi sám z odôvodnení obvinených. Na začiatku našej štúdie sme videli, že "pacotille" [nelegálne obchodovanie], aby sme ho nazvali pravým menom, bolo staré ako samotná Compagnie des Indes; bolo to zneužívanie úctyhodné svojou starobylosťou; dokonca sa nezdá, že by najčestnejší ľudia tej doby považovali za nečestnú praktiku tak všeobecne rozšírenú.

1 * A. C. Fonds Madagaskar. C5, 5, 6 pre uvedené dátumy. - *Mémoires de Benyowszky*.

Videli sme, že Dumas, Ternayov predchodca, "*pakoval*"; ani Poivre, cnostnej pamäti, nebol ušetrený ohovárania. Neexistuje však žiadny dôkaz, ani najmenší náznak, že by sa páni de Ternay a Maillart-Dumesle pred príchodom baróna alebo po ňom pokúsili o čo i len najmenšiu obchodnú operáciu. Pripusťme však, že ľutovali, že tak nemohli urobiť, a to by bol pre Benyowszkého začiatok obrany proti útokom jeho protivníkov. V každom prípade musíme uznať, že nikdy neuvádza fakty a že vo svojich sťažnostiach, ktoré sú vo všeobecnosti veľmi živé, vždy odlišuje chevaliera de Ternay od intendanta Maillarta. Správne sa domnieva, že Ternay bol voči nemu vždy benevolentný, zatiaľ čo voči Maillartovi je neúprosný. Ak teda priateľský postoj M. de Ternay dokázal odzbrojiť baróna, ak ten implicitne uznáva jeho nestrannosť, keďže v najostrejších diatribách nespomína jeho meno, môžeme Ternayovo svedectvo s dôverou prijať; pokiaľ ide o Maillarta, fakty budú hovoriť za neho a jeho ospravedlnenie vyplynie z čísel, čo je, pravda, v súlade s povahou vecí, keďže máme do činenia s ordinárom.

Už sme videli, že Ternay sa v roku 1774 snažil udržať Benyowszkého na Île de France až do konca zimného obdobia. Bol to jednoznačný prejav jeho dobrej vôle. Oznamoval mu správy a mapy, ktoré priniesli námorníci, ktorých sám poslal preskúmať prístupy k Antongilskému zálivu a Vohémaru. Keď dostal barónove listy, v ktorých mu oznamoval, že sa usadil v Louisbourgu, napísal mu veľmi láskavo a naliehavo, aby mu poradil zmierniť svoje plány. Podľa jeho názoru mal byť uprednostnený ostrov Maroce, ktorý bol vždy považovaný za najzdravšie miesto na celom pobreží, pred močaristým chotárom, ktorý bol vybraný pre prvé stanovište.

Poukázal na to, že s malým počtom ľudí, ktorých má k dispozícii, nemožno na začiatku robiť veľké veci. Sily Île de France boli pre príliš ambiciózne podnik podradné: minister odporúčal šetriť a chýbali aj lode na udržiavanie pravidelného obchodu s Madagaskarom. Radil, aby sa na začiatku uspokojili so solídnym usadením v regióne, kde sa vylodili, vytvorili spojenectvá vo vnútrozemí, aby sa malá kolónia stala akýmsi sklodom volov a ryže; v nasledujúcom roku sa mohli rozšíriť o niečo viac; tak sa obyvatelia nebudú báť nášho rozširovania a skrotnú na náš obchod. Ohlásil zaslanie veľkého množstva predmetov, ktoré si barón vyžiadal, a požiadal ho, aby k nim pridal krompáče a lopaty; požiadal ho však, aby skladníkovi, ktorý má na starosti obchodný tovar, ponechal úplnú kontrolu nad účtami.

V auguste nasledujúceho roku (1774) v odpovedi na rôzne listy zopakoval, že vidí, ako sa snaží zriadiť väčší počet miest, než mu umožňujú jeho sily; odporučil mu, aby sa napriek všetkým prejavom priateľstva mal na pozore pred miestnymi obyvateľmi. Nemali by sa deliť, mali by zriadiť len jeden post. Takto by domorodci rešpektovali Francúzov, pretože by ich videli v sile, a vyhli by sa výdavkom, ktoré priemerné prostriedky ostrovov nemohli zabezpečiť. Keďže Benyowszky tvrdil, že nazbieral 15 000 ton ryže a 200 volov, Ternay poslal fregatu *Belle-Poule* na Madagaskar, aby priviezla to, čo bude k dispozícii. Sľúbil tiež, že pošle malú loď naloženú občerstvením pod podmienkou, že si ju Benyowszky nenechá na návštevu západného pobrežia ostrova, ako vyjadril úmysel. Výslovne mu poradil, aby počas zlého obdobia šetril svojich mužov, nevyčerpával ich behom a najmä ich nenútil robiť žiadne zemné práce.

Treba poznamenať, že tieto názory, navyše v súlade s predstavou, ktorú si o novom zriadení vytvorili všetci okrem Benyowszkého, aj v súlade s pravidlom hospodárnosti, ktoré zaviedol štátny poklad, neboli formulované ako príkazy, ale ako rady. Ternay sa nedotýkal žiadnej nadradenosti a úvahy, ktoré v ňom vzbudzovali jeho skúsenosti a znalosť krajiny, nemali čím uraziť ani toho najostýchavejšieho človeka. Z tejto korešpondencie tiež vyplýva, že od februára do augusta 1774 boli do Antongilského zálivu vyslané štyri lode s nákladom tovaru a zásob pre novú kolóniu. Správcovia Île de France teda nezanedbali svoju pomoc. Na tomto bode je potrebné trvať: intendanta Maillarta-Dumesla Benyowszky od začiatku s najväčšou razanciou obviňoval, že mu kládol prekážky pri realizácii jeho projektu a prejavoval mu nepriateľstvo. Jediným dôvodom týchto útokov bolo jeho oprávnené odmietnutie vydať akékoľvek peniaze bez zdôvodnenia výdavkov. Je isté, že Maillart, podobne ako väčšina štátnych úradníkov na Île de France, neschvaľoval plán, ktorý predkladal minister; je pravdepodobné, že túto skutočnosť neskrýval a že tieto rozhovory, o ktorých informoval baróna, prudko dráždili jeho ješitnosť. Po tom, čo od neho dostal niekoľko veľmi štipľavých listov, Maillart mu napokon odpovedal, že žiadneho povolujujúceho úradníka nepošle, keďže Benyowszky nechce toho, ktorého určil, a že mu prenechá zodpovednosť za všetky výdavky. Po týchto sporoch ho nemožno považovať za veľmi horlivého podporovateľa vedúceho výpravy, ale to nedokazuje, že mu bol schopný úmyselne ublížiť. Benyowszky tak zostal s biednym správcovstvom: mal jednoduchého skladníka, ktorý sa volal Senaut a vykonával funkciu náčelníka, s ním istého Sieur Pruneau, obchodného úradníka a pisára menom Rollin. Senaut, ktorý bol chorý už v čase odchodu, však zomrel niekoľko dní po príchode do Louisbourgu.

Sieur Pruneau nerozumel povinnostiam, ktoré musel plniť, a spisovateľ Rollin, ktorý slúžil len ako námorník, sa sotva vedel podpísať. Baron neskôr tvrdil, že po zriadení niektorých detašovaných pracovísk mu jeho dôstojníci vrátili množstvo vecí, ktoré skonfiškovali dôstojníkom správy: tí ich vzali z kráľovských skladov a predávali ich v ich mene. Potom navštívil sklady, pričom mal v rukách stav tovaru dodávaného z Île de France, aby rozpoznal podvody; zistil tam značné krádeže, ktoré podriadení pripísali na účet M. Senauta, ktorý, keďže bol mŕtvy, nemohol byť stíhaný. Nebolo možné zistiť pravdu; Benyowszky prijal rozhodnutie vymenovať štábneho dôstojníka, ktorý každých osem dní navštevoval sklady, a zakázal dodávať akýkoľvek tovar bez jeho príkazu; v rozpore s predpismi tak prevzal zodpovednosť za celú správu. Pochopil to tak dobre, že napísal do Francúzska, aby mu na túto službu poslali priamo komisára, skladníka a niekoľko zamestnancov. Keď sa však Maillart dozvedel o smrti Sieur Senauta, akoby ľutoval, že ponechal nakladanie s kráľovskými vecami na baróna bez kontroly, vymenoval v auguste 1774 Sieur la Grive Desassisesa, bývalého vojnového komisára, ktorý bol, ako sa zdá, inteligentným mužom. Inštrukcie, ktoré mu dal, sú datované 15. augusta 1774. Odovzdal mu kópiu všetkých listov, ktoré minister napísal M. de Ternayovi aj sebe, týkajúcich sa zriadenia Madagaskaru, a text nariadenia z 30. decembra 1772, ktorým sa upravovalo vytváranie dobrovoľníckych zborov.

Odporučil mu, aby presne dodržiaval zákony, aby pokladník nič nevyplácal, aby skladník nič nevydával bez jeho príkazu, aby si títo dvaja zamestnanci viedli presný denník príjmov a výdavkov. Mal vytrvalo navštevovať sklady a prísne kontrolovať hlásenia o stratách a úbytku. Fregata *Belle-Poule*, ktorá ho mala dopraviť do Louisbourgu, ho mala najprv vylodiť vo Foulepointe, kde mal skontrolovať vojsko a všetkých Francúzov, ktorí tam boli.

Hneď po príchode do Antongilského zálivu vypracoval súpis všetkých kráľovských vecí a vykonal prehliadky, aby zistil situáciu posádky. Vyhotovoval výpisy z márnice zosnulých, zhromažďoval ich závetý, ak nejaké existovali, aby informoval rodiny. Overoval by baronove tvrdenia o krádežiach, z ktorých bol Senaut obvinený. Assises by nebol podriadený Benyowszkému a korešpondoval by priamo s Maillartom.

K týmto všeobecným pokynom boli pripojené ďalšie, celkom dôverné. Maillart si zjavne nerobil ilúzie o barónovom zmysle pre poriadok, a už vôbec nie o jeho poslušnosti, a tieto predpisy u neho nepredpokladajú žiadnu z tých vzácnych vlastností, ktoré sú bežné u našich úradníkov. V prípade, že by v rozpore s rozkazmi požadoval vynaloženie výdavkov, M. Desassises by mu pokojne a umiernené predniesol také vyjadrenia, aké by považoval za vhodné; ak by sa veliteľ vzoprel, zopakoval by mu ich písomne, a ak by veliteľ aj potom trval na svojom, vyžiadal by si písomný rozkaz na dno spomínaných vyjadrení a potom by poslal expedície celej veci na Île de France. V prípade, že by M. de Benyowszky po príchode zomrel, mal pamätať na to, že barón sa stal ručiteľom za pokladníka a že jeho majetok má byť zárukou za konanie účtovníka. Preto mal bez ohľadu na akýkoľvek odpor pripevniť na majetkové účinky svoje vlastné pečate. Osobne by sa vyhol akejkolvek debate a diskusii s barónom, a ak by ho fakty presvedčili, že barón absolútne nechce dovoliť obnovenie poriadku, bol oprávnený vrátiť sa na lodi *Belle-Poule*, ak tam táto loď ešte bude, alebo ak nie, prvou loďou, ktorá vpláva do Antongilského zálivu.

Po Assisesovej smrti sa toto dielo dostalo do baronových očí; poslal jeho kópiu do Paríža a sťažoval sa, že ide skôr o urážku na cti ako o dielo.

Tento dobre upravený ordinár dorazil 7. októbra 1774 do prístavu Île d'Aiguillon. Okamžite vystúpil na breh a našiel list od Benyowszkého, ktorý ho vyzýval, aby sa vybral na Planinu dobrovoľníkov, do svojho hlavného stanu. Na druhý deň sa nalodil na pirogu, aby sa vydal proti prúdu rieky, a stretol sa so samotným barónom, ktorý sa po tom, čo sa dozvedel o príchode lode *Belle-Poule*, chystal do Louisbourgu. Zachvátila ho však horúčka, a tak sa musel spolu s Assisom vrátiť na planinu. Zdá sa, že vzhľad tejto pošty urobil na nováčika pomerne dobrý dojem. Zdalo sa mu, že sa tam vykonala obrovská práca: zistil však, že účtovné knihy sú veľmi zle vedené, alebo skôr zistil, že nie sú vedené vôbec. Senautov denník zostal úplne prázdny, "bez toho, aby na ňom bolo vidieť čo i len bruško *a*". Preto nebolo možné poslať výkazy, ktoré si Maillart vyžiadal od *Belle-Poule*. Na druhej strane mu poskytol informácie o zariadeniach, ktoré urobil Benyowszky: sklady boli postavené narýchlo a kráľovské veci v nich neboli v bezpečí, nemocnice boli v takom zlom stave, že ich bolo treba prestavať. Ostrov Aiguillon sa zdal byť neobývateľný: nachádzala sa na ňom len rovina, ktorá bola takmer stále ponorená a neustále ju pokrývala hustá hmla. On sám bol ubytovaný v štyroch vetroch. Keď pršalo, mal problém nájsť si miesto na prácu. Bol presvedčený, že dve tretiny ľudí, ktorí už zomreli, zomreli preto, lebo neboli riadne chránení; v samotnej nemocnici boli chorí vystavení dažďu a vetru; všetky budovy v kolónii boli chatrče. Žiadal o robotníkov, ktorí by boli schopní vykonať potrebné opravy, najmä preto, že tu bolo veľa pacientov. Tón Assisesových listov nie je ani zďaleka nepriateľský, neukazuje žiadne predsudky. Je jasné, že jeho prvý dojem nie je priaznivý pre Benyowszkého správu. Predovšetkým sa mu nezdarujú opodstatnené správy o práci Benyowszkého a o dokonalom zdravotnom stave Louisbourgu.

Dobrodružstvo Assises nám poskytne dôkaz o nedôveryhodnosti, ktorú si Benyowszkého *památi* zaslúžia.

Ten rozpráva, že niekoľko dní po svojom príchode Assises zhromaždil niekoľko domorodých náčelníkov, predstavil im sud pálenky a ubezpečil ich, že ich prišiel podporiť proti guvernérovi a dohliadať na jeho správanie. Tento postup sa mu zdal zo strany jemu podriadeného človeka zločinný, ale keďže išlo o jeho osobnú urážku, uspokojil sa s tým, že guvernérovi veľmi dôrazne vytkol absurdnosť jeho správania. O nejaký čas neskôr, keďže vážne ochorel, chcel Assises predvolať dôstojníkov: keď odmietli poslúchnuť, zašiel za každým z nich a povedal im, že dostal od Maillarta príkaz zabaviť všetky barónove veci, ak sa zdá, že mu hrozí smrť. Požiadal ich o pomoc pri plnení svojej misie. Odpoveďou dôstojníkov bola hrozba, že ho prinútiť k pokániu, ak sa odváži svoj návrh zopakovať. Baron, ktorý sa o jeho správaní dozvedel hneď, ako sa zotavil, okamžite poňho poslal a horko mu vyčítal. Šokovaný, keď videl, že jeho správanie je verejne odhalené, priznal, že všetky jeho činy mu diktoval jeho náčelník na základe osobitných pokynov. Originál musel odovzdať barónovi, ktorý dal vyhotoviť kópiu a poslal ju do Paríža, pričom ju označil za hanlivú urážku na cti. O niekoľko dní neskôr od neho poverený úradník chcel, aby podpísal správu o stratách a krádežiach, ktoré boli zaznamenané v skladoch; barón odmietol a vyhlásil, že mu nie je neznáma obrovská spotreba vína Assisesom a jeho ľuďmi; pokiaľ ide o krádeže, povedal, že zlodeji sú príliš známi na to, aby proti nim pomyslel na nejaké opatrenia. O nejaký čas neskôr dal Benyowszky v Louisbourgu začať nejakú stavbu: Assises protestoval a zašiel tak ďaleko, že pohrozil černochoom, že im odmietne zaplatiť za prácu. Údajne sa tak stalo od 1. do 20. novembra 1774. V decembri sa vraj pokúsil vzbudiť proti kolónii Saffirovcov;

Presvedčil ich, že vzbúrou proti barónovi urobia niečo príjemné pre vládu Île de France. "Myslel som si," hovorí Benyowszky, "že je konečne čas prijať pevné a definitívne rozhodnutie. Zhromaždil som dôstojníkov zboru, ktorým som vysvetlil túto skutočnosť: po tom, čo som im vysvetlil správanie sa obliehateľa Desassisa, som sa ich opýtal, čo považujú za rozumné urobiť. Keďže ich názor sa zhodoval s mojím, nariadil som, aby bol zatknutý, a M. Aumont bol poverený, aby ho nahradil." Zdá sa, že sa tak stalo 19. decembra. O desať dní neskôr ordinár verejne priznal, že všetky jeho slová a činy boli inšpirované frakciou na Île de France, ktorej vláda žiarlila na prosperitu, do ktorej sa dostalo zriadenie Madagaskaru pod barónovým velením; pokiaľ ide o neho samého, správal sa tak len preto, aby si získal priazeň M. Maillarta. Týmto činom pokánia si vinník vyslúžil prepustenie a Benyowszky nechal tohto nebezpečného muža, ako ho nazval, vrátiť sa k svojim povinnostiam. Podľa *Memoárov* si ich však ponechal len do 8. februára 1775, keď ho na jeho žiadosť zbavili povinností.

Nanešťastie pre rozprávača nie je v tomto príbehu ani slovo pravdy. Máme k dispozícii listy, ktoré si Benyowszky a Sieur Desassises vymenili od októbra 1774 do februára 1775. Sú medzi nimi aj niektoré od baróna, písané z Plaine-de-Santé, datované 30. septembra, 5., 10., 15., 18., 24. a 26. októbra: všetky sú mimoriadne srdečné. Nariaďuje Assisovi, aby na jeho účet kúpil od Chevaliera Greniera, veliteľa *Belle-Poule*, dvoch Mozambičanov, ktorí vedia hrať na roh, "pretože", ako hovorí, "jeho najväčším nedostatkom je nemať hudbu". Zdá sa, že počas novembra bol chorý: neopustil planinu, ale táto korešpondencia pokračovala pravidelne, bez najmenšieho náznaku nezhôd.

Tón barónových listov je vždy priateľský, niekedy familiárny, a odpovede ordinára sú vždy úctivé a rešpektujúce. Ten sa zvyčajne zdržiaval v Louisbourgu, ale niekoľkokrát sa vydal na piroge do Plaine-de-Santé, aby sa poradil so svojim náčelníkom. Aby sme mohli lepšie posúdiť povahu ich vzťahov, môžeme uviesť niekoľko príkladov z barónových listov. "Delíme sa, drahý Assises, o zeleninu. Posielam vám košík: bon appétit." Z 13. decembra: "Čakám na vaše žetóny a vašu škatuľu, aby som vám rozdal nové karty na 'quinola à la bonne', a prosím vás, aby ste dali M. Ouzeauovi poukaz na 200 kariet, ako aj sebe na 116 kariet. Čakám na vás s vašou novou kopačkou. Dostal som veľa listov: veľa nových: na jeden večer sa tým zabavíme." 15. decembra: "Pani de Benyowszky a jej sestry sa darí dobre; začínajú sa vracieť z predsudkov roviny a obe ma požiadali, aby som vám povedal tisíc milých vecí." Z 20. decembra: "Moja drahá polovička vám rozpráva veľa vecí a posielala vám zeleninu... Múka je tu taká zlá, že nemôžeme jesť chlieb. Prosím ťa, aby si poslal do Roviny dobrú štvrtinu. Zbohom, priateľ môj, maj sa dobre, vypi si svoje šampanské víno a nezabudni, že som mal tú česť ponúknuť ti trochu môjho Grave a Malaga." Tento list je datovaný presne v deň, keď podľa *Memoárov* musel Benyowszky dať zatknúť Sieur Desassises. Je vidieť, že v ten deň sa barón zdal byť vo vzťahu k tomuto údajnému rebelovi v najlepšom rozporení. Navyše, v neskoršom liste o štyri dni neskôr sa dozvedáme, že Assises bol práve v ten deň veľmi chorý a neschopný konšpirovať, aj keby sme predpokladali, že mohol mať takýto nápad. Dvadsiateho štvrtého Benyowszky mu poradil, aby sa vybral na planinu: "Bol by som," povedal, "v pozícii, aby som vám ukázal, ako veľmi si vás vážim." Assisesova indispozícia nemala žiadny účinok; dokonca sa zotavil dosť rýchlo na to, aby na Nový rok poslal pánovi a pani de Benyowszky pekný kompliment.

Barón sa mu za to poďakoval listom z 2. januára 1775, v ktorom im obom zaželel šťastný a zdravý rok. Z opisu v *memoároch* teda nie je čo zachovať. Prečo Benyowszky takto ohováral tohto muža, ktorého nazýval svojím priateľom, tohto nešťastníka, ktorý po tom, čo nebol schopný poskytnúť ani výkazy, ani úmrtné listy, ktoré si Maillart-Dumesle vyžiadal, bol ním odvolaný a zomrel na Madagaskare ešte skôr, ako sa o svojom odvolaní dozvedel? Tu je dôvod: v roku 1786 chcel barón v snahe vysvetliť svoj neúspech zvaliť vinu na Maillarta; obvinil ho, že ho zmaril, že mu odmietol tovar aj potrebné finančné prostriedky. K svojim administratívnym sťažnostiam chcel pridať aj obvinenie z údajných sprisahaní proti jeho kolónii na podnet tohto úradníka zo strany agentov, ktorí boli jeho komplicmi. Assises sa už nemohol brániť, Maillart, ak ešte žil, nevyvrátil knihu svojho nepriateľa, ktorá vyšla vo Francúzsku až v roku 1791.

Nepriateľstvo, z ktorého je obviňovaný, mu nebránilo v tom, aby poslal pomoc na založenie Madagaskaru, ktorá bola vzhľadom na nedostatok samotných ostrovov značná. Z listov Chevaliera de Ternay vieme, že v roku 1774 bolo do novej kolónie vyslaných šesť lodí naložených potravinami a peniazmi, ak nepočítame lode *Desforges* a *Postillon*, ktoré priviezli baróna a dobrovoľnícky zbor: Boli to lode *Grand-Bourbon*, *Flore*, *Dauphine*, *Nécessaire*, *Belle-Arthur* a fregata *Belle-Poule*, na ktorej sa plavili Assisovci; *Conqueror* tam odišiel v januári 1775 a *Dauphine* sa vrátila v januári 1776.

K dispozícii máme aj účtovné doklady pre Île de France adresované ministrovi intendantom, ktoré obsahujú podrobné údaje o vyslaných mužoch, uskutočnených dodávkach a finančných prostriedkoch poukázaných na účet madagaskarského zariadenia¹.

1 * V auguste 1774 bolo vyslaných 20 mužov, v decembri 30 ďalších a Kerguelen zanechal 20 mužov.

Pokiaľ ide o finančné prostriedky, prvé vyúčtovanie zaslané 17. augusta 1774 a doplnené 6. septembra nasledujúceho roku uvádzalo celkovú sumu 910 293 livrov, bez započítania nákladov na plavbu lodí *Flore*, *Belle-Arthur*, *Grand-Bourbon* a *Belle-Poule*; na konci septembra 1775 bola dosiahnutá suma 1 112 093 livrov. Bellecombe a Chevreau podľa poznámok dodaných samotným Benyowszkym prišli v októbri 1776 k sume 1 799 100 l. 11 s. 6 d., hodnota dodaná v tovare, okrem 336 416 livrov v hotovosti, ktoré zaplatil samotnému M. de Benyowszkymu, a 315 706 l. 1 s. 6 d. v zmenkách vystavených ním na pokladníka Île de France.

Od februára 1774 do októbra 1776 sa vynaložili takmer 2 milióny na približne 300 mužov, z ktorých do roku 1775 prežilo len 90. Treba tiež poznamenať, že potraviny odobraté na mieste, ako napríklad voly a ryža, ktoré sa podľa zákona mali kúpiť, boli pravdepodobne odobraté násilím. Benyowszky, ako vieme, nepočítal veľmi presne. Napriek tomu oponoval týmto údajom svojimi vlastnými: Maillart mu totiž odovzdal kópiu svojich výkazov. Súhlasil len s uznaním výdavkov vo výške 641 458 livrov, ako boli uvedené v účte zariadenia; ale úrady ministerstva, ktoré si všimli údaje v jeho tabuľkách, si všimli, že od výdavkov zvyčajne odpočítal položky, ktoré mali byť ich súčasťou; Maillartove údaje si preto zaslúžia dôveru. Okrem toho sa do bilancie kolónie mohla zahrnúť aj korba a náklad korvety *La Sirène*, ktorá sa stratila v januári 1776 vo Fort-Dauphin a ktorej náklad mal hodnotu 250 000 livrov. Nezdá sa teda, že by Maillart vkladal do svojich vzťahov s barónom príliš veľa zlej vôle; dokonca je prekvapujúce, že poskytol toľko finančných záloh, keď nedostal žiadne zdôvodnenie a keď Benyowszky tvrdohlavo odmietal uznať Ternayovu autoritu a svoju vlastnú. Na list, ktorý napísali v Paríži, aby zistili, či sa má nové zariadenie považovať za nezávislé od Île de France, alebo nie,

minister 17. júla 1775 odpovedal, že barón de Benyowszky s nimi musí udržiavať korešpondenciu, ale že je povinný podávať správy len štátnemu tajomníkovi pre námorníctvo a kolónie. Týmto rozhodnutím sa stal de facto nezávislým a možno pochopiť rozpaky intendanta, od ktorého sa mohlo vyžadovať poskytnutie peňazí a ktorý nemohol vykonávať žiadnu kontrolu nad ich použitím. Je celkom prirodzené, že po prijatí tejto depeše Maillart v rozpore s pravidlami zastavil zásielky, ktoré do decembra 1775 posielal na Madagaskar a za ktoré nevystavil žiadne účty. Od tohto dátumu Benyowszky prestal dostávať pravidelnú pomoc. Treba pripustiť, že za toto ukončenie bol zodpovedný on sám. Bol o tom upovedomený a dôvody mu boli vysvetlené. Neodpovedal. Neuznal intendantovu samolúbosť. Je známe, že od svojho príchodu do Louisbourgu neodovzdal ani nedovolil odovzdať žiaden účet. Maillart mu teda mohol napísať 21. júna 1775, t. j. približne sedemnášť mesiacov po vylodení: "Stále nemám žiadne správy o pokladníkovi, o skladníkovi, teda žiadny účet, ktorý by ukazoval použitie finančných prostriedkov a majetku, a nič, čo by ukazovalo zvyšok. Nemám ani zoznam mužov, ktorí ešte existujú, ani zoznam mŕtvych s časom ich úmrtia, ktorý by sa dal použiť na doručenie úmrtných listov ich rodinám. Neboli zaslané ani súpisy mŕtvych, ani žiadne výnosy z ich majetku. Podľa toho som v nemožnosti zaznamenať čokoľvek v podrobnostiach, ktoré sa ma týkajú, najmä preto, že M. Desassises zomrel, neboli mi adresované ani jeho písomnosti, ani jeho súpis, ani jeho objednávky, ani písomnosti M. Senauta, ktorý bol istý čas skladníkom." Je pochopiteľné, že kvôli tejto nedbanlivosti mohol Maillart bez prehánania napísať ministrovi, že účty novej kolónie možno považovať za účty strokotanej lode, ktorá stratila telo a majetok.

Zdá sa, že žiadosť o vysvetlenie týkajúce sa finančných prostriedkov závislých od dedičských konaní otvorených na Madagaskare baróna veľmi podráždila, pričom nebolo možné pochopiť prečo. Na sťažnosť v tejto veci, ktorá mu bola zaslaná v priebehu roka 1775, odpovedal až 30. decembra toho istého roku. Vtedy vyhlásil, že všetko, čo sa týkalo zoznamov mŕtvych, ich dedičstiev, predajov, inventárov atď. postúpil správe a nechce o tom ani počuť.

Intendant odpovedal, že podľa kráľovho rozkazu sú za všetko, čo sa týka týchto záležitostí, zodpovední majori a velitelia, a preto bude na ňom, Benyowszkom, aby o nich podal správu. Nedohodli sa ani v otázke nákupu nákladu a plavidiel, ktorý uskutočnil barón a za ktorý Maillart odmietol zaplatiť, keďže na to nemal ani príkazy, ani dostatok finančných prostriedkov: "Vy a ja, pane," uzavrel intendant, "máme rozkazy, vy sa nimi riadite, my plníme svoje, je na ministrovi, aby ich vydal, a na nás, aby sme ich plnili." Na tento list Benyowszky odpovedal 5. júna 1776: "17. minulého mesiaca som dostal list, ktorý ste mi preukázali česť napísať; prosím vás, aby ste boli pokojní, pokiaľ ide o zoznamy mŕtvych, dedičské konania, súpisy a predaje vojenských osôb, svoju povinnosť poznám a splnil som si ju; lichotím si, že v tomto smere odo mňa nebudete žiadať účty. V ostatných záležitostiach a sporoch, o ktorých mi hovoríte a ktoré ma veľmi prekvapujú, vás prosím, aby ste počkali na príkazy ministra. Tieto záležitosti, či už údajné alebo skutočné, nechajte na pokoji a podporujte ich, pokiaľ máte záujem. Želám vám dobrý výsledok; môžem len povedať, že klamstvá majú len čas, a to často veľmi krátky. Pokiaľ ide o škatule, ktoré ste dostali, obsahovali všetky dokumenty akéhokoľvek druhu, ktoré sa našli po smrti sieurs Haumont a Desassises. Ak vám neposkytnú žiadne vysvetlenie, je to dôkaz, že ste si vybrali zle a že ste zamestnali zlodejov, ignorantov a hlupákov; ich diela sa vám budú páčiť, ale to sú všetko záležitosti, ktoré sa ma netýkajú.

Urobíte preto dobre, ak mi nebudete hovoriť, čo mám alebo nemám robiť, a nebudete sa o moje správanie starať viac ako ja o vaše. Pokiaľ ide o zmenky, nákupy nákladu, lode a podobne, nie ste to vy, kto bude za mňa zodpovedať, takže túto synagógu minieme.¹

"Vzali ste si za úlohu informovať ministra, že od môjho príchodu na Madagaskar mi Île de France poskytol značnú pomoc v hotovosti a v ľuďoch. Dovoľte mi, aby som vám povedal, že ste mu to vnútili a že je to ohavná lož, ako sám viete, a to je všetko."

Tento jazyk určite nebol v súlade so zvyklosťami a nie je prekvapujúce, že Maillart tento list spolu s niekoľkými ďalšími v rovnakom štýle poslal ministrovi námorníctva. Sťažoval sa na túto nevraživosť, ktorej náznaky mal už od prvých dní, pretože sa postavil proti niektorým opatreniam, ktoré považoval za zlé. V skutočnosti nie je možné ospravedlniť epistolárnu zúrivosť baróna a po dôkazoch, ktoré máme o Maillartovej náprave, nemožno poprieť, že si plnil svoju povinnosť a podľa svojich možností zabezpečoval živobytie kolónie. Nemožno mu vážne vyčítať, rovnako ako M. de Ternayovi, že pravidelne nerekrutoval zbor dobrovoľníkov, že neobnovil ich uniformy do posledného detailu. Nemali ani ľudí, ani prostriedky; Benyowszky chcel, aby im dodali rovnaké látky a náhradné gombíky ako starým. Správcovia Île de France si teda poctivo plnili svoju povinnosť. Ak neurobili viac, bolo to preto, lebo mali málo prostriedkov.

To, či tento podnik schvaľovali alebo chválili, je iná vec: isté je, že od prvého dňa mali z neho zlý pocit a že to ministrom povedali bez najmenej zdržanlivosti. Od novembra 1773 prejavovali obavy z dôsledkov, ktoré by mohol mať, a z veľkých výdavkov, ktoré by si vyžiadal: no spočiatku sa vo Francúzsku myslelo, že sú mu nepriaznivo naklonení, pretože sa zdalo, že Benyowszkému je umožnená nezávislosť.

1 "Prejdime okolo synagógy" - nie je jasné, čo táto fráza znamená, ale jej podstata je: "Ignorujeme to a choďme ďalej..." Je tu cítiť závan antisemitizmu, náznak, že sa prechádza okolo nepríjemnej témy.

Dňa 17. júna 1774 poslali prvé správy z podniku. Loď, ktorá 4. marca vyplávala z Antongilského zálivu, oznámila, že sa stratilo už veľa ľudí a že je tam veľký počet chorých. Do 24. marca zomrelo 40 vojakov a 6 dôstojníkov; Benyowszky však k tomuto dátumu priznal len 7 úmrtí. Už predtým mal problémy s miestnym obyvateľstvom, vypálil jednu dedinu; všetko bolo vo veľkom neporiadku; kládol prehnané a neopodstatnené požiadavky, chcel napríklad loď, ktorá by bola na jeho rozkaz, a 12 diel. Nakoniec umiestnil svoj tábor na močaristom mieste, kde mu hrozilo, že stratí všetkých svojich ľudí. Práve v tomto čase sa kapitán Kerguelen zdržiaval v Antongilskom zálive a jeho svedectvo potvrdzuje svedectvo pánov de Ternay a Maillart. Zdržiaval sa tam, aby sa občerstvil, od 20. februára do 21. marca 1774; povedal nám, že domorodci boli voči Benyowszkému veľmi nepriateľskí, že ho vo svojom jazyku nazývali *zlým bielym mužom* a že prišli strieľať na Francúzov v blízkosti tábora. Od baróna sa mu nepodarilo získať ani najmenšiu pomoc; voly, ktoré potreboval pre svoje posádky, si musel zaobstarať sám na pobreží. Avšak práve keď sa chystal zložiť kotvy, Benyowszky ho požiadal o pomoc pri útoku na pomerne dobre opevnenú domorodú dedinu, vyzbrojenú malým delom, kde sídlili dvaja náčelníci, ktorí prišli deň predtým strieľať proti jeho zákopom. Kerguelen súhlasil, že poskytne 80 mužov, Benyowszky priviedol 50, ktorí sa nalodili na niekoľko miestnych kanoe. Dedinu bez odporu vydali plachtári napospas plameňom, dobrovoľníci ani nestihli vystúpiť na breh. "Boli to všetko," hovorí Kerguelen, "deti, darebáci, škrabáci z Pont-Neuf."

10. augusta dorazila na Île de France kráľovská loď *Grand Bourbon*, ktorá opustila ostrov 4. júla. Na tejto lodi sa plavili pani de Benyowszky, jej sestra pani Henska a pani Cromstowska, ktorej manžel, kapitán dobrovoľníckeho zboru, práve zomrel.

Priniesol listy od jednotlivcov, ktorí opísali situáciu podniku ako veľmi nepriaznivú. Kapitán a chirurg uviedli, že keď 3. júla odchádzali, 180 mužov z 237 a 12 dôstojníkov z 22 bolo mŕtvych; Benyowszky bol veľmi chorý. Čo sa týka jeho osoby, uviedol, že sa mu darí dobre a že stratil len 49 mužov. A zatiaľ čo pompézne vymenúval množstvá ryže, ktoré sa mu nahromadili vďaka jeho starostlivosti, kapitán Grand-Bourbon povedal, že sa mu nepodarilo získať ani na prechod a že všetky zásoby sú prázdne: Benyowszky však požiadal o 50 mužov z pluku Île de France, aby doplnil svoju jednotku: Ternay neveril, že im musí vyhovieť, ale poslal chirurga, lieky, vína, brandy, múku a všetku pomoc, ktorú mohol, na fregatu *Belle-Poule*, ktorej velil Chevalier Grenier, vzhľadom na nedostatok na Île de France: odporučil kapitánovi, aby požičal svojich mužov len na výrobu chatrčí a zásob na Île Maroce a v žiadnom prípade ich nenechal pracovať v močaristej osade Louisbourg. V septembri dostali ďalšie správy: Benyowszky napísal, že našiel krásny prístav medzi Port Louquès a Jantárovým mysom a že sedem pirogov naložených jantárom zaplatilo všetky jeho výdavky: "Každému z nás poslal," uviedli správcovia vo svojej správe, "veľký kus tohto takzvaného jantáru, ktorý je len zlou gumou, a dodal, že poslal kráľovskú korvetu *Postillon* do Francúzska, aby informovala ministra o tomto objave, a to proti našej rade."

Za veľmi zlé považovali aj to, že udelil Sieurovi Savourninovi, majiteľovi lodí a obchodníkovi s otrokmi, privilégium na obchodovanie na západnom pobreží Madagaskaru za 100 000 livrov, ktoré raz zaplatil do kráľovskej pokladnice na Madagaskare a ktoré podľa jeho slov vyúčtoval priamo vo Francúzsku. To sa zdalo byť neregulárne.

Pokiaľ ide o pomoc, ktorú mal Madagaskar poskytnúť ostrovom, stále sa na ňu čakalo, hoci barón sľúbil tisíce libier ryže a stovky volov, ktorých počet sa v jednotlivých listoch menil.

Ternay sa 6. septembra 1774 obrátil osobne na vojvodu d'Aiguillon listom, v ktorom mu vysvetlil celé svoje správanie voči barónovi. Pripomenul, že ho prosil, aby neodchádzal až do konca zlého obdobia, keď by jeho prvý oddiel mohol postaviť aspoň sklad na pokrytie potravín. Nič ho nezdržalo, a keďže bol na základe rozkazu nezávislý, Ternay mu mohol dať len radu, ktorú nebral do úvahy. Takto sa usadil na najnezdavšom a najmorovskejšom mieste na ostrove a Ternaya o ničom neinformoval, pričom nepochybne predpokladal, že ten sa nemôže nič dozvedieť o stratách, ktoré spôsobil, pretože mu zakázal písať a zachytával listy; všetko však vedel prostredníctvom súkromnej korešpondencie a chirurga zariadenia. Guvernér sa sťažoval, že mu nedôverujú; zdalo sa mu, že jeho spôsob služby si zaslúži, aby mu zverili dôveru misie, ktorou bol poverený Benyowszky, zatiaľ čo on o nej nevedel ani slovo. Čo sa týka Maillarta, keď nedostal ani zoznamy mŕtvych, ani súpisy majetkov, ani žiadne vyúčtovanie, podal sťažnosť už spomínanému barónovi, kópiu poslal ministrovi a dodal: "Dokáže vám to, monseigneur, že neporiadok, ktorý vládne na Madagaskare od začiatku tohto zriadenia, pretrváva a dokonca sa každým dňom zväčšuje. Čo viac možno očakávať od činnosti človeka, ktorý zavádza despotizmus ako princíp, ktorý nerešpektuje zákony, zvyky a konvencie, ktorý sa navyše považuje za nezávislého od vlády Île de France, ktorý sa neustále uchýľuje za konkrétne inštrukcie, ktoré mu boli dané vo Francúzsku, ktorý ma v súlade s tým považuje za človeka, ktorý musí slepo vyhovieť všetkým jeho požiadavkám bez toho, aby mu zložil nejakú účtenku, a dokonca bez toho, aby strpel, aby mu bola zložená nejaká účtenka?"

Takto sa so spravodlivým rozhorčením vyjadril intendant, ktorý osemnásť mesiacov platil 1 200 000 livrov a stále nemohol dostať ani potvrdenie, ani vyúčtovanie výdavkov (9. júla 1775). Čo si musel myslieť, keď v októbri toho istého roku 1775 dostal zápisnicu zo zasadnutia dôstojníkov dobrovoľníckeho zboru, ktoré sa konalo 25. septembra predchádzajúceho roku? Prítomní boli barón de Benyowszky, plukovník zboru dobrovoľníkov jeho mena, generálny veliteľ Madagaskaru, 9 dôstojníkov, pokladník Besse. Baron vysvetlil, že keď ho dôstojníci videli chorého, chceli usporiadať schôdzu, aby vedeli, aké rozkazy budú musieť dodržiavať v prípade nešťastia. Zúčastnil sa na nej a predniesol prejav, v ktorom sa ako zvyčajne sťažoval na údajnú zradu Maillarta a opustenosť, v ktorej ich zámerne nechali. Potom sa stiahol.

Čo mohli dôstojníci robiť, keď im ich plukovník dával len sťažnosti a výčitky? Vyhlásili, že ich prenikol smútok, keď sa dozvedeli, že ako odmenu za jeho starostlivosť a horlivosť sa usilujú pošpiniť jeho povesť podvodmi a najčernejšími ohováraniami. Ponúkli sa, že vytvoria spoločný fond, ktorý bude zálohovať pokladníkovi. Dali na vedomie, ak sa dá veriť Benyowszkému, že v mene kráľa pošlú výzvu na Île de France, aby získali pomoc v ľuďoch, peniazoch a tovare. A pritom dôstojníci museli v prvých dňoch mesiaca dostať osobnú pomoc z lode *Le Conquérant*, ktorú náčelník priznal Ternayovi v liste z 20. októbra, ale o ktorej zrejme adresátom nepovedal ani slovo, pretože sa o nej ani v najmenšom nezmieňujú. Na druhej strane však poslal správcovi Île de France kópiu porady, ktorú si vynútil od svojich dôstojníkov, spolu s osobnou výzvou napísanou násilným spôsobom:

"Vyzývam vás," napísal, "v mene kráľa, nášho pána, aby ste poslali na Madagaskar vyššieho dôstojníka schopného veliť, ktorému by som mohol zveriť vládu, kým dvor vymenuje iného... Taktiež budete ochotný poslať zásoby múky a nápojov, ako aj látky, pušky, pušný prach a určitú sumu na výplatu vojska s oddielom 50 vojakov pod vedením dôstojníka. Sebemenším oneskorením stratíte zriadenie Madagaskaru a ja vás robím zodpovedným pred kráľom a ministrom v prípade, že budete konať proti mojej výzve."

Ak si uvedomíme, že Benyowszky sa vo svojich predchádzajúcich listoch Ternayovi vydával za pána celého ostrova a vymenúval dane v podobe ryže, otrokov a volov, ktoré mu platili tisíce poddaných, budeme súhlasiť, že obraz jeho utrpenia sa môže zdať podozrivý. Tón, ktorým hovoril, bol sotva prívetivý, navyše hovoril s ľuďmi, ktorí mu koniec koncov neboli podriadení.

Ternay, privedený do zúfalstva, si hneď, ako dostal tieto rôzne dokumenty, urobil ich kópie a poslal ich vojvodovi d'Aiguillon spolu s listom, v ktorom uviedol: "Bolo by žiaduce, monseigneur, aby ste mi vysvetlili, či je M. de Benyowszky absolútne nezávislý od vlády Île de France, v čo veľmi dúfam, ako sa minister mohol presvedčiť z mojich rôznych depeší. Zdá sa však, že spoločný list zo 16. októbra 1774, v ktorom sa *píše, aby sme dali príkazy na Madagaskar*, aby sa Sieur Bourdé de la Villehuet neobával, oznamuje závislosť. Práve tento istý list a tento rozkaz, ktorý ste mi dali, tak silno stmelili pána de Benyowszky. Nedal som mu rozkaz, odovzdal som mu váš a dnes ho prosím, aby ukončil svoju literárnu korešpondenciu, v ktorej nevidím nič iné ako trpkosť. Videl si moju, myslím, že si nevidel nič iné ako láskavosť a odhodlané želanie, aby jeho projekty uspeli. Rady, ktoré som mu dal, nie príkazy, boli diktované len týmto motívom.

Jeho imperatívna výzva vláde Île de France ma takmer núti pochybovať, či sa nepovažuje aj za veliteľa týchto ostrovov. Nevie, monseigneur, aké rozkazy dostal barón de Benyowszky, ktorý je v súčasnosti vo vojne s černochochmi v blízkosti Antongilského zálivu. Ak sa mám odvolávať na spoločný list z 19. marca 1773, č. 65, išlo len o jednu otázku usadenia, pomocou ktorej by sa získala spolu s obchodným tovarom ryža a dobytok od obyvateľov krajiny, ktorí by si zvykli vidieť Francúzov usadených vo svojich domovoch. Ak je to plán, M. de Benyowszky má viac než dosť ľudí, aby sa tam udržal napriek všetkým černochochom, ktorí by ho mohli napadnúť. Podľa jeho vlastného výpočtu musí mať 212 mužov. Na druhej strane, ak má rozkaz podmaniť si celý ostrov Madagaskar, ako som vám oznámil, keď som vám poslal výňatok z jeho listov, 50 mužov, ktorých žiada na Île de France a z ktorých polovica by bola mŕtva šesť týždňov po príchode, by na takéto dobytie ani zďaleka nestačilo. Čakám na vaše rozkazy pred uskutočnením takejto dodávky, aspoň takejto značnej. Do ôsmich dní pošlem kráľovskú korvetu *Dauphine*. M. Maillart pošle oblečenie s obchodným tovarom a ďalšie zásoby. Pošlem tisíc prachov pre službu vojska a M. le chevalier de Tromelin zostane do konca januára (1776) v Antongilskej zátokke, aby pomáhal M. le baronovi de Benyowszkymu pri obrane jeho hlavného stanovišťa, ak bude napadnuté. Súčasné nepriateľské akcie čiernych obyvateľov Madagaskaru sú v rozpore s poslednými listami M. le barona de Benyowszkyho, ktorý oznámil, že celý ostrov od Fort-Dauphin po Jantárový mys je podriadený a závislý od francúzskej vlády. Tento veliteľ vám o tom musel podať správu. Túto poznámku vám predkladám bez akejkoľvek žľče a želám si, aby sa všetko, čo si dvor od tohto zriadenia sľuboval, aj splnilo.

Nechávam na hlase verejnosti, aby rozhodla, čo chce minister povedať. Chcel by som ho len upozorniť, že je žiaduce, aby príkazy vydané súdom boli také jasné, aby ich nikto nemohol interpretovať. Pripájam všeobecný zoznam osôb, ktoré prešli cez Madagaskar. Úmrtnosť budete môcť posúdiť podľa priznania samotného M. de Benyowszkého, ktorý priznáva 124 úmrtí, z čoho sumarizujem, že musí mať pri sebe ešte 212 bielych a 23 čiernych, ktorí opustili Île de France. Všetky výpočty, ktoré by som mohol urobiť, by však boli aj tak veľmi neisté a môj názor bude vždy rovnaký, to znamená, že som v rôznych listoch M. de Benyowszkyho videl toľko rozporov, že nemôžem dodať vierohodnosti všetkému pátosu jeho situácie, najmä ak sa posudzuje podľa nesmiernosti zásielok, ktoré mu boli poskytnuté. Jeho prejav spolu s predvolaním celého telesa, ktoré nepoznám, mi pripadá ako skutočná divadelná scéna a je zbytočné ho komentovať."

V skutočnosti mal Benyowszky, ktorý mal 20. septembra 1774 spolu 150 mužov vrátane dôstojníkov, v januári 1775 len 119, v septembri 92 a 1. januára 1776 91 mužov. To všetko dokazujú výkazy podpísané jeho vlastnou rukou.

Kapitán Bourdé, veliteľ súkromnej lode *Salomon*, ktorý bol na Madagaskare v roku 1775, nám poskytuje svedectvo na podporu Ternayových tvrdení. Nehovorí nič pozitívne o súčasnom stave hlavného mesta, ktoré M. de Benyowszky vytvoril v Antongilskom zálive a pomenoval ho Louisbourg. Vie len, že je to najnezdavšie miesto na Madagaskare. On sám prišiel do Foulepointe 9. júla 1775 v noci. Desiateho ráno poslal na breh dôstojníka, aby odovzdal M. de la Boullaye, dôstojníkovi Benyowszkého dobrovoľníkov, balíky, ktoré mu zveril M. de Ternay pre baróna. La Boullaye sa s dôstojníkom vrátil na palubu a obedoval tam, pričom sa v rozhovore zhodli na tom, že podnik je pre štát drahý, sám o sebe zbytočný a škodí obchodu, nehovoriac o tom, že zlé ročné obdobie odviezlo väčšinu mužov:

"O pravdivosti tejto poslednej skutočnosti sme sa mohli presvedčiť," hovorí Bourdé, "podľa vzhľadu 13 vojakov, veliteľa a chirurga, ktorí vyzerali skôr ako chodiace múmie než živí ľudia. Bola to celá posádka zlej štvorcovej pažite, ktorá sa nazýva francúzska pevnosť a ktorá je v skutočnosti len černošskou chatrčou bez pevnosti a obrany, keďže ju tvoria len pilóty s priemerom 4 až 6 palcov a výškou 7 až 8 stôp nad zemou, do ktorých sú zatĺčené asi 2 stopy, pričom sa navzájom dotýkajú. V tomto okolí palisád sa nachádza chatrč, v ktorej býva dôstojník, sklad na vidiecky spôsob a niekoľko ďalších chatrčí, v ktorých sú ubytovaní vojaci. To je všetko, čo sme si mohli všimnúť počas krátkeho času, ktorý sme strávili vo Foulepointe, kde sme mali zakázané vykonávať akúkoľvek činnosť. Dňa 19. augusta, dodáva Bourdé, som dostal list od baróna de Benyowszkyho s povolením obchodovať s ryžou na celom pobreží a zákazom obchodovať s černochochmi. Ani moji dôstojníci nemohli naplniť svoje prístavné povolenia, hoci všetci barónovi ľudia ponúkajú otrokov, ale za takú vysokú cenu, že žiadneho nekúpia. Dvaja dôstojníci z lode však niektorých kúpili za 55 piastier pre sluhov, jeden s M. de la Boullaye, druhý s tlmočníkom menom la Broche. Keby sme chceli niekoľko otrokov za túto cenu, mohli by sme ich získať napriek zákazom, pretože tie sa zrejme robia len pre obchodníkov a obyvatelia kolónie sú od nich oslobodení. Na ostrove Sainte-Marie sa nenachádza ani ustanovizeň, ani pracovisko generálneho guvernéra ostrova Dauphine. Obrátil som sa na M. de Benyowszkého, aby pre mňa získal to, čo mal v sklade ryže vo svojej pevnosti Saint-Maurice v Angontsy, ktorú sa mi rozhodol predať za 1 1/2 piastra na cent, a dal mi za túto cenu dodať 74 365 livrov podľa potvrdenia jeho dôstojníka M. Diarda.

"Pevnosť Saint-Maurice sa skladá z podobného opevnenia ako pevnosť Foulepointe.

Tento sprievod pilót má viac ako prvé dve veže, na dvoch rohoch morského priečelia, a brána pevnosti, ktorá je uprostred kurtiny, je krytá malou podkovou palisád vysokou 4 stopy. Celú posádku tejto slabej pevnosti tvorí 1 dôstojník a 1 dobrovoľník a 6 alebo 8 černochoch, tlmočníkov. Pri mojom odchode sa zredukovala na jedného muža menom Décolle, tlmočníka.

"Takéto opevnenie aj s budovami v hodnote 400 až 500 piastrov sa dá postaviť, ak na jeho zhotovenie zamestnáme len ľudí z krajiny, pretože na jeho zhotovenie stačí zasadiť koly bez toho, aby sa musela premiestňovať zem a drevo je pod rukami robotníkov. Chcel by som vám poznamenať, pane, že keď sa obchod tešil slobode, ktorú si zaslúži, súkromné lode odviezli veľa ryže a otrokov, ktorí sa dovážali na naše francúzske a bourbonské ostrovy. Dnes sa žiadna obchodná loď neodváži získať túto výhodu, pretože obchod s ryžou by prerušili nepretržité vojny, ktoré tam prebiehajú od prítomnosti našich vojsk, ktorých počet je však veľmi malý, pretože podľa toho, čo mi povedali Sieurs Diard, la Broche a Dupuis, to celé nedosahuje ani 150 bielych mužov, vrátane všetkých, z ktorých väčšina je vyčerpaná zlým počasím, nevynímajúc samotného baróna, a ktorých počet sa pravdepodobne ešte zníži, počas zlého obdobia, ktoré sa začína. Úroda ryže je oveľa menšia a od Tamatave po Rée Point je nedostatok potravín."

Takto to v polovici roku 1775 opísal jeden z očitých svedkov.

Je vidieť, že pri takýchto svedectvách, ktoré nemožno spochybníť, ak sa týkajú konkrétnych a presných bodov, bolo pre Ternaya a Maillarta ťažké získať dobrú mienku o Benyowszkého činoch a pravdivosti.

Vzdialenejšie úrady sa nechali presvedčiť pomalšie a len ťažko pripúšťali, že sa mohli pri výbere pomýliť.

KAPITOLA VI

M. de Sartine nariadil vyšetovanie, 1776 - Správa MM. de Bellecombe, Chevreau a de la Pérouse: Benyowszky neurobil nič z toho, čo tvrdí, a minul dva milióny¹ .

M. de Boynes, ktorý takpovediac organizoval Benyowszkého výpravu, bol 19. júla 1774 nahradený Turgotom, ktorý zostal v námorníctve do 24. augusta toho istého roku. Presunul sa do *Contrôle Général* a prenechal svoju funkciu bývalému policajnému poručíkovi M. de Sartine, ktorý ju zastával až do roku 1780: v tom čase ho vystriedal markíz de Castries.

Hneď po nástupe do funkcie Turgot vedel o listoch Maillarta, Benyowszkého a Ternaya z konca decembra 1773; videli sme, že na ne okamžite odpovedal. Zápisnica s listami je z júla a augusta 1774. Je však isté, že neboli odoslané, hoci tvrdý tón a štýl naznačujú, že ich napísal alebo aspoň upravil minister. Ak by boli, Benyowszkého podnik by sa od konca roka 1774 držal v medziach, z ktorých nemal vybočiť. Turgot v skutočnosti schvaľoval Maillarta za to, že odmietol barónovi poskytnúť prostriedky, ktoré od neho požadoval na zostavenie roty poľovníkov, ale vyčítal mu, že mu dovolil odísť bez povolujúceho dôstojníka. Výslovne mu odporučil, aby túto chybu napravil a nedovolil barónovi, aby sa akýmkoľvek spôsobom miešal do výdavkov a zásob.

1 * A. C. Fonds Madagascar, C5, 6, 7 pre uvedené dátumy. - *Mémoires de Benyowszky*.

Ternayovi a Maillartovi v spoločnom liste čo najpresnejšie vysvetlil, že cieľom nového podniku je odstrániť vysoké náklady na voly a otrokov spôsobené slobodou obchodu, konkurenciou kapitánov a zneužívaním platenia domorodcov v piastrách. Potvrdil, že výprava nemá iný cieľ ako založenie jednoduchej pošty, že náčelník podlieha ich autorite, že ak Benyowszky tvrdí, že chce dobyť ostrov a založiť tam kolóniu, aby bol postrachom Ázie, je to odklon od jeho poslania a že je potrebné držať sa vládneho plánu. Bolo na nich, aby k tomu Benyowszkého donútili.

Nie je možné, aby tieto listy boli podpísané a upadli do zabudnutia; Turgot by ich podpísanie prenechal svojmu nástupcovi; to by nebolo prekvapujúce, pretože ak sú zápisnice datované v auguste, depeše boli napísané až v čase, keď lode odplávali, teda v októbri.

V každom prípade je úplne isté, že neboli odoslané; možno ich Sartine nikdy nevidel. Ani on, ani nikto iný sa o nich ani v najmenšom nezmieňuje. Musíme predpokladať, že tieto depeše ležali nečinne v niektorej zásuvke, z ktorej ich vylovili v 19. storočí, keď sa v archíve námorníctva vytvoril madagaskarský spis.

Zdá sa, že M. de Sartine poznal túto záležitosť len z listov Benyowszkého, Ternaya a Maillarta. Benyowszky poslal 1. septembra 1774 kutrovi *Le Postillon* svoje správy k tomuto dátumu. Jeho korešpondencia a korešpondencia správcov bola veľmi presne zhrnutá, ako je ľahko vidieť, na poučenie ministra. Zamestnanec, ktorý túto prácu vykonával, a musel to byť Auda, prvý úradník, alebo Dubuq, vedúci kancelárie, v prípade potreby po najvýznamnejších listoch pripojil niekoľko poznámok, ktoré svedčia o priaznivejšej nálade voči Benyowszkemu ako voči jeho protivníkom. Tak k listu, v ktorom 17. júna 1774 Ternay oznámil zlé správy o zriadení, je pripojená táto poznámka:

"Treba sa obávať, že nezávislosť, v ktorej sa M. de Benyowszky nachádza od veliteľa Île de France, ako aj od intendanta, bude mať veľký vplyv na názor, ktorý títo dvaja šéfovia zrejme majú na toto zriadenie."

Táto poznámka, ktorá je určená priamo ministrovi a nepochybne pochádza od jedného z hlavných úradníkov ministerstva, sa zdá byť dosť zvláštna. Ako môže tento človek tvrdiť Benyowszkého autonómiu ako nespochybniteľný fakt? Ako môže obviňovať guvernéra a intendanta zo žiarlivosti, keď musel zo samotnej svojej funkcie vedieť o listoch, ktoré napísal alebo aspoň schválil Turgot? Keby o nich v čase ich napísania nevedel, určite by existovali vo vtedajšom spise o tejto záležitosti. Máme veriť, že ich anotátor ignoroval? Nezatajil ich z priateľstva k Benyowszkému? Ak áno, vysvetľovalo by to neistotu, v ktorej sa Sartine ocitol v súvislosti s opatreniami svojho predchodcu. Keď neskôr poslal vyšetrojúcich komisárov, sám priznal, že o prípade nič nevie. Poznámka, ktorú sme práve spomenuli, bola napísaná v prvých mesiacoch roku 1775, pretože sa v nej uvádza, že Saunier, veliteľ *Postillonu*, dorazil z Madagaskaru, a je známe, že lode, ktoré v septembri opustili ostrovy, dorazili do Lorientu v polovici januára. Z toho možno usudzovať, že Benyowszky mal na ministerstve priateľa, ktorý využil Turgotov odchod, aby zabránil vykonaniu jeho rozhodnutí.

Ďalšie poznámky písané tou istou rukou poukazujú na rozpory medzi barónovými a Ternayovými listami a naznačujú, že svedectvo kapitána Sauniera bolo vyžiadané pravdepodobne preto, aby sa zneplatnilo. Je pravdepodobné, že musel poskytnúť priaznivé informácie o podniku, do ktorého bol zapojený a ktorý navyše v čase (1774), keď opustil Louisbourg, nebol zďaleka beznádejný. Tieto listy od Ternaya a Maillarta, o ktorých neutralizáciu išlo, datované júnom 1774, odišli pri *Carnate* v júli.

Hlásili straty na životoch, ale vcelku nič vážne, a človek mohol bez zlého úmyslu predpokladať v ich pesimizme trochu zlej nálady. Na druhej strane Benyowszkého listy o tri mesiace neskôr oznamovali založenie Louisbourgu, niekoľkých ďalších postov a Mayeurovu výpravu na Bombetok. Tieto správy sme videli vyššie. Dalo sa podozrievať, že v týchto správach nie je nič pravdivé a že človek poctený dôverou dvoch ministrov je schopný tak drzo klamať? Ak pripustíme, čo je pre nás isté, že Sartine nemal vedomosť o Turgotových listoch, bez ohľadu na to, či mu ich zatajili, alebo nie, uznáme, že bolo celkom prirodzené pripisovať tomuto Benyowszkému, podporovaného priateľmi, ktorí boli možno vplyvní, a takmer ilustrovať jeho prekvapujúci útek, najmä preto, že si mohol myslieť, že je predmetom malichernej žiarlivosti. Takýto pocit mal zrejme aj M. de Sartine.

Preto zostal necitlivý voči pomerne ostrému útoku namierenému proti barónovi v tomto období. M. de Lessart, ktorý sa mal neskôr stať ministrom zahraničných vecí, vtedy "pán žiadostí" ["*maître des requêtes*"] rady, mu predložil memorandum inžiniera Cossignyho o zariadeniach, ktoré sa mali vytvoriť na ostrove Madagaskar. De Lessart nemal žiadne osobné predstavy o tejto téme, preto si treba myslieť, že vystavil tie Cossignyho, a možno práve v takej podobe, ako ich tento v rozhovore uviedol. Nič nebolo legitímnejšie ako upozorniť Sartina na zlé vyhliadky nového podniku. Dalo sa povedať, že nebude úspešný, ak sa neskombinuje podľa tých najpresnejších predstáv; bolo isté, že dovtedy mal človek len veľmi nedokonalé znalosti o tejto krajine, ale v nasledujúcich riadkoch nájdeme štýl nespoľočenského a žiarlivého Cossignyho: "Žeby sa M. de Benyowszky zrazu dozvedel to, čo bolo tak dlho neznáme? Môžeme do istej miery dôverovať jeho známotiam a radám?"

Počul som, že je to šarlatán, a mám silný dôvod tomu veriť, a okrem toho, možno dúfať, že maďarský plukovník, ktorý ušiel z Kamtchatky odvážnym, ale divokým činom, prinesie na Madagaskar veľmi jemné mravy a pokojnú správu? Človek sa musí najmä báť zaviazať sa na vieru dobrodruha, ktorý, keďže nemal iné povolanie ako veliť ľahkým vojskám a zbojníkom, nepozná ani zásady civilnej vlády, ani skutočný cieľ zriadenia, ktoré chce na Madagaskare vytvoriť."

Napriek prílišným zárodkom sa tieto úvahy zdajú byť skôr rozumné a tieto domnienky takmer prorocké, a to buď od Cossignyho osobne, alebo od neho, alebo od Lessarta, ktorý si ich požičal od nejakého korešpondenta na ostrovoch. Sartine však nemohol Benyowszkého odvolať ani mu odoprieť dôveru na základe dôkazov, ktoré mal vtedy pred sebou. Ani Ternay, ani Maillart nenazvali baróna šarlatánom, ale len ľahkovážnym človekom. Človek sa mohol čudovať, keď počul, že rozpráva toľko zázrakov, ale nebol prvým dobrodruhom, ktorý uspel proti zákonom múdrosti a napriek predpisom. Na to, aby sme jeho príbehom neverili, aby sme mu nedali za pravdu, bolo by potrebné, aby Sartine mal také znalosti o povahe, aké nemohol mať nikto vo Francúzsku a ktoré málokto získal skúsenosťou, počas života tohto prestížneho klamára, a to až tak, že sa vždy vedel presadiť aj u ľudí, ktorí boli voči nemu najviac zaujatí.

Práve preto, aby poslúchol priemerný rozum, byrokratický rozum, Sartine v prítomnosti skvelých výsledkov, ktoré oznámil Benyowszky, ignoroval námietky, ktoré sa zdali byť v rozpore s nepopierateľným úspechom. Veril mu a jeho úspechom a v máji 1775 prijal dôležité rozhodnutia v jeho prospech.

Následne bol vypracovaný návrh listu, podľa ktorého mala byť na Madagaskare vytvorená dočasná rada zložená z veliteľa, výkonného dôstojníka, skladníka, majora voluntérov a troch zamestnancov alebo obyvateľov, ktorí mali vykonávať spravodlivosť voči Francúzom aj domorodcom usadeným v kolónii. V ďalších listoch o mesiac neskôr sa zakazoval akýkoľvek obchod medzi ostrovmi a Madagaskarom okrem prípadov, keď to povoľuje generálny veliteľ; plavidlá, ktoré by správcovia vyslali z ostrovov hľadať potraviny, by boli adresované madagaskarskému veliteľovi, ktorý by im zabezpečil náklad alebo by im v prípade potreby povolil doplniť ho inde. Benyowszkymu bolo osobitným rozkazom povolené doplniť každú z jeho troch kompánií dobrovoľníkov o 103 mužov; bol upozornený, že mu má byť poslaných 100 nováčikov; bol poverený vydržiavať dve kompánie madagaskarských janičiarov, ktoré podľa jeho tvrdenia vytvoril; predpokladalo sa, že ich dokáže asimilovať so sepoi z Indie: neposlali mu žiadnych delostrelcov, ale zaviazali ho, aby z 30 dobrovoľníkov, dôstojníka a seržanta provizórne vytvoril rotu, ktorá by ich istý čas zastupovala. Nakoniec dostal ustanovenia *veliteľa pre kráľa na Madagaskare a malých priľahlých ostrovoch*, aby velil pod bezprostrednou kráľovou právomocou francúzskym vojakom a obchodníkom, ako aj tribútnym domorodcom. Boli mu zaslané inštrukcie, ktoré výslovne schvaľovali jeho zariadenia v Louisbourgu, na Plaine de la Santé a na ceste do Bombetoku. Dodávalo sa, že vzhľadom na ťažkosti, s ktorými musel zápasiť, Jeho Veličenstvo nechcelo prísne skúmať, ako ďaleko sa odchýlil od nariadení, ale že v budúcnosti nemôže očakávať rovnakú zhovievavosť. Bolo mu oznámené, že bol vymenovaný povoľujúci úradník a kontrolór, s ktorými sa má poradiť. Bolo mu odporúčané, aby s nimi udržiaval čo najdokonalejšie porozumenie. Výslovne bolo deklarované, že jeho správa je úplne nezávislá od správy Île de France, s výhradou nevyhnutných vzťahov medzi oboma kolóniami v oblasti výmeny, dodávok tovaru a zásob, ktorých účty sa mali viesť presne a zasielať do Francúzska každých šesť mesiacov.

Dňa 17. júla 1775 boli v spoločnom liste adresovanom pánom De Ternayovi a Maillartovi informovaní, že Benyowszky je oprávnený viesť korešpondenciu priamo s ministrom, čím sa stal v praxi nezávislým. Tento list oznamoval nové príkazy, ale bez uvedenia ich významu. Osobitná depeša Maillartovi z 30. septembra ho upozorňovala, že administratívni úradníci pre Madagaskar sa budú vyberať vo Francúzsku. K tomuto dátumu teda v úradoch ministerstva pretrvávali dispozície priaznivé pre Benyowszkého.

Baron zasa 2. júna 1776 potvrdil prijatie listu z Francúzska zo 17. júla 1775, ktorý dostal len v duplikáte 28. mája 1776; prvá výprava pravdepodobne zahynula spolu so *Sirène* v januári pri Fort-Dauphin. Práve z tohto listu sa dozvedel o práve analyzovaných inštrukciách. Rozprával o svojich nových úspechoch a tvrdil, že náčelníci celého ostrova prichádzajú, aby všetky ich spory ako posledná inštancia posudzoval on, a že týmto súdnym procesom trávi tri hodiny denne. Potvrdil tiež obsadenie 8 postov, poťažoval sa na Maillarta a keďže už nepočítal s korvetou *La Sirène*, ktorej meškanie bolo príliš výrazné, vyhlásil, že netrpezlivo očakáva lode, ktorých odchod z Francúzska minister ohlásil na koniec roka 1775 a ktoré mu prinesú konečné kráľovské rozkazy. Mimochodom, priznal aj to, že dal predať niekoľko černochoch na myse Dobrej nádeje, aby zaplatil náklady na prepravu *Postillonu*: nepochybne to nebol jediný dôvod. Ale korešpondencia, ktorá opustila Île de France v júli a auguste 1775 a ktorá dorazila do Francúzska až koncom roka, rozhodla Sartina, aby dal urobiť vyšetrovanie. V tej chvíli priateľ, ktorého mal barón v kanceláriách, navrhol ministrom, aby dal voľný priebeh jeho géniovi a poskytol mu 1 milión a 600 kolonistov. Sartine zaváhal a mal pravdu. Listy, ktoré sme dostali koncom roka 1775, boli totiž mimoriadne cenné a závažné; v rukách sme mali aj Assisesovu korešpondenciu s Maillartom;

Ak by sme sa teraz mohli pozrieť na prvé Benyowszkého chyby s určitou zhovievavosťou, pretrvávajúca nedbanlivosť, zistený rozpor medzi jeho výpoveďami a výpoveďami ostatných svedkov museli vzbudiť nedôveru. Podľa názorov Île de France vládol na Madagaskare neporiadok, výdavky boli obrovské a kolonisti podľahli zlému počasiu. Na druhej strane správy baróna s tichou drzosťou dávali tie najlichotivejšie nádeje: "V neistote, do ktorej sa človek cítil upadnutý," hovorí M. de Sartine, "mi naozaj nezostávalo iné východisko, ako poslať osvietených inšpektorov a čakať, kým mi podajú vernú správu o zariadení. Na tento účel som využil odchod nových správcov, ktorí sa chystali do Indie; dal som im potrebné pokyny a príkazy, aby všetko videli a preskúmali."

Rozhodnutím z 10. februára 1776 dostali Sieur de Bellecombe, brigadier kráľovských vojsk, a Sieur Chevreau, generálny komisár námorníctva, ktorí boli vymenovaní na cestu do Indie namiesto Law de Lauristona, príkaz skontrolovať jednotlivé francúzske kolónie a najmä Madagaskar. Osobitnými listami z 18. februára, ktoré mali dostať jednotliví guvernéri, sa im akreditovali. V tom, ktorý bol adresovaný Benyowszkému, sa uvádzalo, že počas ich pobytu bude pod ich vedením, že im má poskytnúť všetky potrebné informácie a že ich správa bude mať veľký vplyv na rozhodnutie, ktoré sa má prijať v súvislosti s jeho ustanovením. Bellecombe a Chevreau opustili Port-Louis 26. marca 1776. Do Gorée dorazili 12. apríla, zostali tam do 19. apríla, aby preskúmali kolóniu, a keď sa opäť vydali na plavbu, zakotvili 15. júna vo False-Bay; odišli 5. júla a 10. augusta dorazili na Île de France, kde oznámili svoju misiu. Po návšteve Bourbonu ich fregata *Consolante* v sprievode "bledej"¹ *Iphigénie*, ktorej velil Chevalier de la Pérouse, doviedla na Madagaskar. Obe lode pristáli v Tamatave a Foulepointe a potom sa vydali do Antongilského zálivu.

1 *Iphigénie* bola prvou fregatou špeciálnej triedy, ktorá sa vo francúzštine nazývala "pale"...

V Tamatave sa vylodili 16. septembra a komisári okamžite vystúpili na breh. "Naším prvým krokom," napísali vo svojej správe, "bolo prejsť touto krásnou krajinou a obísť polostrov Tamatave; potom sme sa vrátili do dediny, kde sme našli väčšinu chatrčí prázdnych a úplne opustených. Stále tam žilo asi tridsať černochoch a černošiek, ktorí sa zaoberali len rybolovom. Vypočuli sme ich a získali sme od nich niekoľko informácií o tom, čo v týchto končinách robil barón. Baron tam nikdy nebol, hoci jeho povest' bola známa. Jediné, čo videli, bol zamestnanec menom Rolin, ktorý prišiel obchodovať s potravinami pre posádku vo Foulepointe, ale nedávno odišiel. Obchod takmer úplne zanikol k veľkej nevôli miestnych obyvateľov, ktorí vyhlásili, že sú ochotní dobre prijať Francúzov a obchodovať s nimi počas peknej sezóny."

Po získaní niekoľkých informácií o susedných kmeňoch a obchode v krajine sa Bellecombe a Chevreau vybrali do Foulepointe. Po skoršom príchode 18. septembra strávili koniec dňa prehliadkou francúzskeho stanovišťa. Nachádzala sa tu posádka 14 dobrovoľníkov, ktorej velil Chevalier de Sanglier, jediný dôstojník v službe od vzniku zboru, ktorý vydržal podnebie a únavu. Bol tam aj skladník, úradník, chirurg a tlmočník.

Prešli všetky hospodárske budovy ohradené palisádou: bola to štvorcová ohrada s 30 toisami na každej strane, ale bolo ľahko vidieť, že nič nebolo postavené nanovo. Bola tam len jedna kamenná budova, 40 stôp dlhá a 20 stôp široká: všetko to bolo postavené za čias Indickej spoločnosti a teraz bolo vo veľmi zlom stave.

V strede palisády bolo sedem diel, z toho tri šeststovky, dve štvorstovky a dve *pirohy* požičané z nejakej lode, ako bolo vidieť z delových vozíkov. Pri odchode zo strážnice sa komisári stretli s kráľom Hiavyom, ktorého obydlie bolo neďaleko. Bol zabalený do jednoduchej bedernej roušky a sedel na priečelí svojho domu uprostred desiatich alebo dvanástich svojich otrokov. Nezdalo sa, že by bol hoden svojej povesti, pretože ho považovali za najmocnejšieho náčelníka na ostrove. Bol to mladý muž, asi 26-ročný, stredne vysoký a skôr štíhlej postavy: hovorilo sa, že je pánom 60 až 80 líc pobrežia o 10 až 12 hĺbkach a že má pod svojou mocou 60 náčelníkov, ktorí sú v prípade potreby schopní priviesť k nemu 25 až 30 000 mužov. Patril k národu Betsimirakov. Komisári pokračujúc v inšpekcii zistili, že kráľovské veci sú rovnako slabo chránené pred potkanmi ako pred zlodejmi. Poverili M. Coquereaua, určeného za poriadkového úradníka na Madagaskare, aby im podal správy o situácii, a nie bez údivu videli, že pušný prach bol uložený v drevenom sklade medzi všetkými druhmi tovaru. Kráľ Hiavy, ktorý v ten deň prišiel navštíviť komisárov, sa im postťažoval, že obchod takmer zanikol, a požiadal ich, aby ho obnovili: na to francúzski náčelníci odpovedali dobrými slovami a darom 12 fliaš brandy. Zdá sa, že La Pérouse mal ešte nepriaznivejší dojem ako páni de Bellecombe a Chevreau. Vo svojej správe uvádza, že počet obyvateľov Foulepointe sa znížil o polovicu, že vojna a zastavenie obchodu zničili poľnohospodárstvo.

"V kráľovskej zásobárni nebolo ani 300 libier ryže a v dedine sa jej nenašla ani miska; černosi sa živia koreňmi a divokými plodmi a pred tromi rokmi som videl v kotvisku Foulepointe desať lodí naložených ryžou." Aj on usúdil, že palisáda je v troskách; kamenná budova už nemala strechu a prach bol v slamenej chatrči umiestnenej v závetří kuchyne.

Všetci muži na stanovišti sa mu zdali byť chorí a nemali silu ťahať obrovské šable, ktorými boli vyzbrojení. Dňa 19. septembra *Consolante* a *Iphigénie* odplávali do Antongilskej zátoky, kde fregata zakotvila nasledujúci deň, veslica až 21. septembra. O deviatej hodine ráno sa komisári vylodili; po výmene návštev a komplimentov s barónom dal tento zhromaždiť veľmi malý počet vojakov, ktorí ešte stále žili v Louisbourgu, nariadil zbúchať zákaz a nechal uznať Bellecomba a Chevreaua za inšpektorov a komisárov kráľa na Madagaskare. Po tomto obrade sa všetci traja vybrali na palisády, ktoré sa nazývali pevnosť. Pozorne si ju prezreli, ako aj delostrelectvo, ktoré tam bolo namontované, navštívili kasárne, v ktorých bolo 20 mužov a 2 malé sklady vtesnané do tohto druhu opevnenia; v jednom sa nachádzali veci vojska, v druhom 40 až 50 sudov so strelným prachom, ktoré boli vystavené úplnému požiariu ako vo Foulepointe. Potom odovzdali barónovi knihu žiadostí, pripomienok a otázok, tvoriacu spolu 25 článkov, ktoré si okamžite prečítal a na ktoré prejavil ochotu odpovedať. Na druhý deň, 22. septembra, M. Chevreau navštívil štyri slamené chatrče, ktoré sa nazývali skladmi: tých niekoľko málo tovarov, ktoré sa v nich nachádzali, bolo v najstrašnejšom neporiadku a v najhoršom stave. V zariadení nebolo ani zrnko ryže: 40 alebo 50 tamojších otrokov sa muselo živiť bielym chlebom. Slamené chatrče boli tak zle postavené a tak zle utesené, že do nich prenikal dážď a hemžili sa v nich potkany. Komisári okamžite nariadili pokladníkovi, Sieur Besse, aby vypracoval všeobecný súpis, aby sa mohla vypracovať správa. Nechceli hneď riešiť účtovné záležitosti, keď videli, aký zmätok všade vládne, a vedeli, že pokladnica je prázdna.

Pokiaľ ide o umiestnenie Louisbourgu, zdalo sa im, že Benyowszky bral do úvahy len potreby vojnového stanovišťa, pretože sa umiestnil do akejsi bažiny, ktorú tvoril piesčité polostrov nachádzajúci sa medzi riekou Tinguebale a Port-Choiseul. Pred vodou, ktorá sa vylievala počas prílivu, sa dokázal ochrániť len tak, že postupne zasypal niekoľko plytčín, na ktorých potom postavil 30 až 40 drevených chatrčí a domov: to bolo celé mesto. Zostalo toľko plytčín, že náklady na ich zasypanie by boli neúmerne vysoké a určite by viedli k veľkým stratám na životoch. Sám Benyowszky povedal, že ak dvor nechce na Madagaskare udržiavať zbor 600 mužov a vynakladať 2 milióny turnajov ročne, *treba sa poponáhľať a zbaľiť*. La Pérouse vo svojej správe ohodnotil šírku polostrova na 300 toisov, vyplnenú časť asi na 100 štvorcových toisov: zvyšok bol pri prílive pokrytý vodou, pretože pôda dominovala nad riekou a morom len asi 4 stopy. Fort Louis bol 9 toisov dlhý a 12 široký; jeho 3 bašty 3 toisy na 2 1/2. V každej bašte bolo delo, ktorého hlaveň sa objavila v otvorenom otvore v palisáde. Koly jednoducho zatĺčené do piesku z nej vyčnievali asi 4 stopy. Od prvej ohrady bola vzdialená druhá, asi 18 stôp, z ktorej koly tiež vyčnievali 4 stopy. Medzi týmito dvoma ohradami, na úpätí prvej ohrady, bol asi 3 stopy dlhý pieskový val, ktorý by sa dal nazvať glacis. Všetky palisády boli zhnité vlhkosťou a hodnota tejto pevnosti, keď bola nová, nemohla byť vyššia ako 100 pištolí, keďže 50 kolov stálo len jednu pušku. Na príprave terénu sa mohlo podieľať 1 000 alebo 1 200 dobrovoľníkov. Vo vnútri pevnosti boli budovy v palisádach, pokryté slamou, podobne ako chatrče otrokov na Île de France; boli to: obydlie pre 2 dôstojníkov, dlhé 21 stôp a široké 10 stôp, skladisko 28 stôp krát 10 stôp, kasárne pre 25 mužov 40 stôp krát 7 stôp, strážnica 10 stôp krát 7 stôp, prachárňa v latách, pokrytá slamou.

Drevo týchto budov bolo zhnité. Ich obstarávací cena mohla byť 50 pušiek, čo pri cene 15 livrov za kus predstavovalo 750 livrov. Celkové náklady na pevnosť a budovy vrátane 1 200 dobrovoľníckych dní po 10 solov predstavovali 2 350 livrov.

Štyridsať stôp západne od pevnosti sa nachádzala rezidencia guvernéra; bol to jednoposchodový dom postavený z hranených trámov, pokrytý slamou, zvnútra obložený doskami, obložený rohožami a prikrytý plátnom. Bol asi 60 stôp dlhý a 22 stôp široký a bol rozdelený na tri miestnosti: prostredná bola spoločenská miestnosť, naľavo bola izba pani de Benyowszky a napravo ďalšia miestnosť rozdelená na dve časti. Na jednej strane bola Mlle Henska, sestra barónky; druhá bola akousi pracovňa, ktorá slúžila barónovi ako pracovňa počas pobytu pánov de Bellecombe a Chevreau. Napravo od domu bol pavilón rovnakej výšky ako hlavná chata, 20 stôp štvorcových, tiež postavený z hranených trámov, obložený doskami, obložený rohožami a pokrytý slamou a s malým komínom; tvoril len jednu miestnosť, ktorá slúžila ako pracovňa pre pána de Benyowszkyho a kde spali Bellecombe a Chevreau. Naľavo sa začal stavať pavilón rovnakej veľkosti ako predchádzajúci, ale rozdelený na dve miestnosti a pokrytý šindľom poslaným z Île de France. Vpredu bola kuchyňa zhotovená z kmeňov stromov ako ostatné a oproti hlavnej budove, asi o desať stôp ďalej, bola búda podopretá tyčami a pokrytá slamou, kde pracovalo niekoľko robotníkov. Na východ od tejto budy boli dve malé uličky dlhé asi 30 toisov, z oboch strán ohraňované chatrčami alebo slamenými búdami vysokými asi 12 stôp, nepočítajúc strechu; boli to obydlia dôstojníkov a zamestnancov a kráľovské sklady. Na špičke polostrova, na strane od mora, sa nachádzala nemocnica, ktorá chátrala; Bellecombe a Chevreau sa rozhodli presunúť ju o jeden a pol ligu do vnútrozemia.

Náklady na rôzne budovy v Louisbourgu vrátane pevnosti sa dali odhadnúť na 25 000 livrov, ale s výnimkou sídla guvernéra sa všetko muselo postaviť nanovo. Všetko drevo palisád bolo zhnité, nedalo sa kopať 2 stopy hlboko bez toho, aby sa nenašla voda.

Dňa 24. septembra Bellecombe a Chevreau spísali majetok nachádzajúci sa v takzvaných skriniach. Sieur Besse, pokladník a skladník, tvrdil, že v Louisbourgu aj v Angontsy mohol zostať tovar v hodnote 100 000 livrov. S údivom sa však dozvedeli, že od začiatku roka 1776 tento pokladník vyplatil generálnemu pokladníkovi kolónií v Paríži 315 705 l. 1 s. 6 d. zmeniek bez toho, aby na to mal oprávnenie. Usúdili, že ak mohol byť barón veľmi dobrým a veľmi statočným vojakom, bol zároveň aj veľmi hrozivým správcom. Keď potom urobili prehliadku pokladničných kníh, ten sa vynaliezavo priznal, že o tejto časti, ani o časti skladníka nič nevie; vtedy pochopili, že nemajú očakávať, že nájdu niečo, čo by sa podobalo účtom. Besse sa ocitol na čele skladu po smrti Sieur Aumonta v novembri 1775, ktorý sám nastúpil na miesto Assisesa; nebol v pozícii, aby mohol podať správu o svojom hospodárení. Smrť všetkých zamestnancov vyslaných na Madagaskar spôsobila povýšenie tohto podivného úradníka, ktorý bol pred štyrmi alebo piatimi rokmi kočišom v službách M. Monistrola, riaditeľa pošty v Loriente. Na základe Benyowszkého prezentácie a záruky Maillart súhlasil s jeho vymenovaním na toto miesto, kde bol ponechaný z nedostatku lepšieho, kým nepríde schopný zamestnanec. Napokon 27. septembra o ôsmej hodine ráno komisári, pokračujúc v inšpekcii pôšt, odišli na piroge s Benyowszkym a poručikom lode La Pérouse. Spreádzala ich ďalšia piroga s malým oddielom dobrovoľníkov.

Medzi poludním a jednou hodinou dorazili na stanovište s názvom Fort St. John. Rieka, široká 150 až 180 toisov, sa začala zarezávať vo vzdialenosti jednej ligy od Louisbourgu medzi vysokými brehmi 15 až 18 stôp. Ďalej bola krajina veľmi otvorená a rieka na úseku asi desiatich líg pretínala krásnu piesočnatú rovinu porastenú vysokou trávou, banánovníkmi, kríkmi a húštinami dreva. V prúde sa nachádzalo mnoho ostrovov, všetky zelené a veľmi príjemné. Pevnosť St. Jean, ktorá sa nachádzala 3 míle od Louisbourgu, bola len malým obkolesením z pilót s priekopou dlhou 4 až 5 stôp, vybavenou 2 malými delostreleckými kanónmi s jednou librou nábojov, ale bola v zlom stave a skutočne potrebovala obnovu. Sedem alebo osem chatrčí v miestnom štýle poskytovalo ubytovanie dvom dôstojníkom, deviatim dobrovoľníkom a niekoľkým slobodným černochoch, ktorí boli k zariadeniu pripojení. Poloha stanovišta by bola veľmi príjemná, lebo za ním sa rozprestierali široké pláne, kopce a malé pohoria, keby sto krokov od pevnosti nebol močiar. Všetko bolo ešte v prírodnom stave, s výnimkou niektorých pozemkov, ktoré predtým vyklčovali domorodci. Vojaci na stanovišti, hoci vyzerali takmer rovnako zle ako tí v Louisbourgu, vyhlásili, že sa tam majú lepšie, a komisári nariadili, aby tam previezli nemocnicu. O tretej hodine popoludní sa opäť vydali na cestu. Prešli ďalšie dve alebo tri míle po rieke cez najkrajšiu krajinu na svete. Z času na čas narazili na dediny domorodcov: na veľký údiv inšpektorov sa však zdali byť málo obývané. Okolo piatej hodiny večer vplávali na kanoe do akejsi horskej rokliny dlhej asi jednu ligu a okolo siedmej hodiny dosiahli Plaine de Santé. Keďže sa začínalo rozvidnievať, komisári sa uspokojili s prechádzkou po záhradách a malých čistinkách, ktoré dal urobiť barón, keď tam býval. S potešením videli, že sa tam darí káve a plodinám z ostrova Île de France, ale zdalo sa im, že podnebie musí byť rovnako nebezpečné ako v Louisbourgu.

Hlavný dom, ktorý bol len 64 stôp dlhý a 30 stôp široký drevený dom pokrytý šindľom, stál na brehu rieky a na úpäti okrúhlej hory v tvare cukrovej homole, na ktorej vrchole si barón postavil pevnosť, ktorú nazval Fort Augusta. Celá táto časť rieky a samotná hora boli obklopené vyššími horami, ktoré boli od seba oddelené len veľmi úzkymi roklinami a údoliami, takže dažde tu nahromadili veľké množstvo vody. Táto vlhkosť spolu s hmlou z rieky spôsobovala, že miesto bolo nezdravé a nebezpečné. Vojenské postavenie nebolo o nič lepšie, pretože sa nezdalo, že by bolo možné bez značného počtu vojakov strážiť rokliny, ktoré cez hory umožňovali prístup do osady. Komisári sa na druhý deň vydali na úpätie pevnosti Fort Augustus, len čo slnko začalo rozptyľovať veľmi hustú hmlu, ktorá stúpala od rieky. Na vrchol hory sa dostali po malej strmej cestičke, na ktorej boli urobené schody. "Bola to," hovorí La Pérouse, "pevnosť, z ktorej sa dalo strieľať len na vrany. Nepriatelia sa mohli usadiť na úpäti bez toho, aby sa museli báť delostreleckej alebo puškovej paľby, a tých, ktorí boli dosť hlúpi na to, aby sa usadili na vrchole, by priviedli k smrti od hladu a smädu." Pevnosť bola, podobne ako pevnosť Saint-Jean, štvorec z polorozpadnutých palisád dlhý 50 stôp na každej strane. V tomto type opevnenia boli 3 chatrče, ktoré slúžili ako obytné priestory pre 10 dobrovoľníkov, ktorí tvorili celú stráž zariadenia. Delostrelectvo, umiestnené tak, aby mohlo guľometne strieľať vtáky, pozostávalo zo 4 kusov 3.

Práve z tejto výšky mohli komisári konečne vidieť toľko vychvaľovanú planinu La Santé, o ktorej Benyowszky vo svojej korešpondencii hovoril ako o očarujúcom mieste a na ktorej plánoch, ktoré poslal do Francúzska, boli zobrazené početné domy, verejné budovy, ako sú pevnosti, obchody a nemocnice, a naznačené rozsiahle úrody.

Komisári si prezreli pláň pred pevnosťou pozdĺž ľavého brehu rieky, ale videli len dve opustené chatrče, ktoré slúžili ako nemocnica a kasárne, a sedem alebo osem chatrčí v najúbohejšom stave. "Pokiaľ ide o nové mesto, ktoré sa spomína v pokynoch komisárov a po ktorom M. de Bellecombe volal od svojho vylodenia, hľadali sme ho na všetkých stranách," povedal la Pérouse, "a nevideli sme po ňom ani stopy, dokonca ani dedinu určenú pre černochoch. Vzhľad tejto roviny naozaj ponúka len púšť, ktorú by usilovné ruky určite urobili veľmi úrodnou, keďže ju stále zavlažuje malá riečka, ktorá sa vlieva do Tanguebale. Táto rieka je splavná a od jej ústia do vnútrozemia by sa na nej mohli plaviť ploché lode na vzdialenosť 15 alebo 16 míľ. Celá krajina, ktorou preteká, sa nám zdala veľmi vhodná na pestovanie ryže a kukurice a miestni ľudia ju už tu a tam obrábali. Boli sme uistení, že pred ustanovením M. de Benyowszkého bolo na brehoch, ktoré smerujú z Louisbourgu na planinu Santé, viac ako 40 dedín, ale vojna, ktorá od príchodu tohto veliteľa vládla v Antongilskom zálive, ich rozptýlila a rozptýlila, a práve preto zostáva táto nádherná krajina bez kultivácie a tých niekoľko ostrovanov, ktorí teraz obývajú brehy tejto rieky, ako aj všetky časti Antongilského zálivu, sa obmedzilo na to, že sa živia len banánmi. M. de Benyowszky nás ubezpečil, že od uzavretia mieru asi pred štyrmi mesiacmi začal miestnym obyvateľom poskytovať úľavy a že sa postupne vracajú."

Baronovi jeho zdravotný stav nedovolil sprevádzať komisárov do pevnosti Fort Auguste; keď sa k nemu vrátili, opýtali sa ho, či v okolí roviny de Santé alebo vo vnútrozemí nie sú nejaké ďalšie stanovištia, ktoré by bolo treba navštíviť, a či má vybudované komunikačné trasy z východu na západ až po Bombetok.

Odpovedal, že pred časom mal dve predsunuté stanoviská, ale že ich musel stiahnuť, aby posilnil svoju posádku, ktorá bola značne oslabená stratami, ktoré utrpela; čo sa týka cesty z východu na západ, tá sa síce začala stavať, ale práce museli byť zastavené pre odpor miestnych obyvateľov. Čo si mali myslieť o správach, ktoré barón pripisoval Mayeurovi a ktoré hovorili o úspešných rokovaníach s kráľom Bombetoku a náčelníkom Bomy? Benyowszky si cestu, správy a zmluvy vymyslel.

"Čo sa týka cesty do Bombetoku," povedal Pérouse, "zistil som, že v žiadnom čase nebola vystopovaná, že ju žiadny Európan neprešiel; a keď M. de Benyowszky prikázal mužovi menom Mayeur, svojmu tlmočníkovi, aby išiel obchodovať s volmi, tento muž sa vybral severnou cestou k moru a potom sa vydal na pobrežie. M. de Benyowszky prikázal mužovi menom Mayeur, svojmu tlmočníkovi, aby išiel obchodovať s volmi na západné pobrežie, tento muž sa vybral na sever k okraju mora a postúpil touto cestou na 12 míľ od Bombetoku, odkiaľ sa vrátil so stádom 158 volov do Antongilského zálivu."

K tejto téme máme aj najautentickejšie svedectvo, ktorým je list samotného Mayeura adresovaný Bellecombovi z 30. septembra 1776:

"Môj generál," povedal, "po rozkaze, ktorý ste mi dali, som urobil zbierku tých malých vedomostí, ktoré mám o krajine po deviatich rokoch, čo som tam zostal. V čase príchodu pána baróna de Benyowszkého si domorodci v krajine predstavovali, že ho Jeho Veličenstvo poslalo do tejto krajiny, aby sa zmocnil ich pôdy, žien, detí a tovaru: napriek všetkému, čo sme im mohli povedať, sú stále v tom istom presvedčení a len preto sa pokúsili pána de Benyowszkého zabiť a zavraždili bielych z tohto zariadenia."

V tomto liste sa Mayeur nezmieňuje o zmluve o spojeníach s domorodcami, práve naopak.

Jeho denník, ktorého analýzu uverejnil M. Grandidier, podáva ešte jasnejší obraz o pravdivosti tohto údajného podriadenia sa obyvateľov Boueni a Bombetoku. Z tohto záznamu vyplýva, že Sakalavčania ho zastavili v pomerne veľkej vzdialenosti od Bombetoku a prinútili ho ustúpiť. Takmer zahynul v pasciach, ktoré naňho nastražili, a vrátil sa bez toho, aby sa mu podarilo uskutočniť svoj plán. Odišiel v novembri 1774 a zamieril na sever pozdĺž pobrežia. Dostal sa k ústiu rieky Nodo na 12°38' s. z. š. a práve odtiaľ priviedol späť voly, ktoré sa spomínajú v La Pérouseho správe. Je pravdepodobné, že La Pérouse si pomýlil dve výpravy do jednej. Z denníka inšpektorov sa dozvedáme aj o autorite, ktorú si barón nárokoval vo vzťahu k domorodcom na ostrove. Najväznejšia vojna, ktorú Francúzi v tomto regióne viedli, podľa La Pérouseho nebola v zásade nespravodlivá, ale mala najkatastrofálnejšie následky. Benyowszky jedného dňa zhromaždil *kabar*, aby navrhol černochoch nejaké usporiadanie. Bol práve uprostred nich, keď počul výkrik: "Zabite! Zabite!" Zároveň okolo neho zaznelo niekoľko výstrelov z pušiek. Nebol zasiahnutý, a keď na černochoch dopadol s palicou, odpojil sa, vypálil do vzduchu niekoľko výstrelov z dela, a keď sa černosi rozišli, žiadal potrestanie náčelníkov, ktorí sa odvážili naňho strieľať a ktorých mená poznal. Ostatní náčelníci mu odpovedali, že sa mýlili, keď ho chceli zavraždiť, ale že mu nemôžu vydať vinníkov, pretože sú to ich príbuzní a priatelia. To viedlo k veľkým sporom a napokon k vojne. Benyowszky si zavolať na pomoc kmeň Sambarives, ktorý žil v blízkosti Manaharu, a s pomocou 600 ich bojovníkov vyhnal Antamarov, susedov svojej kolónie, z ich dedín. V dôsledku vojny zostala pôda neúrodná a v celom regióne nastal strašný hladomor. Nakoniec v lete 1776 Benyowszky odvolal Antamarov do ich dedín a zároveň dal pôdu Sambarivom, svojim spojencom.

Hladomor však mal trvať až do žatvy: zmes Sambarivov a Antamarov vyvolávala obavy z vojny, najmä preto, že tri štvrtiny Antamarov sa stále potulovali po lesoch; vrátili sa len náčelníci v sprievode malého počtu bojovníkov. Vtedy Benyowszky, keď videl, že v okolí jeho osady vládne hlad, chcel zaútočiť na Sakalavov a živiť sa na ich úkor, kým čaká na úrodu. So svojimi 80 zdatnými mužmi sa preto vydal na pochod do Manaharu, kde si dohodol stretnutie so všetkými spojeneckými náčelníkmi. Viedol so sebou aj svoje delostrelectvo. Čakal však márne: pridalo sa k nemu len 25 černochovo. Ostatní im zničili ryžu a vyhladovali malú armádu, ktorá bola až príliš šťastná, že môže svoje delá priviesť späť do zátoky. Zdá sa, že Hiavy, kráľ Foulepointe, prinútil ostatných náčelníkov povedať, že ak sa pridajú k Francúzom, bude ich považovať za svojich nepriateľov.

Inšpektori si hneď po príchode zavolali náčelníkov z oblasti Antongilského zálivu. Zišli sa v Louisbourgu 30. septembra popoludní a Bellecombe usporiadal veľký kabar za prítomnosti Benyowszkého. Bol tam Raoul, hlavný náčelník oblasti, ktorý mal asi 30 otrokov a 50 volov, Mananding, náčelník územia Louisbourg a Port-Choiseul, majiteľ 10 otrokov a niekoľkých volov, a Dianmanou, jeden z najbohatších, ktorý vlastnil 60 otrokov a toľko volov. Celkovo ich bolo len sedem; ostatní, ktorých bolo 30 až 40, tam neboli, buď preto, že neboli varovaní, alebo preto, že nechceli prísť. Bellecombe dal tlmočníkom položiť im niekoľko otázok:

"Boli spokojní a šťastní, že nás vidia na svojej pôde?"

Náčelníci dlho neodpovedali, pozerali sa jeden na druhého a na Benyowszkého, ktorý ich zo svojho miesta pozoroval. Nakoniec jeden z nich vstal a povedal, že sú veľmi radi, že vidia Francúzov, a že sú ochotní pokračovať s nimi v obchode ako predtým.

Potom sa ich opýtali, prečo proti nám viedli vojnu. Odpovedali, že keď videli, ako sa Benyowszky vylodil s vojskom, v rozpore so zvykom Francúzov, keď prišli obchodovať, obávali sa, že im príde zhabať tovar a osoby, že opustili svoje pozemky a vzhľadom na vojnový stav sa stiahli do hôr, kde žili z toho, čo náhodou našli. Na druhý deň sa paláca obnovila; Bellecombe nabádal černochoch, aby zachovali mier, sľúbil im ochranu kráľa a odporučil im, aby sa vrátili na svoje pozemky. *Kabar* sa skončil slávnostnou prísahou domorodcov, že budú v budúcnosti zachovávať mier, a potom im dodal pálenku a pušný prach, aby sa mohli oddávať svojim zvyčajným radovánkam.

Komisári dokončili prehliadku prác, ktoré barón vykonal v okolí hlavného podniku, ale ich dojem sa veľmi líšil od toho, ktorý získali z príliš presných správ inžiniera Gareaua de Boispréaux. Zistili, že nie je možné overiť zasypanie močariska, ktorého náklady sa odhadovali na 12 000 livrov. Pevnosť Louis, ako sme videli, nebola ničím iným ako jednoduchou palisádou obklopujúcou niekoľko úbohých chatrčí ozdobených rôznymi názvami pre efekt, ktorý sa mal dosiahnuť. Cesta z pevnosti do Louisbourgu cez plavebnú komoru bola malá cestička, na ktorej nebola žiadna plavebná komora. Na Île d'Aiguillon, kde musela byť záhrada, kanál dlhý 83 toisov, široký jeden a hlboký 3 stopy, bolo len niekoľko zvyškov práce. Pekáreň, dom, dve chatrče, ktoré mali slúžiť ako nemocnica vyznačené na plánoch, v Anse [zátoky] des Convalescents neexistovali. Po cestách nebolo ani stopy, hoci na účte inžiniera boli na tento objekt vykázané výdavky vo výške 35 000 livrov. Pri prácach vykonaných na rovine zdravia sa neobjavilo nič z krvácania a plnenia, ktoré nariadil barón a ktoré stálo 14 000 livrov. Vládna budova, 70 stôp dlhá, 30 široká a 8 vysoká, v hodnote 11 300 livrov, bola prehnitá a neobývateľná.

Kanál na prepravu lodí, ktorý stál 1 000 livrov, bol dielom samotnej prírody. Výdavky boli vynaložené na vytvorenie stanovišť vo vnútrozemí, ktoré nikdy neboli obsadené alebo boli obsadené len na krátky čas. Rovnako to bolo aj v prípade stanovišťa Manahar, na ktoré sa podľa účtu vynaložilo 1 200 livrov a kde už dlho nikto nebol, a stanovišťa Massoualé, na ktoré sa vynaložilo 3 200 livrov a ktoré bolo tiež opustené. Vo Foulepointe, kde podľa Benyowszkého postavili 6 nových domov, 1 nemocnicu a opravili všetky staré budovy, Bellecombe a Chevreau videli len staré a zničené budovy, ani jeden nový šindel. Výdavky údajne vynaložené na cestu z Louisbourgu do Foulepointe sa nedali overiť; cestu na západné pobrežie, ktorá mala viesť do zátoky Morungana v Savassiho štátoch, sa nepodarilo objaviť. Mayeurove výdavky na výpravu do Bombetoku sa zdali byť veľmi prehnané. Spreádzalo ho, pravda, 160 ozbrojených mužov, ale boli to len černosi, ktorým platili za jednu pušku na štyridsaťpäť dní a živili sa sami. Komisárom vyhlásil, že dorazil len 15 míľ od Bombetoku, čo bolo v rozpore s barónovým tvrdením, že získal prístav na západnom pobreží ostrova. Táto výprava vraj stála viac ako 15 000 livrov. "Všetky výdavky," povedali inšpektori, "sa dali spočítať a zaradiť medzi ne."

V pevnosti Saint-Jean boli vyčíslené náklady na baštu a stajňu [*cavalier*]: "Nevideli sme," hovorí Bellecombe, "ani baštu, ani stajňu." Budovy v Louisbourgu, nemocnica, vláda, 22 domov, všetky v hodnote 19 284 livrov, boli zhotovené z okrúhlych pilót zatĺčených do zeme, na vrchu jednoducho spojených priečkou a pokrytých plechmi, okrem dvoch pavilónov pokrytých šindľom. Za upevnenie malého stožiara do kamenného bloku sa platilo 1 500 livrov.

Benyowszky mal 175 512 livrov výdavkov na cesty, budovy a misie. La Pérouse, ktorý videl Foulepointe, Louisbourg a susedné posty, povedal, že budovy mohli stáť 40 000 livrov a keď ich videl, nemali hodnotu ani 10 000 livrov. Tieto zvýšenia výdavkov, ktoré barón urobil, aby zakryl svoje plytvanie a ospravedlnil svoje požiadavky na peniaze, sú však menej výnimočné ako prehnaná drzosť, s ktorou poslal plány svojich údajných prác do Francúzska. Jeho inžinieri, Gareau de Boispréaux a Rozières, nemali takú hodnotu, aby mohli odolať jeho príkazom. Bol to on, kto ich prinútil nakresliť atraktívne plány, ktoré boli priložené k jeho depeši a z ktorých sa niekoľko stále nachádza v koloniálnych archívoch.

Vidíme tam, že všetky tieto cesty, ktorých výdavky sú zaznamenané v účte, ale po ktorých inšpektori nevideli žiadnu stopu, sú vedené a evidované ako plne funkčné. Keďže časť týchto výdavkov mala vzniknúť v posledných mesiacoch roku 1775, je isté, že ak by sa v septembri 1776 našli nejaké zvyšky prác, boli by skutočne vykonané. Dve cesty za 30 000 livrov však úplne zmizli. Mesto Louisbourg pozostávalo z menšieho počtu chatrčí, ako je znázornené na pláne, a mesto Plaine de Santé nemalo žiadnu realitu okrem barónovej predstavivosti: nikdy tam nebolo nič iné ako chatrč.

To, čo nazýval pevnosťou, bol len sklad; to, čo nazýval sídlom guvernéra, bola len slamená chatrč. Keď ho požiadali, aby objasnil svoje výdavky a účty, odpovedal, že nevie nič o obchode a financiách, že celú správu majú v rukách ľudia, ktorých Maillart poslal z Francúzskeho ostrova, a že on nie je zodpovedný za ich hospodárenie. Pokiaľ ide o pokladníka Besseho, tento bývalý kočiš vyhlásil, že o svojich povinnostiach nič nevie; jeho účtovné knihy sa nevedli ani o príjmoch, ani o výdavkoch. Všetky operácie sa javili v najdokonalejšom chaose: "Sme v nemožnosti," povedali Bellecombe a Chevreau, "riadiť niečo, čo sa nazýva príjmy, výdavky a spotreba."

A opakujúc frázu z Maillart-Dumesleho dodali, že by bolo potrebné zaobchádzať s týmto účtovníctvom ako s účtovníctvom strokotanej lode, ktorá stratila telo i dušu. Na otázky, ktoré položili barónovi po príchode, však odpovedal spôsobom, ktorý si zaslúži analýzu. Sú k nim pripojené poznámky a úvahy komisárov, ktoré dotvárajú obraz o tomto človeku a jeho diele.

Požiadali ho, aby im predložil svoje rozkazy a korešpondenciu. Odovzdal im len list od M. de Boynesa z 19. marca 1773 a kópiu listov z toho istého dňa pánom de Ternayovi a Maillartovi.

"Aké bolo pre nás prekvapenie," napísali komisári, "keď sme sa od neho dozvedeli, že pri odchode z Francúzska nedostal kópiu listu a že od kráľa nedostal žiadny príkaz, aby prišiel, zmocnil sa Madagaskaru a usadil sa na akomkoľvek mieste na ostrove, ktoré by považoval za vhodné. Preto bolo potrebné, aby svoje správanie reguloval podľa jednoduchej kópie listu ministra pánom De Ternayovi a Maillartovi, pod ktorých príkazom sa nikdy nemal ocitnúť. Všetky služby, ktoré mal očakávať, však úplne záviseli od nich, ako aj od vedomostí, ktoré im mal poskytnúť o svojich potrebách. Z týchto druhov rozporov mali vyplynúť ťažkosti a rozpaky, ktoré spôsobili nespokojnosť a obavy pánom vedúcim správy Île de France a samotnému barónovi de Benyowszkymu. Odtiaľ nasledovali sťažnosti a listy ministrovi a napokon až od posledného listu pána de Sartine v júli 1775 sa pán de Benyowszky za svoju činnosť zodpovedá len ministrovi a je absolútne nezávislý od vlády Île de France: tie isté nejasnosti spôsobili aj veľmi vysoké výdavky, či už v dôsledku zásielok z Île de France na Madagaskar, alebo v dôsledku nákupov, ktoré pán de Benyowszky uskutočnil na mieste za premrštené ceny."

Pokiaľ ide o opevnenie, komisári preskúmali výpis z protokolu inžinierov a ďalšie účty, ktoré spolu predstavovali 171 566 livrov: zistili, že pre kráľa bolo veľmi drahé niekoľko palisád zatlčených do zeme a tesne vedľa seba a niekoľko slamených chatrčí pokrytých lístím.

Obchod už neprebíhal, ale Benyowszky obvinil správcov Île de France, že mu v tom zabránili tým, že mu odmietli dodávať tovar. Existovali faktúry za tovar dodaný do Louisbourgu v hodnote viac ako 100 000 ECU, za ktoré neoznámil protihodnotu. Bolo isté, že aj v tejto oblasti došlo k značnému zneužitiu. Neexistovali napríklad žiadne dôkazy o tom, že by barón predával ryžu alebo uskutočňoval zásielky na Île de France v mene kráľa. Fregata *Belle-Poule*, ktorá priplávala na Madagaskar, aby priniesla pomoc kolonistom, mohla na oplátku naložiť len 6 000 libier ryže.

"Napokon," dodali komisári, "sme sa mohli presvedčiť, že väčšina skutočností, ktoré tvrdí M. de Benyowszky vo svojom liste ministrovi z 20. marca 1775, je úplne nepravdivá a že duch tohto listu môže len zavádzať a zakrývať všetky pravdy týkajúce sa Madagaskaru... M. de Benyowszky by urobil oveľa lepšie, keby celkom prirodzene priznal, že vojna, ktorú bol nútený podporovať od svojho príchodu na Madagaskar, bola skutočnou príčinou nedostatočného úspechu obchodu. Ako to mohol urobiť v čase, keď sám nebol schopný zabezpečiť svoje vojsko? A predsa je dokázané, že si dovoľil vziať 192 000 livrov od Sieura Bourdé, ktorý sa s ním vyrovnal v peňažných poukázkach, pričom on sám tvrdil, že žiadne zásoby nemá.

"Zatiaľ čo list M. de Boynesa, jediný dokument, z ktorého možno usudzovať o plánoch vlády, hovorí len o poste, ktorý sa má vytvoriť na Madagaskare, M. de Benyowszky sa hlásil k zodpovednosti za dobytie a založenie kolónie.

Tento projekt sa v súčasnosti javí ako príliš nákladný na to, aby bol uskutočniteľný. Stál by príliš veľa ľudských životov a príliš veľa peňazí.

"Pokiaľ ide o vlastnícke práva, o ktorých barón vo svojich listoch tvrdí, že ich nadobudol na celý ostrov alebo jeho časť, je zrejmé, že si ich vynútil. Je jasné, že domorodci nás podporujú len zo strachu. Snažili sa postaviť proti usadeniu baróna na planine zdravia a ten zvíťazil nad Saphirobays alebo Antamaroas len tým, že si na pomoc zavolať Sambarivov z Manaharu, ktorí všetko v údolí Tanqueballe vypálili a spustošili. Hyavi, náčelník Foulepointe, vždy priateľ Francúzov, najprv odmietol pomôcť M. de Benyowszkému vo vojne proti Sakalavom; dodal mu spolu len 25 mužov, čo prinútilo baróna, aby tri týždne táboril so svojím oddielom v okolí Manaharu a stiahol sa do Louisbourgu bez toho, aby čokoľvek urobil. Pokiaľ ide o tribúty a kráľovské poplatky, M. de Benyowszky nás ubezpečuje, že niektoré sú dohodnuté, ale nemôžeme mať iný dôkaz ako jeho tvrdenia. Na zmluvy a záväzky uzavreté medzi francúzskym národom a malgašskými náčelníkmi barón odpovedal, že ich poslal do Francúzska: navyše je isté, že počet pomocníkov, ktorých by mohol zhromaždiť, je nekonečne nižší, než uvádza: mal by veľké problémy zhromaždiť 3 000."

Z Benyowszkého odpovedí tak vzniklo vyvrátenie jeho vlastných listov. Ostrov, ktorý predstavoval ako dobytý, ani nenavštívil; Francúzi boli obťažovaní dokonca aj na pobreží Antongilského zálivu. Veľká vojna proti Sakalavom, ktorá dala vzniknúť skutočným dithyrambom epickej poézie, sa nekonala. Neexistovali žiadne mestá, žiadne pevnosti, žiadne budovy; skutočné boli len výdavky. Tie predstavovali 1 799 100 l. 1 s. 15 d., nepočítajúc stratu *Sirény* v hodnote 250 000 livrov. Na postoch bolo len 86 živých vojakov, spolu 120 Francúzov, ak počítame aj robotníkov a zamestnancov.

Od roku 1773 prišlo o život 300 ľudí. Zdá sa, že Benyowszkého príliš nedojímali hanebné rozpory, ku ktorým ho vyšetrovanie prinútilo. Keď s ním La Pérouse raz hovoril o malom úžitku, ktorý Francúzsko bude mať z pobytu na Madagaskare, barón mu odpovedal, že lekcia 2 miliónov nie je príliš drahá, aby ministerstvo poučil, že na Madagaskare sa nedá nič robiť v malom; ale že ak by sa chcelo s primeraným rozpočtom mať tu malé námorníctvo, dať mu 2 milióny ročne a udržiavať jeho zbor na 600 mužov, čo predpokladá 4 až 500 mužov regrútov ročne, verí, že za dvadsať rokov by táto kolónia už dosiahla veľký pokrok. Keď sa ho La Pérouse opýtal, aké boli jeho názory, keď prišiel na Madagaskar, odpovedal: "Zredukovať ľud, aby robil to, čo by chcel kráľ, a že nikdy dobre nepoznal zámery vlády v tomto smere." Keď Bellecombe povedal, že dobývanie Madagaskaru môže byť len veľmi ťažké, Benyowszky vyhlásil, že je skutočnou hlúposťou pokúšať sa o to. Dodal však, že "ak by sa ho Francúzsko vzdalo, nezúfal, že ho ponúkne a prijme cisár, pruský kráľ alebo Veľký Mogul". Zdá sa to byť rozporuplné a nie je jasné, čo by mohol Benyowszky ponúknuť: nepochybne však už premýšľal o tom, čo urobí, ak prestane byť zamestnaný buď na Madagaskare, alebo inde.

"Ak sa na celú vec pozriete chladnokrvne," píše Bellecombe na konci svojej správy, "môžete právom zvolať: 'To je ale obraz! Aká bieda! Aká administratíva! Aká chiméra! Dnes sme presvedčení, a všetko to dokazuje, že nikdy nebola vláda držaná v takom omyle ako doteraz, keďže M. de Benyowszky mu podáva správy o tom, čo sa ho týka!'"

Pripomína, že Benyowszky obvinil Ternaya a Maillarta, že predávali ryžu na Île de France po 45 livrov za kvintal. Ternay však dokázal, že táto cena sa pohybovala len od 25 do 30 livrov.

Benyowszky vlastnou rukou napísal v odpovediach na dotazník komisárov sumu 65 000 livrov, ktorú Maillart v roku 1774 daroval Assisovi:

"Povoľujúci úradník použil túto sumu na svoje osobitné záležitosti."

Komisári uviedli: "Teraz sme v našej prítomnosti a v prítomnosti M. de Benyowszkého našli 53 353 l. 10 s. 2 d. príjmových dokladov v dobrom stave na splnenie záväzkov M. Desassisesa, čo nás núti predpokladať, že sa nájde odôvodnenie pre 11 640 livier, ktoré zostávajú."

"Čím viac si znovu čítame," dodávajú, "jeho list z 20. marca 1775, tým menej si predstavujeme, ako sa môže muž v úrade, ktorému minister dal verejné známky dôvery, vystavovať oznamovaniu a prezentovaniu ako istých značných úspechov a výhod v podniku, ktorým je poverený, zatiaľ čo všetko nám na každom kroku ukazuje straty ľudí, rozptýlenie peňazí a vecí poslaných a kúpených v mene kráľa, neporiadok a zmätok vo všetkých častiach služby, nespokojnosť a vojnu zo strany domorodcov, útek a opustenie ich pozemkov; napokon, smutné predstavenie, ktoré ľudstvu ponúka zvyšok našich nešťastných spoluobčanov, ktorí doteraz unikali pred škodlivým ovzduším Madagaskaru, strach z hladomoru pre nedostatok ryže, nezdá sa, že všetky tieto katastrofy sa spojili a splynuli do najvýraznejšieho kontrastu s obrazom bohatstva a prosperity Madagaskaru, ktorý M. Baron de Benyowszky si dovoľil predložiť ministrovi s úmyslom presvedčiť ho?"

Je ťažké vyniesť prísnejší, ale zároveň spravodlivejší rozsudok nad týmto nešťastným podnikom a tiež nad nehanebnými lžami, ktoré si Benyowszky dovoľil. Ak by na to mali komisári právomoc, zdá sa, že bolo nevyhnutné jeho okamžité odvolanie a možno aj zatknutie. Ako však čoskoro uvidíme, nemali právomoc ani na uvoľnenie kolónie. Možno bol v barónovi aj istý šarm, ktorý mu odpustil jeho chyby a netaktnosť;

Človek by nepochopil, keby nemal isté zvody postavy a ducha, že mohol urobiť toľko hlupákov z ľudí, ktorí neboli ani blázni, ani dokonca dôverčiví ľudia; človek by nepochopil, že keď Bellecombe a Chevreau napísali stránku, ktorú sme práve čítali, mohli pridať tieto slová: "Je ťažké stretnúť človeka, ktorý by bol vo svojich myšlienkach a slovách výnimočnejší ako M. le baron de Benyowszky. Zdá sa, že túžba rozkazovať a despotizmus sú jeho dve obľúbené vášne. Túžba viesť vojnu a používať šablňu ho oživuje a rozpaľuje často a akoby v záchvatoch; napokon *ultima ratio regum* (to je motto jeho presvedčenia) je jedným z jeho obľúbených príkazov; k týmto dispozíciám, ktoré sa zdajú byť u baróna Benyowszkého prirodzené a ktoré také skutočne sú, sa spája sila temperamentu a neobyčajný temperament. Keď k tomu pridáme jeho prvé sklony, najprv opát, potom páža, potom námorná stráž, slúžiaca po cisárovi poľskému kráľovi, potom napokon konfederátom. Zajatý Rusmi sa dostal na Kamčatku. Venujme pozornosť veľmi pozoruhodnému spôsobu, akým opustil toto vyhnanstvo, šťastiu, ktoré mal doteraz, keď odolával tejto klíme, a uvidíme, že tento 37-ročný uhorský plukovník¹ je stvorený a predurčený na veľké dobrodružstvá."

Je vidieť, že čestný Bellecombe a čestný Chevreau, hoci ich vlastné vyšetrovanie varovalo pred barónovými príbehmi, nezabudli uveriť tomu, čo im povedal o svojom minulom živote. Práve pre nich bol ochotný nazývať sa opátom, pážaťom a námorným strážcom. Dal si tú námahu, aby im dal osobný podiel na obrovskom poklade svojich lží, lebo tieto tri bájky vymyslel len pre nich.

¹ Poznámka: Benyovszky sa narodil v roku 1746; neskôr vo svojej autobiografii tvrdil, že sa narodil v roku 1741; tu zrejme povedal komisárom, že sa narodil v roku 1739 !

Prosper Cultru - Madagaskarský cisár

PRÁZDNA STRANA

KAPITOLA VII

Likvidácia spoločnosti. - Bol Benyowszky Ampansacabe z Madagaskaru? - Odchádza do Francúzska, je tam dobre prijatý, vracia sa do Rakúska. - Pod tlakom peňazí zorganizoval výpravu na Madagaskar za obchodom s otrokmi. - Útočí na francúzske stanovištia. - Guvernér ostrovov proti nemu vyslal oddiel: Benyowszky zahynul v boji¹ .

Komisári nemali právomoc zrušiť posty a vrátiť späť úbohé zvyšky kolónie. Určite ľutovali, že to nemôžu urobiť, a netajili to ani pred ministrom. Boli však spokojní s tým, že nechajú veci tak, ako sú, kým sa nerozhodne o ich správe. Vymenovali preto povereného dôstojníka M. Coquereaua, ktorý pôsobil ako zástupca komisára námorníctva, aby viedol účty; odporúčali mu, aby mal čo najkorektnejšie vzťahy s Benyowszkym.

Hneď ako sa však dozvedel o ich rozhodnutí, napísal im žiadosť o dočasnú dovolenku s odôvodnením, že na Madagaskare strávil takmer štyri roky a je veľmi chorý. Žiadal o povolenie stráviť zlé obdobie na ostrovoch. Keďže jeho zdravie bolo skutočne podlomené (trpel skorbutom), komisári boli ochotní udeliť požadovanú dovolenku pod podmienkou, že budú mať istotu, že kolónia bude počas neprítomnosti náčelníka pokojne spravovaná podľa ich predstáv, kým nedostanú kráľovské príkazy.

1 * A. C. C5, 8. - *Archives du ministre des affaires étrangères* Fonds Asie, zv. in-18.

Baron mu 2. októbra 1776 odpovedal, že osoba, ktorá ho nahradí, je dokonale schopná splniť jeho poslanie a že mu zanechá čo najpresnejšie inštrukcie. Následne mu komisári dovolili preplávať na ostrovy prvou loďou, aby si obnovil zdravie. Sami, po tom, ako zabezpečili potreby vojakov na rok 1777 a nechali Coquereauovi potrebné finančné prostriedky, opustili 6. októbra 1776 Antongilský záliv. Odišli do Foulepointe, zostali tam od 16. do 31. januára a v ten deň odišli do Indie. Ich správa bola odoslaná až z Pondicherry, loďami v októbri 1777, pretože až v máji 1778 prijal M. de Sartine konečné rozhodnutie. Tu by sme mohli zastaviť rozprávanie o Benyowszkého kolonizačnom pokuse a stručne vyrozprávať posledné dobrodružstvá jeho života, keby sme nemuseli zverejniť pravdu o tom najzvláštnejšom a najznámejšom z tých, ktoré si pripisuje.

Vo svojich *pamätiach* uvádza, že bol uznaný za potomka starovekých madagaskarských náčelníkov a že bol vyhlásený za Ampansacabé, t. j. zvrchovaného pána, kráľa alebo cisára celého ostrova.

Toto je najneobvyklejšia bájka v tejto knihe, ktorá ich obsahuje veľa, pretože prinajmenšom útek z Bolšerecku a pobyt na Madagaskare sú skutočné udalosti, ktorých detaily boli len sfalšované, zatiaľ čo nič z tejto kráľovskej rodiny nikdy neexistovalo, iba vo fantázii rozprávača.

V prvom rade by sme chceli zdôrazniť, že časť *Pamätí* týkajúca sa madagaskarskej expedície sa nachádza v rukopise vo francúzskom koloniálnom archíve pod názvom: *Chevillard*; tento exemplár, súčasný s udalosťami, sa však jednoducho končí veľmi presným opisom práve uvádzaných udalostí:

opatrenia prijaté komisármi, žiadosť Benyowszkého o dovolenku, odchod komisárov a samotného baróna sú správne opísané. Tvorba románu je teda neskoršia ako prvé napísanie *Pamäti*; išlo by o dielo M. Chevillarda, inak neznámeho, ktorému by Benyowszky dodal viac či menej usporiadané poznámky a jednoduchý náčrt.

Takto rozpráva príbeh konečný editor v upravenom texte v Londýne:

"Druhého februára 1776 mi M. Corby, jeden z mojich naj dôveryhodnejších dôstojníkov, oznámil, že stará černoška Suzanne, ktorú som priviedol z Île de France, ktorá bola v mladosti predaná Francúzom a žije na tomto ostrove už viac ako päťdesiat rokov, rozšírila fámu, že jej spoločníčka, dcéra rohanského Ampansacabé, Ramini-Larizon, bola po zajatí predaná cudzincom a že má dôkaz, že som jej syn. Tento dôstojník ma okrem toho informoval, že na základe tejto fámy národ Sambarive usporiadal niekoľko *cabars* alebo zhromaždení, aby ma vyhlásil za dediča Raminiho, a teda za pána provincie Mananhar, a potom za nástupcu jeho hodnosti Ampansacabé alebo najvyššieho náčelníka národa, titulu, ktorý od smrti Raminiho-Larizona zanikol... Dňa 9. februára 1776 som sa od tlmočníka dozvedel, že istý stavec z provincie Mananhar prezradil proroctvá, ktoré predpovedali všeobecnú zmenu vo vláde na ostrove a ktoré ubezpečovali, že Raminiho potomok obnoví mesto Palmyra. "

Čierni potom poslali veľvyslancov, aby zistili jeho skutočný pôvod, ale to vyvolalo nepriateľstvo Saphirobayov, pretože náčelníci tohto kmeňa sa kedysi podieľali na vražde Raminiho-Larizona. To vysvetľuje vojnu, ktorú proti nemu viedli.

Tento začiatok však neprináša to, čo sa zdá, že sľubuje: až do dátumu 16. augusta 1776 sa o ničom inom nehovorí alebo sa spomína len veľmi málo.

V ten deň však traja náčelníci požiadali baróna o audienciu v mene svojho národa. Spolu s nimi prišlo 1 200 černochoch, ktorých sprevádzali štandardy ich provincií. Jeden z náčelníkov predniesol nasledujúci prejav, ktorý čitateľ ocení tak, ako si zaslúži: "Nech je požehnaný deň, v ktorom ste sa narodili! Nech je požehnaná hodina, keď ste vkročili na náš ostrov! Madagaskarskí náčelníci a kapitáni sa dozvedeli, že francúzsky kráľ navrhuje dosadiť na vaše miesto iného a že sa na vás hnevá, pretože ste nás odmietli vydať jeho tyranii. Ich láska, ako aj ich náklonnosť k vám ma zaväzuje, aby som vám odhalil tajomstvo vášho narodenia a vašich práv nad touto obrovskou krajinou, ktorej ľud vás zbožňuje. Boží duch, ktorý vládne nad našimi kabarmi, inšpiroval všetkých náčelníkov a kapitánov, aby sa prisahou zaviazali uznať vás za svojho Ampansacabé, viac vás neopustiť a brániť vašu osobu za cenu vlastného života proti násiliu Francúzov."

Je však známe, že v tento deň 16. augusta 1776 Benyowszkému nič nehrozilo, dokonca ani nevedel o pripravovanom príchode komisárov. Po domorodcoch mu traja dôstojníci na čele 50 mužov vyhlásili, "že sú všetci odhodlaní radšej položiť život, ako by mali vidieť, ako opúšťa ostrov, že vo vzťahu k sebe, keďže majú spojenie s domorodcami, sú rozhodnutí zostať na tomto ostrove, a že ho preto prosia, aby ich nepovažoval za dôstojníkov, ale za ľudí oddaných jeho záujmom".

Namietal proti nim, ale oni mu odpovedali, že všetci dôstojníci a vojaci súhlasia s domorodými náčelníkmi a že im nič nebráni v uskutočnení ich plánu.

Ráno 17. augusta sa teda šesťdesiat dvaja náčelníci vybrali do kabary, do veľkej miestnosti, na ktorej bola vyvesená modrá vlajka, ktorú teraz Benyowszky prijal namiesto bielej. Jeden z náčelníkov, ktorý hovoril za ostatných, mu povedal:

"My, kniežatá a kapitáni, tu zhromaždení a zastupujúci národ, určení právami tvojho rodu, tvojou múdrosťou a tvojou náklonnosťou k nám, v tejto chvíli vyhlasujeme, že ťa uznávame za nášho Ampansacabé a prosíme ťa, aby si prijal tento titul a hodnosť so všetkou istotou, že nájdeme vo všetkých našich srdciach vernosť, náklonnosť a stálosť..."

Barón vstal a odpovedal, že tá istá horlivosť, ktorú národ už uznal v jeho prospech, ho zaväzuje prijať ich ponuku...

Potom sa ozval druhý náčelník, ktorý sa volal Sancé, a povedal mu, že jeho národ chce, aby opustil služby francúzskeho kráľa, aby ho opustili všetci, ktorí sa chcú usadiť na Madagaskare, a aby konečne oznámil, ktorú provinciu si vyberie za svoje sídlo, aby tam vybudoval mesto. Odpovedal, že má v úmysle splniť prvé dve časti tejto žiadosti, ale že to nemôže urobiť pred príchodom komisárov Jeho Veličenstva..., pretože keďže je oddaný kráľovským službám, nemôže ešte slobodne konať; načo sa on a madagaskarskí náčelníci zaviazali prísahou krvi, ktorá spočíva v tom, že vysaje kvapku krvi toho, kto je uznaný za ich náčelníka.

Benyowszky tvrdí, že vedel, že komisári majú príkaz odvieť ho do Európy, ak to dokážu bez toho, aby vyvolali povstanie domorodcov, čo je absurdné a nepravdivé zároveň; komisári sa chystali do Indie a nemali žiadnu právomoc uvoľniť kolóniu, dokonca mu na jeho žiadosť udelili rekonvalescenčnú dovolenku. Vyhlásil, že hneď po príchode inšpektorov podal demisiu, a 4. októbra vraj usporiadal slávnostný *kabar*, na ktorom sa náčelníkov opýtal, či si želajú, aby Francúzi pokračovali vo svojom zriadení, a pod prísahou prisľúbil, že ich rozhodnutie oznámi francúzskemu kráľovi. Náčelníci mu po porade odpovedali:

"Aj keď si múdry a rozvážny, mohol by si pochybovať o našej náklonnosti k tebe? Ak tvoje srdce hovorí za Francúzov, napíš ich kráľovi, že mu ponúkame svoje srdce a priateľstvo."

Ale my chceme žiť podľa tvojich zákonov, ty si náš otec a náš pán. Nech si vás Francúzi vážia rovnako ako my a naše zbrane sa spoja s ich... Ak však budete predmetom ich nenávisťi, nikdy ich neuznáme za svojich bratov a vaši nepriatelia budú našimi nepriateľmi..."

Ubezpečený o ich želaniach zložil prísahu, že bude informovať francúzskeho kráľa o zámeroch madagaskarského ľudu.

6. októbra ho prišli náčelníci a veľký počet domorodcov odprevadiť na miesto, kde sa malo uskutočniť jeho slávnostné vyhlásenie za Ampansacabé pred celým zhromaždeným národom. Zanechal svoj francúzsky odev a vzal si miestny. Keď prišiel ku *kabaretu*, prešiel medzi radmi Malgašov, ktorí hlasno kričali a vzývali svojho boha Zahanhara. Dôstojníci jeho dobrovoľníkov ho nasledovali, rovnako ako celá kolónia.

Po štyroch dňoch rokovaní medzi náčelníkmi bolo 10. októbra vytvorené národné zhromaždenie. Na akom mieste? *Memoáre* to neuvádzajú, ale píše sa v nich, že tam bolo 30 000 ozbrojených mužov, nepočítajúc ženy. Potom ich jeden z náčelníkov prehovoril týmito slovami: "Nech je požehnaný Zahanhar, ktorý sa vrátil, aby videl svoj ľud! Nech je požehnaná krv Raminiho, ktorému patrí naša oddanosť! Je to jeho potomok, ktorého vám predstavujem. Dávam mu tento asegai, aby bol jediným Ampansacabé, ako bol náš otec Ramini. Uznajte Ampansacabé, podriadte sa mu! Počúvajte jeho hlas!"

Potom sa obrátil na Benyowszkého: "A ty," pokračoval tento dobrý divoch, dôstojný syn Raminiho krvi, "pros o pomoc Boha, ktorý ťa osvecuje svojím duchom. Buď spravodlivý, miluj svojich ľudí ako svoje deti, nech je ich šťastie tvoje a nebuď cudzí ich potrebám a nešťastiam."

Keď dokončil svoj morálny prejav, vložil asegai do rúk baróna a poklonil sa mu. Tak to urobili aj ostatní náčelníci. "Nakoniec," povedal Benyowszky, "som videl, ako sa predo mnou poklonilo viac ako 50 000 mužov."

To je o 20 000 viac ako na začiatku kabary. Odpovedal im v malgaštine: "Veloun Raminitka! Veloun ouloun Malacassa! Veloun Rohandriani! Veloun, Veloun Zaffé Aminiha Mitomba Zananhar!" To znamená (podľa neho): "Nech žije Raminiohova krv! Nech žije madacký národ! Nech žijú Rohandrijci! Nech žije krv našich otcov a nech Boh, ktorý stvoril nebo a zem, nám všetkým dopraje dlhú kariéru!" Moliere prepožičiava takúto presvedčivú výrečnosť synovi veľkého Turka. Potom nový vládca pred náčelníkmi jednotlivých klanov podrezal volovi hrdlo a každý z nich vypil kvapku krvi obete alebo si do nej namočil asegai a oblizol železo. Týmto spôsobom sa skladala prísaha vernosti. Večer prišlo tristo žien, ktoré vytvorili tance, aby zložili prísahu barónke.

Na druhý deň bola prísaha napísaná rímskymi písmenami a v miestnom jazyku. Podpísali ju Hiavy, Lambouin, náčelník Severu a podľa *Memoárov* "množstvo ďalších mien".

13. októbra Ampansacabé predniesol náčelníkom nasledujúci prejav: "V dôsledku môjho zvolenia do funkcie Ampansacabé som sa ocitol na veľmi bolestivom bremene. Mojm prvoradým cieľom musí byť všeobecné dobro malgašského národa. Na dosiahnutie tohto cieľa som presvedčený, že moc musí byť zverená do rúk najvyššej rady, zloženej z členov známej múdrosti, rozvážnosti a aktivity. Táto rada bude vykonávať všetky úkony zvrchovanosti a ako jediná bude mať právo zvolať so súhlasom Ampansacabé valné zhromaždenie národa. Bude sa skladať z domorodcov a Európanov a spomedzi nich sa budú vyberať tí, ktorí budú vymenovaní do funkcií guvernérov provincií, ako aj do funkcií štátnych ministrov v rezortoch vojny, námorníctva, financií alebo obchodu, spravodlivosti alebo poľnohospodárstva... Zriaďuje sa stála výkonná rada, provinčné rady."

Za členov Najvyššej rady preto vymenoval 2 Európanov a 8 domorodcov;

Malo ich byť 32, ale 22 miest bolo rezervovaných na neskoršie obsadenie podľa potreby; potom vymenoval 2 Európanov a 6 domorodcov do stálej rady. Celkovo ich malo byť 18.

Benyowszky potom rozpráva, že presvedčil náčelníkov, aby ho pustili do Európy, aby uzavrel obchodné zmluvy s niektorými národmi. Dostal od nich prísahu, že mu zostanú verní počas jeho neprítomnosti, zorganizoval vojsko, rozdal zástavy a napokon 14. novembra odplával na lodi *Belle-Arthur*.

To sú hlavné črty príbehu, ktoré ponúka dôverčivosti čitateľov.

Naozaj musíme povedať, že v tomto príbehu nie je ani slovo pravdy?

V každom ohľade bol vynájdený v čase, keď sa barón, ktorý stratil nádej na získanie nových súťaží vo Francúzsku, rozhodol osloviť cudzincov. Preto sú v tomto rozprávaní nepriateľské pasáže proti Francúzom a rada, ktorú mu Malgaš dal, aby sa Francúzov vystríhal. Tým sa približne datuje vznik románu do roku 1784 alebo 1785. V roku 1786, po jeho smrti, sa z jeho batožiny vybrali rôzne časti jeho diela. Ako všetci klamári, aj barón si často protirečí: najprv to bola kópia prísahy, ktorú zložili madagaskarskí náčelníci, ale tí by ju zložili 1. októbra, a nie 10. októbra, ako sa uvádza v *Pamätiach*. Takisto tam bol zápis zo stretnutia, na ktorom dostal právomoci uzatvárať obchodné zmluvy: stretnutie sa konalo 3. októbra, ale *Memoáre* ho kladú na 20. deň toho istého mesiaca. Keďže sa Benyowszky nezhoduje sám so sebou, nemôže sa zhodovať s pravdou.

Aký zmysel má diskutovať o takýchto očividne falošných účtoch? Benyowszky neodišiel z francúzskych služieb, pretože 2. októbra požiadal o dovolenku.

Ani 1., ani 3. októbra nikoho nezavolať, pretože komisári boli s ním v Louisbourgu a všetci traja si v tie dni písali a odpovedali. Dňa 1. októbra sa konal *kabar*, ktorý však viedli inšpektori; zúčastnilo sa na ňom len sedem náčelníkov zo susedných mestečiek. Mená týchto siedmich náčelníkov sú uvedené v Bellecombovej správe: Hiavyho meno tam nie je, ani Lambouinovo. Kto uverí, že barón bol vyhlásený za Ampansacabé 16. augusta v prítomnosti svojich dôstojníkov a vojakov, za ich spoluúčasti, a že komisári nemali o takejto záležitosti ani najmenšie podozrenie a že žiadny Francúz, žiadny domorodec po odchode baróna toto tajomstvo nepreznal? Vnútorne rozpory, stav malgašských kmeňov, nepravdepodobnosti, ktoré sme uviedli, by nám bránili prijať Benyowszkého rozprávanie, aj keby sme nemali súvislý a vecný sled udalostí v rôznych písomných svedectvách, ktoré zanechali de Bellecombe, La Pérouse a sám rozprávač. V tomto príbehu, ktorý bol vymyslený, aby poslúžil ako lákadlo pre naivných ľudí, ktorí v roku 1785 poskytli peniaze na novú madagaskarskú výpravu, nemožno zachovať ani slovo. Neuskutočnilo sa žiadne zhromaždenie madagaskarských národov, žiadny *kabar*, žiadna korunovácia, žiadna štátna rada, žiadni ministri a žiadny kráľ: bol by väčší zázrak, keby sa tieto veci podarilo utajiť, než keby sa uskutočnili. Nielenže nikto z Francúzov, dôstojníkov či dobrovoľníkov, údajných komplicov, nikto zo štátnych úradníkov Madagaskaru či ostrovov nemal najmenšie podozrenie o týchto revolúciách, ale dokonca ani samotný barón, pretože máme k dispozícii list, ktorý napísal v roku 1784 Hiavymu, svojmu údajnému vazalovi, a v ktorom neurobil ani najmenšiu narážku na svoje kráľovské postavenie.

Teraz sa musíme vrátiť k verným dokumentom a vyrozprávať koniec hrdinových dobrodružstiev.

Komisári udelili Benyowszkému povolenie odísť na ostrovy a obnoviť svoje podlomené zdravie. V Louisbourgu však zostal až do konca novembra;

ale potom sa rozhodol odísť do Francúzska, aby predvídal nepriaznivú správu, ktorú Bellecombe a Chevreau nemohli nevydať. Ako zámienku použil potrebu služby, nutnosť podať ministrovi presnú správu o situácii v podniku a prijať v tejto veci rozkazy od Jeho Veličenstva. Určil, aby Chevalier Sanglier vykonával dočasné velenie namiesto neho. Ten dostal príkaz postarať sa o to, aby Coquereau, ktorý mal na starosti obchod s ryžou, zabezpečil pravidelné dodávky ryže na Île de France. Mal zakázať obchodovanie súkromným osobám, s výnimkou prípadov, keď to bolo nevyhnutné pre podnik. Mal udržiavať mier medzi spriatelenskými kmeňmi, zadržiavať Sakalavov, ak by obnovili nepriateľstvo; nemal zriadiť žiadne nové stanovište, aj keby o to domorodci žiadali, a mal udržiavať všetkých svojich ľudí zhromaždených v Louisbourgu; mal udržiavať stanovišťa Plaine de Santé, Angontsy a Foulepointe. Na tomto poslednom mieste ho nahradil Sieur de Mallendre. V týchto *oficiálnych a podpísaných* rozkazoch nie je nič, čo by prezrádzalo Ampansacabé alebo existenciu Madagaskarského kráľovstva.

Sanglier využil plavbu súkromnej lode a vydal sa do Antongilského zálivu, kam dorazil v januári 1777.

Po prijatí Bellecombevej správy, ktorá do Francúzska dorazila až v marci alebo apríli 1778, však Sartine poslal kráľovi správu, na základe ktorej sa nariadením z 22. mája 1778 zrušil zbor peších dobrovoľníkov a z ich trosiek sa vytvorila slobodná rota [*compagnie franche*], ktorej Sanglier prevzal velenie v hodnosti majora pechoty v jednotkách kolónií. Jedinou významnou udalosťou na Madagaskare v roku 1777 bola vzbura desiatich vojakov z posádky Foulepointe proti ich veliteľovi, poručíkovi de Mallendre, pretože im nebol vyplatený žold. Dezertovali, ale siedmi z desiatich boli zabití černocho, ktorí ich prenasledovali, a traja boli znovu chytení a uväznení v železách. V roku 1778 sa "slobodná rota" musela sústrediť vo Fort-Dauphin, aby chránila tamojší obchod.

Sanglier a Coquereau dostali tieto nové rozkazy prostredníctvom vikomta de Souillac, nástupcu kavaliera de Brillane, ktorý v roku 1777 nahradil Ternaya a ktorý zomrel vo funkcii. Tieto rozkazy prišli 29. júna 1779 a boli okamžite vykonané. Preživší vojaci opustili Louisbourg 30. júla a *compagnie franche*, ktorej počet sa znížil na 68 mužov, sa 13. augusta vylodila vo Fort-Dauphin. Zdá sa, že sa tam na ňu zabudlo, nepochybne kvôli vojne. Možno vidieť, že žold bol vyplatený až v októbri 1782 za celý čas, ktorý uplynul od 1. januára 1777. K 1. januáru 1781 tam bol len jeden dôstojník, major Sanglier, a 48 vojakov; 20 mužov zo 68 zomrelo za posledné tri roky. V januári 1782 sa tieto posledné zvyšky Benyowszkého zboru vrátili na Île de France: po zriadení založenom v Antongilskom zálive nezostala ani stopa.

Pokiaľ ide o baróna, ktorý koncom novembra 1776 odišiel do Francúzska bez riadnej dovolenky, dorazil tam v apríli 1777. Zdá sa, že ho neprijali zle, hoci ľudia boli prekvapení jeho návratom: ešte nedostali Bellecombove správy a boli celkom dobre naladení voči tomuto cudzincovi, ktorý dobrovoľne vstúpil do francúzskych služieb. Odpustili mu problémy so správou ostrovov, ktoré mal pre neznalosť našich predpisov a mravov. Požiadal o kríž Saint-Louis a hodnosť brigadiera, ktorú mu vraj v roku 1773 prisľúbil de Boynes. Predložil svoje účty a ešte pred akýmkoľvek preskúmaním dosiahol poskytnutie 50 000 livrov (27. júla), vyplatenie nedoplatkov od 1. januára 1776 a 30 000 livrov, ktoré si mal nárokovať na to, čo mu ešte dlhovali (5. novembra 1777), inými slovami, 100 000 livrov za niekoľko mesiacov. Bol mu udelený Kríž svätého Ľudovíta (máj 1777), hoci mal len štvorročnú hodnosť a francúzski plukovníci museli mať na jeho získanie 18 rokov služby. Snažil sa upútať pozornosť M. de Sartina tým, že mu predložil plán na kolonizáciu Madagaskaru, v ktorom nájdeme jeho sny, ale aj obyčajné klamstvá, ale v ktorom vidíme prvú podobu myšlienky, ktorú sa pokúsi zrealizovať v roku 1784.

Podľa tohto plánu datovaného z Versailles 6. septembra 1777 mal byť ostrov Madagaskar, susedné ostrovy a všetky už vytvorené civilné a vojenské zariadenia so všetkým majetkom patriacim kráľovi odovzdané barónovi Benyowszkému a spoločnosti, ktorú mal vytvoriť na tridsať po sebe nasledujúcich rokov. Kráľ by udržiaval zbor dobrovoľníkov v počte 600 mužov a umožnil by všetkým svojim poddaným usadiť sa na ostrove, kde by im barón mohol vydať pozemkové koncesie. Benyowszká spoločnosť by mala monopol na obchod pod trestom konfiškácie pre porušovateľov. Spoločnosť by tiež mala voľný obchod, rovnako ako ostatní kráľovi poddaní, od mysu Dobrej nádeje po Červené more a Čínu. V prípade vojny by mohla vyzbrojiť prechádzajúce lode námorníctva vo svoj prospech. Kráľ by ju bránil proti cudzím národom a na konci tridsiatich rokov, ak by jej toto privilégium nepredĺžil, by bol povinný prevziať späť a zaplatiť za všetky jej civilné a vojenské budovy, lode, obchodné miesta, delostrelectvo a majetok. Tovar, ktorý by dovážala, by neplatil žiadne iné clo ako tovar dovážaný všetkými ostatnými francúzskymi spoločnosťami a drevo a laná z Madagaskaru by neplatili nič. To isté by sa vzťahovalo na tabak.

Za tieto pomerne prehnané privilégiá sa spoločnosť zaviazala dodať len 1 200 volov ročne po 120 livrov za kus, ktoré sa mali posielat' na Île de France, 1 milión livrov ryže po 10 livrov za sto [libier?], vyvážať 300 000 livrov ročne do Francúzska a zásobovať kráľovské lode za najvýhodnejšiu cenu.

Benyowszky však pravdepodobne prostredníctvom svojich bratov a pána de Vergennes požiadal Máriu Teréziu o odpustenie za chyby, pre ktoré musel odísť do exilu v Poľsku. Po jej získaní podľa uhorského historika požiadal o dovolenku a vrátil sa do vlasti (november 1777).

Zo svojho hradu Vietzka napísal list grófovi de Vergennes z 15. januára 1778, v ktorom ho informoval, že ho krajanovia prijali s úctou a že sa vrátil k časti svojho majetku, konkrétne k hradu Vietzka a jeho hospodárskym budovám, ale že rodinné pomery ho zadĺžili na 150 000 livrov. Požiadal ho, aby sa zaujímal o vyrovnanie jeho platu a peňažných pohľadávok, ktoré si uplatnil za zásoby a výdavky vyrovnané na Madagaskare v záujme kráľa. Zopakoval, že M. de Sartine mu sľúbil hodnosť brigadiera ako odmenu za jeho služby. Vergennes odovzdal tento list ministrovi a vyjadril svoj záujem o baróna. Ten sa na jar 1778 vrátil do Francúzska a 8. apríla poslal M. de Sartinovi memorandum, v ktorom po prvýkrát prijal grófsky titul. Pripomenul, že podrobne vysvetlil celú svoju správu a že minister sa zdal byť s jeho vysvetleniami spokojný, že mal tú česť predložiť mu pred oči výkazy všetkých výdavkov, ktoré vynaložil na zriadenie, spolu s podpornými dokumentmi. Tieto zálohy ho prinútili, aby sa osobne zaviazal, a hoci mu minister umožnil splatiť väčšiu časť dlhov, napriek tomu požiadal, aby boli jeho účty čo najskôr vyrovnané. Trval na svojej žiadosti o udelenie hodnosti brigadiera a pomerne odvážne dodal, že táto milosť mu bola prisľúbená už v roku 1773 a že okrem toho bol generálmajorom v službách poľskej konfederácie. Žiadal, aby mu bolo zabezpečené zaobchádzanie zodpovedajúce jeho hodnosti a kvalite a aby bol ochotný zamestnať sa vo vojne, ktorá sa zrejme čoskoro rozpúta v Nemecku. "Neexistuje," povedal na záver, "žiadna výprava, nech by bola akokoľvek náročná alebo nebezpečná, ktorú by som nebol schopný podniknúť a viesť s odvahou a rozvahou."

Na podporu svojho nároku predložil patent generálmajora vojsk Poľskej republiky, ktorý podpísali Michel-Jérôme Krasinsky, generálny poľný maršal Konfederácie Bar, a Michel-Jean, gróf Paç, maršal Generálnej konfederácie Litvy.

Patent je datovaný 16. júla 1772. Vzťahuje sa na jeho útek z Kamčatky. Bol teda napísaný v Paríži. Mal malú hodnotu, keďže ho podpísali dvaja vyhnanci, a nemusel mať veľký účinok, ak sa vôbec verilo, že je autentický.

Keďže kráľ rozkazom z 22. mája 1778 zreformoval dobrovoľnícky zbor, Benyowszkymu by sa mala poskytnúť náhrada. V liste zo 14. júna 1778 minister oznámil, že kráľ mu ako odmenu za jeho služby udeľuje hodnosť brigadiera s penziou 4 000 frankov z fondov Île de France. Jeho doterajší plat 6 000 livrov mu mal byť strhávaný od 1. novembra 1777 až do momentu, keď dostane dôchodok. Jeho nároky boli vyrovnané, ako sa len dalo, pretože jeho účty neboli jednoznačné; bola mu priznaná suma 151 869 livrov (26. júla 1778). Nakoniec mu kráľ na jeho žiadosť a počas čakania na jeho zamestnanie povolil nastúpiť do služby v Rakúsku a na dôkaz svojej spokojnosti sa rozhodol, že mu počas jeho neprítomnosti ponechá dôchodok vo výške 4 000 frankov, ktorý mu bol priznaný (3. augusta 1778). Benyowszky nemal dôvod sťažovať sa na Sartina. Ten zamietol námietky úradov, ktoré nechápali, prečo by sa malo takéto povýšenie udeliť takému neserióznemu dôstojníkovi, akým bol falošný dobyvateľ Madagaskaru, ani prečo by sa mala zachovať jeho penzia mužovi, ktorý prechádza do služieb cisára.

Benyowszky opustil Francúzsko koncom augusta 1778; 22. augusta bol v Štrasburgu a odišiel do Rakúska, práve keď sa chystala vojna o bavorské dedičstvo. Jeho mladší brat Emanuel, v roku 1777 podporučík v pluku Siskovics, vtedy slúžil v 2. karabinierskom pluku v Königgrætz. Benyowszky tam prišiel v septembri a 26. septembra bol vymenovaný za druhého plukovníka Szekelyho husárskeho pluku. Nasledujúceho 2. novembra, keď bol prvý plukovník penzionovaný, nastúpil na jeho miesto. Tvrdil, že sa vyznamenal, keď 7. októbra s dvoma eskadrónami svojich husárov porazil nepriateľa pri Friedrischswalde. Chválil sa, že v bitke pri Schwedeldorf 18. januára 1779 vzal 822 zajatcov.

Je škoda, že o týchto činoch neexistujú iné dôkazy ako jeho listy. Čoskoro poslal Jozefovi II. svoju rezignáciu, ktorá bola prijatá 12. mája toho istého roku. Približne v tomto čase, hoci mal málo prostriedkov, kúpil hrad grófa Pongracza vo Vietzke. Začal študovať námorný obchod vo Fiume¹ a spôsoby komunikácie z tohto prístavu do vnútrozemia Uhorska. Keď sa o tom dozvedel gróf Kaunitz, požiadal ho, aby sa vyjadril k rakúskemu námorníctvu a obchodu. Dňa 20. marca 1780 Benyowszky predložil memorandum na túto tému Spojenej kancelárii Čiech a Rakúska, ktorá ho postúpila Uhorskej kráľovskej kancelárii. Po smrti Márie Terézie mu Jozef II. dal plnú slobodu konania a koncom roka 1780 sa zaoberal obchodom vo Fiume a vzťahmi tohto prístavu so zámorskými a vnútrozemskými krajinami. Nemal však dostatok prostriedkov, jeho plány boli málo pevné a stroskotali. Práve problémy s peniazmi ho prinútili, aby približne v tomto čase podal francúzskemu ministerstvu námorníctva nové podania týkajúce sa vyrovnania jeho účtov. Pod rôznymi zámienkami požadoval sumu 83 000 livier. Okrem iného požadoval úroky z peňazí, ktoré vraj záložoval ministerstvu financií, a cenu rôznych dodávok, ktoré nijako nezdôvodnil. Tieto nové požiadavky odmietol vziať do úvahy, pretože tie prvé neboli prerokované a ani účty, ktoré predložil, neboli v roku 1778 prísne posúdené: boli stanovené na 152 000 livrov a táto suma mu bola vyplatená. Hoci doklady, ktoré priniesol na podporu svojich nárokov, neboli regulárne, boli potvrdené alebo podpísané osobami pod jeho právomocou a boli v rozpore so správami a pripomienkami kontrolných komisárov a rôznych správcov, bola tu veľká zhovievavosť pre zahraničného úradníka, ktorý nebol zvyknutý na detaily a vôbec nepoznal formy nášho účtovníctva.

1 Fiume sa teraz volá Rijeka

Jeho posledné nároky boli preto zamietnuté. Od grófa Czigalu si však požičal 30 000 florénov na 11 % ročne, od grófa Krištofa Bartensteina 35 520 florénov a od iných 5 000 florénov. Koncom roka 1781 sa dostal do veľkých finančných ťažkostí; jeho veritelia požadovali svoje pohľadávky, jeho zamestnanci svoje mzdy. Aby mohol zaplatiť grófovi Czigalovi, ktorý sa veľmi obával o svoje finančné prostriedky, musel si vziať pôžičku, ktorú založil na svojom majetku vo Vieske. Vzdal sa svojho podniku vo Fiume a prenechal ho svojmu spoločníkovi Jozefovi Marottimu. Dokonca opustil Uhorsko a ako splátku zanechal svojim veriteľom majetok v Trenčianskej župe. Stalo sa tak koncom roka 1781. Potom sa vrátil do Francúzska, kde rozprával, že ho cisár zamestnal v hodnosti generála, ktorý velil predmostiam vo Wurmserovej armáde. Dodal, že odmietol ponuky Jozefa II. s cieľom zostať v službách Francúzska a požiadal M. de Castriesa o prácu. Keďže sa však nemohol vrátiť do kráľovských služieb, odišiel do Ameriky a nejaký čas zostal vo Filadelfii, kde prosil o miesto, ktoré však nezískal: to nie je prekvapujúce, pretože v roku 1782 sa kontinentálna vojna viac-menej skončila. Odišiel do Santo Dominga. Guvernérom tejto kolónie bol práve M. de Bellecombe; koncom septembra 1782 oznámil M. de Castriesovi príchod grófa. Benyowszky povedal, že bol poverený misiou v Amerike. V skutočnosti dal M. Benyowszky požiadať o prácu v Santo Domingu, hodnú jeho horlivosti a skúseností, a oznámil, že na odpoveď počká na ostrove. Jeden z jeho bratov vtedy slúžil v zahraničnom husárskom zbore. Keďže Benyowszky nedostal žiadnu odpoveď, odplával do Francúzska na holandskej lodi. Bellecombe ho poveril, aby jeho depeše dopravil vláde. Na Belle-Île sa vylodil 11. apríla 1783. Stále bol brigádierom v družine a dostával penziu 4 000 livrov, ktorá mu bola pridelená, ale pochopiteľne to bolo pre neho veľmi málo.

V zúfalstve uvažoval, že bude hľadať šťastie na Madagaskare, možno preto, že jeho prvá výprava mu priniesla zisky z obchodu alebo z obchodu s černochochmi. Preto 13. júna 1783 predložil grófovi de Vergennes nové memorandum, v ktorom sa nachádza plán spoločnosti na využívanie Madagaskaru. Žiadal o povolenie ísť na ostrov s niekoľkými dôstojníkmi a robotníkmi, ktorých by spojil; za predpokladu, že mu budú poskytnuté lode, nežiadal žiadnu dotáciu a sľúbil, že výmenou za túto výhodu bude francúzsky ostrov zásobovať volmi, ryžou a otrokmi a francúzske lode zásobami potravín a v prípade vojny námorníkmi. Bezpochyby predpokladajúc, že všetky jeho predchádzajúce klamstvá boli zabudnuté, nehanebne hovoril o upevnení výhod, ktoré získal od obyvateľov Madagaskaru.

Vergennes, ktorému v tejto súvislosti zrejme chýbala predvídavosť, odovzdal memorandum pánovi de Castries 19. júna nasledujúceho roku a pripojil k nemu list, v ktorom uviedol:

"Nie je mi neznáme, že proti prvému plánu tohto dôstojníka sa postavili, že mu to dokonca trochu vyčítali; napriek tomu je dokázané, že sa pokojne usadil vo vnútrozemí ostrova, čo iní nemohli získať. Musím predpokladať, že gróf Benyowszky má ľudí, ktorí mu poskytujú prostriedky na jeho nový podnik. Je na vás, aby ste posúdili, môj pane, či by nebolo vhodné, aby sa Angličania nepokúsili založiť podobné podniky, nechať tohto dôstojníka urobiť nový pokus pod ochranou kráľa tým, že mu poskytnete malú pomoc, o ktorú žiada."

Tejto žiadosti však nebolo vyhovené a Benyowszky hľadal svoje šťastie v Anglicku. Je dosť ťažké uveriť, že by sa mohol obrátiť na cisára. V archívoch kolónií sa však nachádza dokument, ktorý by to skôr potvrdzoval, ak je autentický. Tu je v kancelárskej latinčine:

Nos, Josephus Idus divinâ favente clementiâ, Romanorum Imperator, semper Augustus, Rex Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiae, Ludomiriæ, Galliciæ, siquidem expositum nobis fuit per dilectum a Nobis Mauritium Augustum e Comitibus Benyowszky, Regni Hungariæ Magnatem, qualiter nam populus insulæ Madagascar eidem supremam potestatem regendi detulerit ipseque ad civilisandam nationem administrandumque gubernium ad dictam insulam se reddi cuperet, Nosque ad justum petitum ejus, ex jure gentium condescendere obligaremur, præsentibus notum facimus prædictum Mauritium Augustum e Comitibus Benyowszky, sub nostra particulari protectione assumptum libere maria sub vexillo nostro peragrarare, inque dicta insula colonias instituere guberniumque. Datum Viennæ Austriæ die vigesimâ Septembris anno Domini millesimo septingentesimo octogesimo tertio. Signatum: Josephus Idus. - Ex mandato suæ S. C. R. Majestatis proprio : Cobenzel.

Tento patent poskytol Benyowszkému len "vlajku výhodnosti" a žiadne zdroje. Sám hovorí, že v tom čase sa dostal do chudoby.

Preto sa snažil získať finančné prostriedky od britskej vlády a na jeseň 1783 odišiel do Anglicka. Dumas, generálmajor [*maréchal de camp*], bývalý guvernér Île de France, napísal 16. novembra pánovi de Vergennes, aby ho varoval pred plánmi, ktoré pripravoval Benyowszky. Oznamil, že gróf bol istý čas v Anglicku, aby sa prihovril vláde, a že 8. novembra odišla do tejto krajiny Mme de Benyowszky so svojimi deťmi.

"Svoj námet okopíroval," povedal Dumas celkom správne, "z príbehu Teodora (de Neuhof), ktorému sa s pomocou Angličanov podarilo vyhlásiť sa za kráľa na Korzike, a keby mal postavu grófa Benyowszkého, možno by sa mu podarilo, aby ho za neho uznali európske mocnosti. Snažil sa, aby prvé kroky urobilo Anglicko, v nádeji, že sa čoskoro osamostatní.

Mal som možnosť rozprávať sa s ním počas krátkeho pobytu, ktorý mal v Paríži po návrate z Ameriky, hovoril mi o Madagaskare a jeho *teodoračný* projekt žiaril vo všetkých jeho rečiach, prenikal cez jeho oči a póry."

Vergennes 28. novembra 1783 jednoducho preposlal Dumasov list maréchalovi de Castries.

Tieto plány však začali vzbudzovať obavy, pretože panovali obavy, že Angličania sa budú chcieť usadiť na Madagaskare.

Podľa zjavne prehnaných správ sa chvíľu verilo, že Benyowszky opustil Anglicko s piatimi loďami a veľkým počtom európskych dobrovoľníkov vrátane asi štyridsiaticich Francúzov. Hovorilo sa, že sa chystá založiť kolóniu na Madagaskare pod vlajkou nemeckého cisára; to sa však zdalo nepravdepodobné: verilo sa, že tieto zámienky maskujú činnosť anglickej vlády. Rozkazy boli následne zaslané guvernérovi francúzskych a bourbonských ostrovov. Odporúčalo sa mu, aby sa nepúšťal do žiadneho nepriateľstva voči Benyowszkého spoločníkom, ale aby s ním nadviazal kontakt, zistil, na základe čoho zakladá na ostrove kolóniu, a aby ho však zaviazal, aby sa neusadzoval na východnom pobreží, kde boli naše obchodné stanice, a nerušil náš obchod.

V skutočnosti Benyowszky nezískal nič od britskej vlády, ktorú sa snažil presvedčiť, aby súhlasila s jeho plánmi. Spriatelil sa s istým [Jeanom-Hyacinthom de] Magellanom, ktorý sa narodil v Talavere v roku 1723, žil vo Francúzsku, v roku 1764 emigroval do Anglicka a bol členom Kráľovskej spoločnosti v Londýne, kde ho prijali vďaka jeho práci na prístrojoch astronomickej fyziky. Tento Magellan, nepochybne dosť naivný, sa nechal oklamať Benyowszkym, ktorý v roku 1784 naplno ovládal svoju úlohu Ampansacabé, ktorej zrejme až vtedy dal poslednú dokonalosť. Požičal mu peniaze, dostal do úschovy jeho písomnosti a memoáre a bol jedným z organizátorov spolku, ktorý sa barón usiloval založiť.

Keďže Benyowszky, ktorého skutočné plány čoskoro pochopíme, nenašiel v Anglicku všetky potrebné peniaze, odišiel s niekoľkými spoločníkmi do Ameriky, aby doplnil svoje prostriedky a zorganizoval výpravu (máj 1784). Tu je opis jeho krokov, ktorý podal kapitán Paschke, rytier rádu Cincinnatus, kapitán jazdeckta v armáde Spojených štátov a jeden zo spoločníkov:

"Keďže návrhy grófa na založenie obchodnej spoločnosti na Madagaskare versailské a londýnske súdy zamietli, našiel si spôsob, ako sa spojiť so súkromnými osobami, ktorými boli okrem iných: Petit, syn, plukovník Eissen, M. de Magellan, kapitán Graterol, Brossard, dvaja bratia Texierovci, Curtal a Hinsky, všetci rôznych národností. Toto združenie sa vytvorilo v Londýne, ale keďže finančné prostriedky, ktoré boli pôvodne určené na založenie, nestačili, väčšina uvedených podnikateľov sa v máji 1784 vydala do Severnej Ameriky, odkiaľ sa expedícia uskutočnila, aby sa o tom presvedčili na vlastné oči. Návrhy sa zdali také výhodné, že počet spoločníkov sa rozšíril o pánov Zollichofera a Meissoniera, obchodníkov v Baltimore, baróna z Adelsheimu, majora Collerusa, pánov Benfoglioliho, Sandoza, Luiginiho, Michela a mňa."

Medzi Zollichoferom a Meissonierom na jednej strane a Benyowszkym a jeho spoločníkmi na strane druhej bola uzavretá formálna zmluva. Medzi nich barón počítal v prvom rade Sieurs Mayeur, Corby, de Mallendre, de la Boulaye, prvý z nich bol tlmočníkom, ostatní traja dôstojníkmi dobrovoľníkov. Tí však boli mŕtvi, len Mayeur zostal pridelený ako tlmočník k francúzskej obchodnej stanici vo Foulepointe. Nikto z nich, samozrejme, nikdy nevedel o barónových plánoch: vzal si ich mená, aby dodal dôveru svojim finančným podporovateľom, a Mayeurovi dokonca udelil postavenie intendanta povereného správou madagaskarských domén.

Zaviazal sa, že za náklady, ktoré vznikli Zollichoferovi a Meissonierovi, naloží na loď *Intrepid* černochov dobrej kondície, zdravých a bez akýchkoľvek chorôb, ktorí budú predaní na Myse Dobrej nádeje alebo v Santo Domingu; finančné prostriedky budú pripísané spoločnosti. "*Keďže hlavným zmyslom spomínaného podniku na ostrove Madagaskar je obchod, prevádzka a vývoz černochov pre cudzie krajiny*", Benyowszky dal čestné slovo, aby sa zásielky čo najviac rozmnožili, vždy v starostlivosti Zollichofera a Meissoniera. Povolené im bolo vziať si prvý kapitálový náklad 62 880 livrov na prvú zásielku so 100 % ziskom a tieto zisky nemali byť nikdy spochybnené. Z dodávok a návratov mali mať 5 % ako províziu a bez toho, aby boli dotknuté ich ostatné práva. Všetky náklady na prepravu by hradila Benyowszkého spoločnosť, ktorá by loď poistila v Londýne na 3 500 libier. Veritelia mali dostať 50 % z hodnoty výnosov v 2., 3., 4., 5. a 6. roku, pričom spoločnosť by bola vytvorená na šesť rokov, a zvyšok mali vyúčtovať svojim partnerom. Benyowszky im dal 2 000 akrov pôdy a mesto Mauritánia na Madagaskare.

V tejto zdanlivo veľkorysej zmluve boli finanční podporovatelia napriek svojej prísnosti stále oklamaní. Výprava opustila Baltimore 21. októbra 1784: tvorila ju pekná loď s výtlakom 5 až 600 ton s názvom *Intrepid*; na palube bolo 62 ľudí vrátane 4 žien. Spoločníci boli viazaní prísahou; museli pri každej príležitosti uznať baróna za svojho vodcu. Všetci sa nalodili okrem pánov Petita, Biskina, Magellana, Zollichofera a Meissoniera. Hlavný náklad tvorilo 300 sudov pušného prachu a 55 debien po 25 pušiek, nástroje a náradie pre poľnohospodárstvo a stavebníctvo, látky, plachty, pálenka a potraviny pre 62 ľudí, ktorí tvorili posádku.

Koncom decembra loď v noci uviazla na plytčine na pobreží Brazílie. Iba vďaka šikovnosti a dobrej vôli kapitána Davisa sa ju podarilo vyzdvihnúť na hladinu. Dokonca bolo potrebné obetovať 10 z 20 diel, ktoré niesla. Zastavili sa na 3°15' zemepisnej šírky, aby opravili škody a nabrali zásoby; keďže však krajina bola slabo osídlená a obrábaná, mohli naložiť len niekoľko sudov maniokov a vody. Na tomto mieste sa bratia Texierovci, buď preto, že ich toto nešťastie znechutilo, alebo preto, že sa obávali budúcnosti, oddelili od svojich spoločníkov. Ostatní vyplávali 7. marca 1785 a 4. mája preplávali 12 alebo 15 míľ od Mysu dobrej nádeje. Boli v zajatí hladomoru: prídel bol znížený na dve libry maniokovej múky týždenne. Napriek tejto núdzi nebolo možné presvedčiť baróna, aby sa zastavil na myse: utrpenie a reptanie posádky, vyjadrenia jeho spoločníkov, nič ho nemohlo pohnúť. Možno sa bál, že ho opustia tí, ktorí ho sprevádzali, možno sa obával aj toho, že Francúzsko alebo Anglicko sa postaví proti jeho podniku. V každom prípade pokračovali v plavbe v nádeji, že čoskoro dorazia do Antongilského zálivu, miesta vybraného na osídlenie. Gróf sľúbil, že zásoby získa na prvej pevnine, ktorú uvidí; dal toľko sľubov, že nespokojenci sa trochu upokojili. Prídel sa znížil na 1,5 libry manioku na týždeň; chýbalo mäso, ale náčelníka obvinili, že si ho časť vyhradil pre vlastnú potrebu.

Nakoniec sa 22. mája loď ocitla pred Sofalou; v tomto prístave zakotvili a s pomocou Portugalcov mohli doplniť zásoby. Po troch týždňoch sa *Intrepid vydal* na plavbu k Madagaskaru; juhozápadný vietor mu zabránil oboplávať mys Svätej Márie, preto sa Benyowszky rozhodol pristáť na západnom pobreží a koncom júna zakotvil na dohľad od mysu Svätého Sebastiána. O svojom príchode informoval hlavného náčelníka regiónu Lambouina;

tento náčelník prišiel na breh v sprievode 200 dobre vyzbrojených černochoch. Na veľkú radosť posádky priviedol voly. Gróf uzavrel s Lambouinom zmluvu o krvi; spočívala v tom, že si navzájom urobili rez do hrude a pili krv, ktorá z nej vytekala; tento obrad sa uskutočnil za zvuku lodného delostrelectva. Po niekoľkých poradách s domorodcami sa gróf rozhodol, že si dá postaviť dom a sklad, kde bude uložená väčšina tovaru a najmä munícia. Vyhlásil, že táto operácia je nevyhnutná vzhľadom na nebezpečenstvo, ktoré hrozilo nákladu na palube lode zakotvenej v blízkosti pobrežia lemovaného skalami; povedal, že by bolo ľahké poslať všetko na kanoe do Antongilskej zátoky.

O niekoľko dní neskôr podľa Paschkeho správy poslal svojho sluhu k M. Mayeurovi, o ktorom tvrdil, že je správcom jeho pozemkov, s príkazom, aby mu poslal 250 černochoch, ktorých chcel vyzbrojiť a použiť na naloženie lode na svoj návrat.

Je celkom zrejmé, že Benyowszky klamal svojich spoločníkov, pretože na ostrove nemal ani majetky, ani správcu. Zdá sa, že počas tejto prestávky často menil svoj zámer. Raz chcel naložiť loď ryžou, inokedy vzácnym drevom. Nič sa nerozhodlo, ale jeho správanie vyvolalo medzi jeho spoločníkmi dohady, ktoré mu nerobili veľkú česť. Trochu neskoro začali v jeho plánoch hľadať niečo podozrivé a nedôverovať jeho sľubom. Medzitým sa dozvedeli, že na pobrežie pod zámienkou návštevy prichádza kráľ Sakalavov z Bouéni, s ktorým sa Benyowszky pohádal počas svojho prvého pobytu na ostrove. Barón nariadil vylodiť tri delá a postaviť malé opevnenie pre prípad, že by sa Sakalavovia chceli dopustiť nepriateľstva.

1. augusta prišiel náčelník Bouéni s približne tisíckou mužov;

zanechal väčšinu svojho vojska o ligu ďalej a predstavil sa len s päťdesiatimi strážcami. Benyowszky ho požiadal, aby uzavrel krvavé spojenectvo, ale tomuto návrhu sa vyhol pod zámienkou, že je už neskoro, a ceremóniu odložil na nasledujúci deň. Po presnom prieskume polohy tábora sa čierny náčelník so svojimi päťdesiatimi mužmi postavil medzi zákopy a zvyšok svojho oddielu. Zdá sa, že barónovi to nevadilo a bol spokojný s tým, že sa strážcovia zdvojnásobili. Večer priniesli Sakalavovia ryžu a žiadali za ňu pálenku: keďže jej bol nedostatok, Benyowszky poslal kapitána Paschkeho na loď, aby priniesol sud. Tento dôstojník tam musel stráviť noc, pretože odliv mu zabránil vrátiť sa na breh. Zrazu okolo polnoci námorníci, ktorí boli na stráž, počuli niekoľko výstrelov z dela a nepravidelnú mušketersku paľbu: tábor bol napadnutý. Posádka, ktorú zachvátila panika, chcela preťať laná a odísť; dôstojníkom sa ich s veľkými ťažkosťami podarilo zadržať až do rána.

Za úsvitu boli vydané signály, zazneli delové výstrely a salvy sa opakovali až do poludnia bez výsledku. Z diaľky sa zdalo, že dom, obchod a zákopy sú zničené. Nebolo vidieť žiadneho belocha: breh bol pokrytý davom černochovo; zriedkavé výstrely z pušiek, opakované ozvenou lesa, akoby oznamovali smrť posledných utečencov. Kapitán Davis sa rozhodol na poludnie zdvihnúť kotvy a po strastiplnej jedenásťdňovej plavbe sa dostal na ostrov Anjouan; tam si vzal zásoby a 18. augusta sa mu podarilo dosiahnuť prístav Oïbo na pobreží Mozambiku. Tam bola loď predaná v mene a v prospech majiteľov lodí Zollichofer a Meissonier. Pokiaľ ide o osud Benyowszkého a jeho 35 spoločníkov, námorníci a dôstojníci neohrozenej lode sa o ňom nikdy nič nedozvedeli a boli presvedčení, že všetci zahynuli.

Intrepid však bol predaný kapitánovi francúzskej obchodnej lode *Maréchal-de-Saxe*. Tento dôstojník oznámil guvernérovi ostrovov Vicomte de Souillac, čo sa dozvedel,

a ten 28. decembra 1785 poslal do Francúzska správu, v ktorej privítal Benyowszkého smrť, pretože jeho prítomnosť mohla predstavovať nebezpečenstvo pre francúzske obchodné stanice na Madagaskare. Mylne sa predpokladalo, že Benyowszky opustil Ameriku s piatimi ozbrojenými plavidlami; informácie z Anglicka viedli k domnienke, že má súhlas a plaví sa pod vlajkou Jeho britského veličenstva, a rezignovalo na to, aby mu ponechalo voľnosť usadiť sa na západnom pobreží.

M. de Souillac sa však z tohto presvedčenia dlho netešil; 2. januára 1786 oznámil ministrovi prekvapujúce správy, ktoré sa k nemu dostali. Benyowszky nezahynul v šarvátke z augusta predchádzajúceho roku: dokonca porazil svojich protivníkov a vďaka pomoci náčelníka Lambouina naložil všetok svoj tovar na pirogy a 12. októbra sa po pobreží Madagaskaru dostal do Angontsy, kúsok na sever od Antongilského zálivu.

Tam našiel troch zamestnancov pripojených k pultu, zmocnil sa tovaru a zbraní a poslal oddiel černochov pod velením šiestich svojich bielych spoločníkov do Foulepointe, aby zaútočili na francúzske stanovište a zaistili si podporu náčelníka Hiavyho. Zároveň sa opevnil v Angontsy a naliehal na tých svojich spoločníkov, ktorí zostali v Lambouine, aby mu poslali, čo mu zostalo zo strelného prachu a zbraní: aby náčelníka rozhodli pustiť, museli mu uviesť dôvod, že sú vo vojne s Francúzmi.

M. de Souillac, ktorý sa dozvedel, že Benyowszky vyraboval tovar továrne Angontsy a že sa snaží obísť Hiavyho, náčelníka Foulepointe, by rád bezodkladne konal, aby tieto aktivity zastavil. Zlé ročné obdobie mu však zabránilo poslať na Madagaskar mužov, ktorí by zomreli na horúčku. Dal len príkaz Sieurovi Mayeurovi, tlmočníkovi, ktorý sídlil vo Foulepointe a ktorý sa tešil veľkej autorite u domorodcov, aby Benyowszkému odmietol všetky potraviny a pomoc, a ak by to bolo možné, aby ho dokonca zadržal;

Bolo známe, že ako služobníctvo mal najatých len asi 15 belochoch a 60 černochoch.

Obyvatelia Angontsy boli mierni a bojazliví, nestavali sa ani za, ani proti príchodzieму, ale desilo ich meno Benyowszky, na ktorého pobyt na tomto pobreží pred niekoľkými rokmi nemohli zabudnúť. M. de Souillac sa rozhodol počkať na účinky Mayeuropej politiky: ten istý muž, ktorého Benyowszky predstavil svojim ľuďom ako inšpektora svojich panstiev, bol teda poverený bojom proti nemu. V apríli, keď začalo byť pekné počasie, guvernér plánoval poslať na Madagaskar loď, na ktorú by nalodil 50 až 60 vojakov, ktorým by velil vybraný dôstojník. Loď by bola zamaskovaná, nadviazala by kontakt vo Foulepointe, a ak by sa Benyowszky usadil na mieste v dosahu mora, napríklad v Angontsy, loď by sa tam vydala: vstúpilo by sa s ním do kontaktu a pokúsilo by sa ho zajať, aby ho pod silnou ochranou poslali do Francúzska.

Medzitým barón adresoval pánovi de Souillac list zo svojho generálneho tábora v Angontsy, v ktorom uviedol, že Francúzi môžu chodiť do jeho zariadení a získavať všetky potraviny, ktoré potrebujú, ale vyzval ich, aby sa úplne zdržali čierneho obchodu, pretože je v rozpore s dobročinnosťou Jeho Najkresťanského Veličenstva. Francúzskym zamestnancom, ktorí sa oddávajú tomuto obchodu, pohrozil, že s nimi nebude zaobchádzať ako s poddanými kráľa, ale ako s rušiteľmi verejného pokoja. Zjavne chcel potlačiť konkurenciu. Vyhlásil sa za Ampansacabého z Madagaskaru, zvrchovaného pána, dával ďalšie listy zo svojho mesta Mauretánie a podpisoval ich: "Mauritius-Augustus, Dei gratia, Ampansacabé z Madagaskaru". Uviedol, že jeho moc pochádza zo súhlasu ľudu, ktorý mu ju potvrdil prísahou a krvou.

Souillac však v prvých decembrových dňoch poslal do Foulepointe kráľovskú "flightu" *Osterley*, ktorej velil Chevalier de Tromelin. Teraz, v noci z 22. na 23. decembra 1785, dorazili štyri pirogy: viezli 6 bielych a 80 ozbrojených černochoch, ktorých Benyowszky oddelil, aby obsadili kráľovu zásobáreň. Keďže však spoznali pomerne veľké kotviace plavidlo, neodvážili sa priblížiť priamo k palisáde a vydali sa k Hiavymu, náčelníkovi tohto kantónu. Ten im oznámil, že nedovolí napadnúť francúzsku osadu, a poslal správu hlavnému obchodníkovi, ktorý to okamžite oznámil M. de Tromelinovi. Chevalier sa okamžite vylodil s časťou svojej posádky v zbrani. Informovali Hiavyho, ktorý sa vydal do pevnosti so šiestimi Benyowszkého vyslancami; ten však žiadal prísľub, že im nič neurobí, keďže sa mu zverili.

Vodca týchto mužov sa volal: bol to nemecký šľachtic, barón Adelsheim. M. de Tromelin navrhol Hiavymu, aby ich všetkých zatkol a vzal na palubu, ale to vyvolalo medzi černochochmi reptanie a Hiavy pripomenul, že mu bolo sľúbené, že ich sloboda nebude porušená. M. de Tromelin, ktorý cítil, že naliehanie môže byť nebezpečné, sa obmedzil na požiadavku, aby ich bielu vlajku s polmesiacom s hviezdou na každom konci polmesiaca na azúrovom poli zostrelili a aby sa ich oddiel okamžite vrátil do podniku M. de Benyowszkého, vzdialeného asi 30 míľ. Dohodlo sa, že odídu na druhý deň, čo sa aj bez ťažkostí podarilo. Hiavy zasa zhromaždil černochoch z Angontsy, ktorí boli pod jeho kontrolou, a pod hrozbou otroctva im zakázal poskytovať ďalšiu pomoc barónovým ľuďom.

Ten potom dal M. de Tromelinovi do rúk kópiu údajného povolenia od cisára Jozefa II., ktoré mu umožňovalo kolonizovať Madagaskar; zároveň poslal Hiavymu výhražný list, v ktorom vyhlásil, že do tridsiatich dní bude vo Foulepointe.

Vikomt de Souillac, informovaný o týchto udalostiach, sa napriek tomu držal plánu, ktorý si najprv vytvoril, a konal až po skončení zimnej sezóny.

Správa dôstojníka, ktorého poslal na Madagaskar, kapitána Larchera, nám prezradí, ako po toľkých dobrodružstvách ukončila Benyowszkého hrdinsko-komický život tragédia. Kapitán Larcher opustil Île de France s oddielom 60 mužov pluku z Pondicherry na súkromnej lodi *Louise* 9. mája 1786. Dňa 17. marca o šiestej hodine večer loď zakotvila pred Foulepointe, odkiaľ sa pred zazimovaním postarali o odvoz zamestnancov, tovaru a delostrelectva. Po tom, ako kapitán Larcher získal niekoľko informácií o zriadení baróna v Angontsy, vzal so sebou Mayeura, ktorý mu mal slúžiť ako sprievodca a tlmočník.

Dvadsiateho dňa v noci *Louise* zväžila kotvy a vydala sa do Sainte-Marie, aby doplnila informácie. Tam sa od náčelníkov ostrova dozvedeli, že Benyowszky poslal dvoch belochoch a niekoľko černochoch na dno Antongilského zálivu neďaleko Manaharu, aby tam vyťažili striebornú baňu, ale že sa stále osobne zdržiava neďaleko Angontsy; buduje dedinu, ktorú nazýva mesto *Mauritánia*. O situácii v tejto dedine ani o barónových silách sa nedalo zistiť nič presnejšie. Predpokladalo sa, že má 15 alebo 16 bielych a 200 čiernych ozbrojencov, ale žiadne delostrelectvo ani opevnenia; to sa však ukázalo ako nesprávne. Dvadsiateho prvého *Louise* opäť vyplávala a 23. marca o štvrtej hodine večer vplávala do zátoky East Cape. Na konci tejto zátoky sa nachádzal sklad, kde Francúzi, ktorí obchodovali, skladovali svoj tovar. Je známe, že Benyowszky sa ho zmocnil hneď po príchode. V blízkosti tohto skladu bolo vidieť veľký počet ľudí, ktorí pozorovali loď; ich farbu však nebolo možné rozoznať.

Hneď ako bola kotva spustená, Larcher spustil 40 mužov a 2 Rostaingove delá do dlhého člna a pokúsil sa vystúpiť na breh, ale noc, prudké prúdy a nevedomosť o vylodení ho prinútili vrátiť sa na palubu. O štvrtej hodine ráno 24. marca sa opäť vylodil s 24 mužmi, 2 delami, dôstojníkom a tlmočníkom Mayeurom v dlhom člne, 16 mužov v člne; dôstojník a zvyšných 20 mužov mali nasledovať, len čo sa dlhý čln vráti, aby ich zobral. Veliteľ dal smer, ktorý mal malú flotilu odvieť ďaleko od starého stanovišťa, aby oklamal ľudí, ktorých videl a o ktorých predpokladal, že tam budú čakať. Vojaci sa vylodili v najväčšom tichu. Boli dvadsať krokov od okraja veľmi hustého lesa, ktorý mesiac osvetľoval pochybnou žiarou: sotva postavili stráž, zo strany skladu zazneli dva výstrely z pušiek. Larcher dal okamžite sformovať oddiel, nabil zbrane, zapálil zápalné fláše a postavil sa do pohotovosti odraziť útok, aby ochránil vylodenie vojakov, ktorých sa člny vracali privieť na palubu. Na tom istom mieste vybuchlo ešte päť alebo šesť detonácií, ale nedovolil im odpovedať. Zvyšok výpravy napokon dorazil k pobrežiu a pripojil sa k prvému oddielu po tom, čo počul hvízdanie niekoľkých guliek.

Začalo sa objavovať denné svetlo a smerom k námestiu, odkiaľ sa strieľalo, bolo postupne možné rozoznať skupinu mužov. Čoskoro bolo vidieť dvoch bielych a mnoho ozbrojených černochoch, ktorých počet sa každým okamihom zvyšoval. Larcher na nich vystrelil z dela; vrátili sa do lesa a stratili sa z dohľadu. Veliteľ potom navrhol Mayeuovi, aby išiel za Benyowszkym na vyjednávanie o prímerí: "To určite neurobím," odpovedal Mayeur, "dá ma obesiť. Dajte mi jednu zo svojich pištolí a pôjdem za vami." Potom sa malé vojsko vydalo na cestu. Predvoj, ktorému velil M. de Caradec, predchádzal delostrelectvo; kaprál a štyria muži prehľadávali lesy vpredu a naľavo.

Ako ďalší prišiel Larcher so svojimi dvoma figúrkami a zvyškom svojho oddielu. V presvedčení, že na starom francúzskom stanovišti, ku ktorému sa blížil, narazí na odpor, postavil delá do batérie a pokračoval v pochode pripravený na každú udalosť. Palisáda však bola opustená: stále sa tam nachádzal oheň, čo bolo dôkazom, že tí, ktorí strieľali, tam strávili noc. Francúzi mohli vidieť len zdanlivo nepreniknuteľný les okolo seba: neboli tam žiadne cesty ani stopy. Ani sám Mayeur nepoznal presnú polohu Benyowszkého pevnosti. Larcher, ktorý nevedel, z ktorej strany má vstúpiť do lesa, a nechcel doň ísť náhodne, ho dal dôkladne preskúmať na okraji úložiska, aby našiel cestu, ktorou by sa doň dalo dostať zvnútra.

Nakoniec sme zbadali stopy po voloch a ľudoch, ktoré odhalili úzku cestu, ktorá sa nedávno pretínala lesom. Usúdili, že musí viesť do nového mesta Benyowszky, a rozhodli sa ísť po nej. Chirurg, desiatnik a 4 muži zostali v sklade, aby strážili rezervnú muníciu a zabezpečili spojenie s loďou. Bolo takmer osem hodín, keď vstúpili na cestu, ktorá sa práve otvárala cez husté porasty. Päťdesiat krokov od okraja narazili na močaristý potok, ktorý sa dal prekročiť len pomocou veľkého stromu hodeného cez neho. Kusy museli niesť ručne a postupne museli prejsť päť ďalších veľmi širokých potokov, ktorých bahnité brehy predstavovali najväčšie prekážky. Našťastie bolo všetko pokojné a nenarazili sme na žiadny odpor. Je pravdepodobné, že Benyowszky neveril, že táto cesta bude objavená, a že očakával útok praktickejšou a kratšou cestou, ktorá viedla po pobreží. Na tejto strane zriadil predsunuté stanovište a urobil abatyše, ale stranu lesa nestrážil.

Francúzi však dorazili na okraj posledného potoka, kde boli nútení rozobrať kusy, aby mohli prejsť cez polorozpadnutý most. Potom sa už nachádzali v blízkosti mesta:

počuli hluk robotníkov, ktorí zrejme zatíkali pilóty. Po štvrthodine pochodu predvoj signalizoval, že dorazil k východu z lesa a že objavil mesto. Larcher išiel na prieskum, aby preskúmal pozíciu, a uvidel veľkú dedinu vzdialenú asi 300 toisov. Na konci hlavnej ulice sa objavil dom oveľa väčší a vyšší ako ostatné; usúdil, že je to dom M. de Benyowszkého. Pevnosť stále zakrýval chumáč lesa. Nad korunami stromov bolo vidieť len dve vlajky, jednu bielu a modrú s polmesiacom a hviezdami v modrom poli, druhú červenú; Mayeur hneď povedal, že červená vlajka je pre Malažanov signálom na boj a zhromaždenie.

Po skončení tohto prieskumu sa veliteľ vrátil k svojim jednotkám, dal skontrolovať delá a pušky, prachové vrecia a náboje, aby sa uistil, že prach pri prechode cez močiare nezvlhol, a potom sa pripravil na útok: na čele malý predvoj, potom delostrelectvo podporované kolónou 42 mužov. Benyowszky, ktorý bol pri dverách svojho domu, zbadal útočníkov a ponáhlal sa k pevnosti, pričom kričal na všetkých svojich mužov, aby sa pripravili: "Prvému, kto urobí krok dozadu, ustrelím hlavu," kričal, keď vchádzal. Bol prekvapený, ale nemienil sa vzdať.

Vojaci potom objavili na vyvýšenine asi dvadsaťpäť stôp pevnosť obklopenú palisádami vysokými deväť stôp; uprostred, na dominantnej plošine, boli smerom k Francúzom namierené dva kusy 4 a štyri espingoly. Na svahoch batérie v palisáde bolo umiestnených asi deväťdesiat mužov, belochov a domorodcov, vyzbrojených puškami.

"Keď sme boli svedkami ich pohybu," hovorí Larcher, "postupovali sme v dobrom poriadku, bez náhlenia a bez streľby. Asi 250 stôp od pevnosti sme videli samotného M. de Benyowszkého, ako na nás strieľa z dela:

guľa nám preletela ponad hlavy; o 100 stôp nás zasiahla ďalšia guľa s grapefruitom; o 60 stôp tretia, ktorej guľky jednému z mojich vojakov strhli klobúk a druhému zlomili pušku; naraz strieľali 4 espingoly a mušketeria bola živá. Zrýchlili sme pochod, aby sme sa ukryli pred mušketermi za veľkým domom na úpätí kopca, na ktorom bola pevnosť. Nikto z vojakov, pozorných na rozkaz, ešte nevystrelil: pod krytom domu sme sformovali dve čaty na útok a ja som nariadil začať paľbu z oboch strán domu. V tej chvíli som si všimol, že M. de Benyowszky práve vystrelil z dela, z ktorého nevyšiel výstrel. Boli sme tak blízko, že tento výstrel by nás bol zabil alebo zranil väčšinu oddielu. Usúdil som, že tento okamih je rozhodujúci, nariadil som útok a vyrazili sme hore. Bol som ešte niekoľko krokov od vonkajšej palisády, keď som videl, ako M. de Benyowszky, vyzbrojený puškou, vystrelil a nechal ju padnúť, pričom ľavú ruku si priložil k hrudi a pravú pred seba smerom k nám, potom urobil niekoľko krokov, aby zostúpil z batérie a padol k pilótom, ktoré podopierali dosky. Prešli sme cez zátaras a vošli do pevnosti. Keď sme vystupovali na batériu, prešiel som okolo M. de Benyowszkého, ktorý akoby sa snažil povedať niekoľko nezrozumiteľných slov. Mal som rozkazy a nemohol som sa v tej chvíli zastaviť. O dve minúty som sa vrátil: vypovedal službu. Guľka mu prešla hrudníkom sprava doľava. Čierni utiekli cez plot."

Bieli požiadali o štvrtinu a dostali ju. Okrem baróna nebol nikto zabitý, Francúzi mali len jedného zraneného. Bielych zajatcov bolo osem a ráno čierni priviedli pani d'Adelsheimovú a jednu Portugalku z Ria de Janeira. Benyowszkého pochovali, pevnosť a dedinu zničili, náčelník krajiny sľúbil, že odteraz bude žiť v dobrej zhode s Francúzmi, a výprava odišla.

Dňa 26. mája sa vo Foulepointe na dražbe predalo niekoľko predmetov, ktoré sa našli v pevnosti a v dedine. Vybralo sa z nich necelých 200 piastier, ktoré sa rozdelili vojakom. Bolo tam málo tovaru a málo munície; väčšina z nich zostala na západnom pobreží, na mieste, kde sa dobrodruhovia vylodili po prvý raz.

Pokiaľ ide o barónove dokumenty, boli uložené vo veľkom koženom portfóliu. Našla sa v ňom správa z 3. októbra 1776, ktorá sa týkala kabary, na ktorej madagaskarskí náčelníci poverili Benyowszkého plnou mocou rokovať s európskymi kráľmi ako Ampansacabé. Údajne ju podpísali Hiavy a Lambouin.

Ďalším dokumentom z 28. marca 1784 v Londýne bol Magellan vymenovaný za poradcu najvyššej rady ostrova, splnomocneného zástupcu v Európe a boli mu udelené plné právomoci konať s panovníkmi, spoločnosťami a jednotlivcami vo všetkých záležitostiach týkajúcich sa obchodu, emigrácie a dodávok pre Madagaskar. Tretí dokument z augusta 1785 z tábora Ankourou, kontrasignovaný kancelárom M. de Graterolom, vymenúval Chevaliera Henskyho za štátneho tajomníka a generálporučíka Madagaskaru.

Celkovo bolo odvezených 8 Európanov: 2 Francúzi, ktorých Benyowszky donútil vziať do rúk zbrane, boli poslaní späť do Francúzska. 4 americkí námorníci, ktorí zostali z posádky lode *Intrepid*, boli nalodení ako námorníci na fregatu la *Subtile*.

Napokon, barón d'Adelsheim, nemecký šľachtic, a Chevalier de Brossard, Francúz, ktorý sa usadil v Amerike, kde slúžil a získal vyznamenanie Rád Cincinnata, boli jediní žijúci spoločníci všetkých, ktorí sa vydali na cestu na Madagaskar. Obaja boli veľmi chudobní a verili, že Benyowszky ide na Madagaskar za legálnych podmienok a môže im zabezpečiť budúcnosť.

Brossard požiadal, aby sa stiahol hneď, ako uvidí konflikt s Francúzmi, a to v ňom vyvolalo nedôveru voči barónovi, čo nebolo bez nebezpečenstva. Zdalo sa, že jeho a Adelsheima treba skôr ľutovať ako obviňovať; nie je známe, aké rozhodnutie minister v ich prípade prijal.

Zo smutného mesta Louisbourg nezostali žiadne pozostatky a nikto nikdy nevidel hrobku, v ktorej spával svoj posledný spánok madagaskarský cisár Maurice-August.

PRÍLOHY

ARCHÍV MINISTERSTVA KOLÓNÍÍ. MADAGASKARSKÝ FOND C5, KARTÓN 3, 1769-1773

Poznámky týkajúce sa baróna de Aladara de Beniowského, 20. marca 1772.

Tento cudzinec si hovorí *barón Maurícus August Aladár de Benyowsky, Sacratæ Confoederationis generalis regimentarius.*

Takto podpisoval listy, ktoré písal M. le Comte de Mercy, veľvyslancovi Viedne pri Jeho Veličenstve. Dal mi dve kópie pod letiacou pečatou duplikátom, z ktorých jedna je priložená. M. de Aladar mi povedal, že je poľského pôvodu, že je trinástym barónom svojho mena, že jeho starý otec prešiel do Sedmohradska na pozvanie cisára, ktorý v tejto provincii, ktorú chcelo Jeho cisárske veličenstvo znovu osídliť, vytvoril pre svoju rodinu značný štát. Baron Aladár sa v mladosti chopil zbrane. Keďže sa nedokázal prispôsobiť svojmu plukovníkovi, zanechal službu a odišiel do Sedmohradska, kde sa venoval výlučne štúdiu, aby získal vedomosti, ktoré sa hodia na šľachtica.

Rok bol vo Francúzsku a niekoľkokrát bol aj na viedenskom dvore. Počas svojich ciest sa zoznámil so saským princom Albertom, ktorý k nemu prechovával osobitnú náklonnosť. M. de Aladar ich zažil najmä vtedy, keď toto knieža podniklo cestu do Sedmohradska. O správach, ktoré mi tento zahraničný dôstojník podal, by som mohol povedať ešte mnoho ďalších vecí, ale nie je vhodné, aby som ich na takú veľkú vzdialenosť zveroval novinám; navyše sa budú v Európe vyvíjať tak, ako sa vyvíjali tu, a to overením prvých okolností, o ktorých verím, že som dlhý presnú správu podľa všetkého, čo mi povedal M. de Aladar; pretože v týchto poznámkach,

ktoré píšem, pokiaľ môžem, vždy hovorí on, a to podľa pamäti na základe všetkého, čo sa mi podarilo zachovať z jeho vlastných slov.

Bol v Sejme, keď bolo knieža Poniatovský zvolené za poľského kráľa. Ako prirodzený dôsledok strany, ktorú vyznával v tomto zhromaždení, sa ocitol v konfederácii, ktorá povstala proti tomu, čo z toho vyplynulo. V tejto konfederácii sa stal generálom pluku a knieža Albert ho vyznamenal Rádom bieleho orla.

Velil pomerne početnému vojsku v Podolí, kde sa po niekoľkých potýčkach napriek odporu a hoci v prvých prípadoch nebol porazený, prevaha nepriateľov ho vždy prinútila ustúpiť a stratiť pôdu pod nohami. Nakoniec, keď sa nachádzal na hraniciach Podolia a Valaška pod malou pevnosťou, bol súčasne napadnutý značným počtom Rusov a z druhej strany silným oddielom vojsk poľského kráľa. Bol porazený, zranený a zajatý. Odviezli ho do *Kyjeva* a odtiaľ do *Kazane*. Dovtedy sa k nemu správali veľmi ohľaduplne a ľudsky, ale keď dostal v Kasane správu, že sa sám odvážil ísť do Moskvy alebo Petrohradu a jeho spravodajstvo bolo podozrivé alebo odhalené, zatkli ho a v železách ho s najväčšou krutosťou prevážali z väzenia do väzenia až na hranice Sibíri. Vliekli ho cez celú túto obrovskú provinciu až do prístavu Ockow¹.

Zabudol som povedať, že predtým, ako ho odviezli do Kiowa a Casanu, bol hneď po boji zatvorený v kalužskej citadele, kde našiel ako väzňa aj krakovského biskupa. (Táto udalosť nastáva až po jeho zatknutí v Moskve alebo Petrohrade, nie som si istý, v ktorom z týchto dvoch miest). Spútaní záujmom, citmi a dokonca aj známosťou s týmto biskupom vytvorili sprisahanie s cieľom utiecť a pravdepodobne by sa im to aj podarilo, nebyť neistoty a slabosti tohto preláta, keďže plukovník veliaci v Kaluge sa sám pridal k sprisahaniu. Tento plukovník ušiel a odišiel do Poľska, aby slúžil konfidentom. Biskupa a baróna odviekli na Sibír v rovnakom čase, a keďže ich vozy niekedy stáli vedľa seba, poskytlo im to príležitosť porozprávať sa, čo využili na nadviazanie vzájomnej korešpondencie, ktorá sa takmer nikdy neprerušila a ktorá pretrvávala od ich stretnutia v kalužskej pevnosti. Biskup bol odvedený na severný koniec Kamčatky, na

1 * Ochotsk

hranice krajiny Korákovcov, a barón bol prevezený, ako som už povedal, do Očkova. Tam ho čakala malá loď, na ktorú sa nalodil, aby odišiel na Kamčatku. Tam ho zavreli do pevnosti. Keďže však samotní Rusi, ktorí sú v tej krajine, sú tam napriek, pre M. de Aladára nebolo ťažké získať si tam prívržencov. Nakoniec jedného dňa, keď bolo priaznivé obdobie na vyplávanie a na rieke boli tri lode, barón ovládol pevnosť a povraždil všetkých, ktorí nepatrili k jeho strane a mohli sa mu postaviť na odpor. Zostal tam tri dni a nikto sa nedozvedel, čo sa stalo. Tento čas využil na to, aby sa zásobil vojnovou muníciou a potravinami potrebnými na uskutočnenie svojho plánu. Keď ich nazbieral, vzal si jednu z troch lodí, ktoré boli na rieke a ktorých kapitán súhlasil, že bude nasledovať jeho osud. Ostatné dve potopil nízko, aby ho nemohli prenasledovať. Kamčatku opustil ako osemdesiaty tretí¹, pričom nenašiel žiadny odpor. Opustil rieku a plavil sa na juh pozdĺž západného pobrežia. Keď dosiahol najjužnejší bod Kamčatky, oboplával ho a potom pokračoval na severovýchod, pričom jeho prvým plánom bolo zaútočiť na západné pobrežie Ameriky a postupným narovnávaním dosiahnuť Acapulco.

Počas svojej plavby sa stretol s niekoľkými ostrovmi, dokonca sa zoznámil s pevninou, ale rôzne udalosti ho prinútili vrátiť sa na západ. Je tu jedna okolnosť, ktorú by bolo lepšie vysvetliť, ale je lepšie, aby ju barón alebo ja rozvinul ústne, ako riskovať tajomstvo [písomne]. Vylodil sa v Japonsku a na niektorých susedných ostrovoch: tam ho prijali rôzne, podľa rozdielnych charakterov národov. Prišiel aj na Formózu a nakoniec nasmeroval svoj kurz na Manilu alebo Filipíny. Víchrica mu zabránila pristáť tam a prinútila ho zamieriť do Číny. Prišiel do Macaa; tam ho veľmi dobre prijal portugalský guvernér a oznámil jeho príchod francúzskym obchodným záujmom v Kantone. Zároveň požiadal o ochranu kráľa a vzal sa pod francúzsku vlajku. M. le Chevalier de Robien, vedúci tejto obchodnej stanice, vzal jeho žiadosť do úvahy.

Holandžania a Angličania chceli de Aladara nalákať na svoje lode a ponúkli mu, že ho odvezú späť do Európy. On však neustále odmietal. Angličania boli takí vytrvalí, že štyri ich lode prišli do Macaa s bielou

¹ Význam tejto frázy je veľmi nejasný, ale pravdepodobne znamená, že odišiel v spoločnosti 82 iných?

vľajkou v nádeji, že M. de Aladar tam odíde. Mal rozhovor s M. le chevalier de Robien, v ktorom sa dohodli na konkrétnom signále. To ho zachránilo pred tým, aby sa chytil do pasce, ktorá mu bola nastražená. M. Dumont mi túto skutočnosť potvrdil. Nakoniec sa barón so všetkými svojimi ľuďmi, ktorých počet sa znížil na štyridsaťsedem, nalodil na dve lode *Dauphin* a *Laverdy* a 16. a 18. tohto mesiaca dorazili na Île de France.

V Macau došlo k udalosti, ktorá stojí za to, aby sa o nej informovalo, ale ktorú možno rozvinúť len v Európe. V Macau zomrelo mladé dievča vo veku jedenásť alebo dvanásť rokov, ktoré bolo s M. de Aladarom. Barón chcel, aby bola slávnostne pochovaná na prvom námestí kostola, a dal na jej hrob vyryť niekoľko začiatočných písmen. Toto dobrodružstvo bolo predmetom mnohých diskusií, najmä zo strany Angličanov, pretože M. Russell mi nedávno povedal, že to bola mladá a krásna žena prezlečená za kňaza, ktorej pohlavie sa spoznalo, keď ju pochovali. Surida, španielsky dominikán, ma včera opäť ubezpečil, že to bolo dieťa, ktoré vždy videl oblečené podľa jej pohlavia.

Medzi ľuďmi, ktorí sprevádzajú tohto maďarského dôstojníka, je aj jeden, ktorý nemá dobrú vôľu. Je to tajomník ruskej cárovnej, ktorého zatkol, keď obsadil pevnosť Kamčatku, a ktorému zhabal všetky písomnosti, medzi ktorými je aj originál dokumentu poslednej dôležitosti. Sám ho vezie do Európy, ale kópiu nechá u mňa, aby ho žiadna udalosť, ak je to možné, nepripravila o poznanie. Žena, ktorá prišla na Île de France s barónom, je vdova po kapitánovi, ktorý velil kamčatskej lodi a ktorý sa dobrovoľne vzdal majetku M. de Aladára. Tento kapitán zomrel v Macau a barón si myslel, že by mal túto ženu považovať za svoju sestru alebo dcéru. Existuje podozrenie, že zašiel dokonca ďalej, a to môže byť, hoci vdova nie je veľmi mladá ani pekná. V každom prípade žije veľmi uzavretá v mojom dome vo svojej izbe, z ktorej nevychádza, a M. de Aladar tvrdí, že s ňou nemá žiadny vzťah.

Tento cudzinec je pokrytý ranami, z ktorých niektoré mu hyzdia telo a sťažujú mu chôdzu. Napriek tomu si zachoval veľké zdravie a vitalitu: má príjemnú fyziognómiu a srší vtipom; je však ešte múdrejší a zdržanlivejší, hovorí ochotne, ale nikdy sa nezaoberá vecami, ktoré nechce vysvetliť, a

hovorí len to, čo chce povedať. Myslím si, že je od prírody pyšný a panovačný; ale keď mu niekto dá dôveru, je maximálne úprimný. Mám dôvod veriť, že mi otvoril celú svoju dušu len preto, že som kráľov človek. Odkedy prijal toto rozhodnutie, zdá sa, že každý deň musí urobiť niečo pre Chevaliera Des Rochesa. Dotkol sa všetkých vied a pojmy, ktoré boli jeho prvému stavu najviac cudzie, mu boli často užitočné pri zvláštnych udalostiach jeho života.

Na Île de France, 20. marca 1772.

Chevalier des Roches

ARCHÍV MINISTERSTVA KOLÓNII. MADAGASKARSKÁ ZBIERKA. C3,
KARTÓN 3

Gróf de Boynes, minister námorníctva, vojvodovi d'Aiguillon.

Versailles, 30. júna 1772.

Mám tú česť, pán le Duc, poslať vám výňatok z listu, ktorý dostal M. de la Vigne-Buisson, veliteľ prístavu Lorient, od dôstojníka na lodi *Dauphin*, týkajúci sa maďarských dôstojníkov a vojakov, ktorí sa v Macau dožadovali ochrany národa v mene cisárovnej kráľovnej a ktorých M. le Chevalier Roth už oznámil, že vzal na svoju loď, aby zabezpečil ich návrat do Európy.

Toto plavidlo sa čoskoro očakáva v Loriente a ja sa môžem spoliehať len na opatrenia, ktoré uznáte za vhodné prijať na ich obživu a pomoc, ktorú budú potrebovať, aby sa dostali do svojej vlasti.

Mám tú česť byť atď.

ARCHÍV MINISTERSTVA KOLÓNII. MADAGASKARSKÁ ZBIERKA.
C5, KARTÓN 3

Vojvoda d'Aiguillon pánovi de Boynes.

V Compiègne 30. júla 1772.

Dostal som, pane, výpis z listu dôstojníka lode *Dauphin*, ktorý ste mi poslali 30. minulého mesiaca a ktorý sa týka maďarských a poľských dôstojníkov a vojakov, ktorí po úteku z púšte na Sibíri cez Kamčatku boli zhromaždení v Macau pánom le Chevalier de Rothe a nalodení na túto loď, ktorá sa čoskoro očakáva v Loriente. Prijal som opatrenia, pane, aby som až do odvolania zabezpečil ubytovanie a výživu tohto malého oddielu tým, že som napísal grófovi de Grave, veliteľovi v Bretónsku, aby ho usadil na tomto mieste a zabezpečil mu každodennú výživu pod dohľadom vojnového komisára, ktorý vypracuje vyhlásenie, ktoré bude slúžiť ako prehľad. Hneď ako sa ku mne toto vyhlásenie dostane, dám presunúť finančné prostriedky potrebné na túto časť výdavkov do Port-Louis z prostriedkov zahraničnej služby.

Keď dostanete, pane, nejaké podrobnosti alebo historické detaily o plavbe a preplávaní týchto cudzincov, budem vám veľmi zaviazaný, ak ma o nich budete informovať.

Mám tú česť byť atď.

ARCHÍV MINISTERSTVA KOLÓNII, MADAGASKARSKÝ FOND. C5, KARTÓN 3

Správa o expedícii na Madagaskar.

30. decembra 1772.

Jeho Veličenstvo bolo natoľko láskavé, že schválilo poskytnutie potrebnej pomoci barónovi de Benyowsky, pôvodom Maďarovi, bývalému plukovníkovi v službách Poľskej konfederácie, ktorý sa v Číne prihlásil k vlajke Jeho Veličenstva a ktorý prišiel do Francúzska na lodi *Dauphin* spolu s tromi ďalšími dôstojníkmi a niekoľkými vojakmi, ktorí sa s ním nalodili na Kamčatke.

Zdá sa, že je vhodné stanoviť postavenie týchto cudzincov tým, že ich pripojíme k službám Jeho Veličenstva, aby sa využili vedomosti, ktoré M. Benyowsky získal počas takej dlhej plavby, aká bola namáhavá, a aby sa zabránilo tomu, že ich prinesie iným národom. Na tento účel sa navrhuje vytvoriť zbor ľahkých vojakov pod názvom Benyowského dobrovoľníci, ktorí by slúžili bez rozdielu vo všetkých francúzskych zariadeniach za mysom Dobrej nádeje. Upevnením tohto zboru na Île de France by sa mohol stať predmetom napodobňovania pre ostatné vojenské jednotky kolónie. Ale užitočnejšie sa dá využiť na realizáciu plánu, ktorý sa už dlhší čas formuje na ostrove Madagaskar... Po sérii chýb a omylov, ktorých sa správa ostrova Île de France dopustila alebo ktoré tolerovala, sa v roku 1768 navrhlo usadiť sa v pevnosti Fort Dauphin na juhu Madagaskaru, ktorú v minulosti obsadili Francúzi, a vytvoriť kolóniu belochovo na pôde, ktorá by bola pridelená okolo tejto pevnosti.

Tento projekt, ktorý zlyhal pri svojej realizácii, bol založený na falošných princípoch, pretože vychádzal z ducha nadvlády a dobývania, na ktoré bolo ťažké zvyknúť ľud, ktorému sme oznámili svoje potreby bez toho, aby sme sa ho nimi snažili nadchnúť. Oveľa jednoduchším plánom, ktorý sa zdá byť jediným prijatým, by bolo civilizovať obyvateľov Madagaskaru dobrými príkladmi a silou náboženstva a vzbudiť v nich potreby, aby sa otvoril odbyt pre francúzsky tovar a tovar, za ktorý by sme dostali výrobky Madagaskaru.

Baron de Benyowsky sa počas svojich plavieb naučil, ako jednať s divokými národmi, a zdá sa, že má všetky schopnosti a predovšetkým jemnú povahu, ktorá je na to vhodná. Nakoniec, vzhľadom na potrebu zamestnať tohto dôstojníka z vyššie uvedených dôvodov sa usudzuje, že v súčasnosti nemožno využiť jeho talent užitočnejšie a že by to bolo pre Jeho Veličenstvo menej nákladné, keďže oddiel, ktorý sa navrhuje vytvoriť pod velením Sieura de Benyowskyho, možno na Madagaskare udržať oveľa ľahšie a s menšími nákladmi ako na Île de France.

Pokiaľ ide o miesto na ostrove Madagaskar, kde by bolo vhodné zriadiť plánovanú základňu, zdá sa, že výber treba ponechať na správcov Île de France, od ktorých táto základňa závisí, a to tak, že sa im napriek tomu označí záliv Antonguil na východe Madagaskaru, ktorý si zrejme zaslúži prednosť, a to nielen preto, že táto časť ostrova ešte nebola navštevovaná a že obyvatelia budú práve z tohto dôvodu pripravenější prijať dojmy, ktoré im bude chcieť človek sprostredkovať, ale aj preto, že sa zdá byť ľahké nadviazať pozemné spojenie so zátokou Saudié, ktorá sa nachádza na východe Madagaskaru, a že obyvatelia budú preto ochotnejší prijať dojmy, ktoré im chceme poskytnúť, ale aj preto, že sa zdá

byť ľahké nadviazať pozemné spojenie z tejto zátoky so zátokou Saudié, ktorá sa nachádza na západe, prostredníctvom ktorého by sme účinnejšie pôsobili na políciu obyvateľov tohto konca ostrova tým, že by sme prerušili väzby, ktoré môžu mať s ostatnými domorodcami v krajine.

Ak Jeho Veličenstvo tieto opatrenia schváli, správcom Île de France budú vydané potrebné pokyny.

V prílohe je návrh nariadenia o zostavení novej jednotky so zoznamom dôstojníkov, ktorý Jeho Veličenstvo prosíme schváliť.

Schválené.

ARCHÍV MINISTERSTVA KOLÓNII, MADAGASKARSKÝ FOND. C5, KARTÓN 8

Stav služieb M. baróna Benyowszkého, syna Samuela, baróna Benyowszkého, generálmajora v službách Jej cisárskeho veličenstva (kráľovnej) Uhorska. (Benyowszkyho autogram.)

V roku 1756 vstúpil do služieb Jej cisárskeho veličenstva Uhorska (*sic*) ako poručík 1. pešieho pluku Pallfy, Uhorsko.

1758. Kapitán v Baranyai-Houssardovom pluku.

1759. Funkcia prvého pobočníka generála Laudona, ktorý bol po celé roky zamestnaný vo vojne proti Jeho Veličenstvu pruskému kráľovi.

1761. Zajatý v Sliezsku.

1762. Keď sa dozvedel o otcovej smrti, vystúpil z rakúskych služieb a vstúpil do poľských služieb.

1763. V Poľsku vstúpil do služby v Kaličsko-kavárenskom pluku ako major a pokračoval v nej až do roku 1767. V roku 1768, v čase konfederácie krakovského palatína, bol vymenovaný za pobočníka konfederácie.

1769. Po pripojení Krakovskej konfederácie k Barskej konfederácii prešiel s 3 000 mužmi do tejto konfederácie, kde pôsobil ako generálny maršal v hodnosti brigadiera;

Práve v tejto funkcii ho so zbraňou v ruke zajali Rusi. Ako zajatca ho poslali do vyhnanstva na Kamčatku, odkiaľ sa mu v roku 1771 pošťastilo utiecť.

V roku 1772, keď prišiel do Francúzska, mal to šťastie vstúpiť do služieb Jeho Veličenstva ako plukovník, majiteľ pešieho dobrovoľníckeho zboru.

V tom istom roku mu Poľská republika ako odmenu za služby, ktoré jej poskytol barón Benyowszky, poslala breve generálmajora so šnúrou Bieleho orla.

ARCHÍV MINISTERSTVA KOLÓNII. MADAGASKARSKÁ ZBIERKA. C5,
KARTÓN 4

Výpis z protokolu inžinierov, - Príkazy baróna de Benyowszkyho inžinierovi M. Marangeovi. (Výňatky.)

1774.

Sieur Marange, inžinier, má po vypracovaní plánu uznať lokalitu Marancet, aby pristúpil k zasypaniu močiarov, aby tam mohol mať mesto na brehu rieky Tangueballe a pevnosť, ako aj výstavbu rôznych budov, ktoré tam budú potrebné. 15. februára 1774 na palube lode *Desforges*.

Sieurovi Boispréauxovi sa nariaďuje, aby v spolupráci so Sieurom Marangeom pracoval na všetkých prácach, ktoré im nariadime, a Sieurovi Marangeovi sa nariaďuje, aby uznal Sieura Gareaua a Boispréauxa vo vyššie uvedenej funkcii inžiniera v Marancete. 24. februára 1774.

Stav výdavkov vynaložených na práce v Louisbourgu na základe príkazu baróna Benyowszkého, zastaveného 1. augusta 1774.

(* Poznámky a pozorovania pánov de Bellecombe a Chevreau k opevneniam, civilným budovám a ďalším nižšie uvedeným objektom:)

Nadmorská výška pozemku.

600 stôp dlhá, 180 a 120 široká, 4 stopy vysoká, rieka a more, ktoré sa pri stúpajúcom prílive vyrovnali o 18 palcov.

- Toto plnenie nie je možné overiť.

18 000

pracovných dní po 10 solov denne, to9 000 živ.

Nákup dreva na palisády, *fascines* a "*saucisses*"¹ 600 Výstavba 64 chatiek vrátane ohrád a nemocnice

3,840

- Všetky tieto budovy boli postavené narýchlo a neskoro.

Už neexistujú: všetko bolo obnovené minulý rok. Na stránke .

výstavba pevnosti Fort Louis a zvýšenie nadmorskej výšky pozemku na tri metre

3,600

- Je to ohrada, v ktorej bolo použitých 1 500 alebo 2 000 palisád s 3 alebo 4 chatrčami vo vnútri, kde sa zmesť 25 mužov. sklad, prachárňa, strážnica, všetko sa zmesť.

Cesta z pevnosti Fort Louis do mesta a pevnostného obchodu, spojenie na zámku

1,400

- Je to malá cestička, zámok sme nevideli. Musí byť zničený.

Čistenie prírodného kanála nad čiernou dedinou na

prietok vody

1.350

- Výdavky, ktoré nie je možné overiť.

19 720 živ.

Rozkazy baróna de Benyowszky pre Sieurs Marange a Gareau de Boispréaux. Sieurs Marange a Gareau de Boispréaux dostávajú príkaz preskúmať plán zátoky Corderie na ostrove Aiguillon, vykryť močiare, ktoré ju zaplavujú, zasypať priehlbiny a plytčiny a postaviť veľkú chatu a šesť chatrčí na ubytovanie chorých;

1 "fascine" je zväzok dlhých tyčí na vyplňovanie násypov atď.; "saucisse" (doslova: klobása) je jeho dlhá verzia.

Po druhé, vybudovať cestu na horu La Découverte a umiestniť tam pozorovací pavilón; 3° postaviť v Anse des Convalescents štyri chatky pre rekonvalescentov; 4° Vybudovať pekáreň;

5° postaviť sklad a dve chatrče v polovici hory na ubytovanie otrokov trpiacich kiahňami.

V Marancete, 14. apríla 1774.

Tam proti 19 720 živ.

Stav výdavkov vynaložených na práce na ostrove Aiguillon v dôsledku vyššie uvedeného príkazu, ktorý bol zastavený 1. augusta 1775.

Otvorenie kanála na odvádzanie vody v zátokke Corderie, dlhého 83 stôp, širokého jednu a hlbokého tri stopy, kamenného aj zemitého, čiernou spoločnosťou 1 150 živ.

Vyčistená lesná pôda na založenie záhrady700

- Po oboch týchto dielach je len veľmi malá stopa.

V zátokke Convalescent Cove sú štyri chatky pre chorých160

Pekáreň 400

Zriadenie domu a dvoch chatrčí pre otrokov napadnutých

Neštovice 400

- V tejto zátokke nie sú žiadne stopy po budovách. Povedali nám, že ich vypálili černosi.

Spolu **23 810 živ.**

Príkazy baróna de Benyowszky pre Sieur Gareau de Boispréaux.

M. Gareau de Boispréaux, inžinier, má za úlohu nahradiť M. Marangea v jeho funkcii, aby prevzal do svojich rúk dokumenty, nástroje atď. a sledoval práce, ktoré mu zostali na dokončenie, ako aj tie, ktoré mu v budúcnosti nariadime.

Vyhotovené v našom generálnom tábore v Marancete 21. mája 1774.

Poznámka: M.Gareau bude veľmi starostlivo počítat nástroje a zaznamenávať výdavky, ktoré mu vzniknú v dôsledku jeho práce.

*List baróna de Benyowszkyho M. Gareauovi o ceste, ktorá sa má postaviť z
Louisbourgu do Angontsy.*

Keďže nám domorodci v krajine oznámili, že nepraktické cesty bránia obchodnej komunikácii tejto krajiny so Seklavami, navyše táto komunikácia je pre našu vládu veľmi výhodná pre vývozný obchod, nariaďuje sa Sieurovi Gareauovi, aby nasledoval výpravu Sieura Mayeura, tlmočníka, a aby použil všetky hrnce na to, aby si urobil pohodlnú cestu z Louisbourgu do Angontsy, pričom by mal dodržať čo najmenšie výdavky a priniesť všetku svoju starostlivosť o hospodárenie, a aby mohli byť černosi dobre vedení, dali sme príkaz nášmu majorovi, aby vám poskytol oddiel na vedenie robotníkov.

V našej vláde v Louisbourgu, 10. júna 1774.

Stav výdavkov vynaložených na realizáciu cesty z Louisbourgu do Angontsy cez lesy, močiare, hory a rieky v dĺžke 34 míľ podľa vyššie uvedeného poriadku.

260 mužov zamestnaných päť mesiacov 15 solov denne, v obchodných efektoch, čo je 69 000 dní, to

29 250 živ.

druhej strane

23,810

To isté platí pre cestu do Louisbourgu na 28 míľ cez močiare a roviny, 80 mužov zamestnaných 73 dní za 20 solov, 5 840 dní ..

5 840

58 900 živ.

- Veľmi značné výdavky, veľmi zbytočné, ktoré sme si nemohli overiť. Nikde sme nevideli žiadne cesty. Je veľmi pravdivé, že pred príchodom k nej musíte prekročiť rieku a záliv na dne zátoky.

M. Gareau, inžinier, sa poveruje realizáciou projektu roviny Vallé Amboak, inak Plaine de Santé, s cieľom zasypať plytčiny a vykonať odvodnenie a vyčistenie potrebné na to, aby sa vzduch stal zdravším a pôda vhodná na obrábanie. Zhotoví potrebné budovy a postaví pevnosť na vrchu s výhľadom na planinu.

Je zrejmé, že pre uľahčenie pohybu dá vrchol hory zrovnať so zemou, vyrúbať všetky lesy a priekopy na úpäti hory zasypať pre vládnu budovu a ďalšie potrebné domy.

V našom generálnom tábore v La Plaine 21. júla 1774.

Tam proti 58 000 živ.

Stav výdavkov na rovine na práce, ktoré tam boli vybudované v súlade s vyššie uvedeným príkazom, zastaveným 1. augusta 1775.

- Všetky krvácania a zasypávanie močiarov sú práce, na ktorých nie je nič vidieť, pretože sa neobjavujú, alebo len veľmi málo.

Výrub kanála na úpäti hôr, na strane Forges za 250 toisov,
vyklčovanie lesov a zasypanie močiarov, 14 000 pracovných dní pri 20 s. denne 14 000 živ.

Budova so šiestimi obyčajnými chatkami 1,400

Nemocnica v Palisades 800

Obchodné domy' v palisádach 1,200

- Tieto budovy, ktoré sa nachádzajú na ľavom brehu rieky, sú opustené a úplne schátrané.

Pevnosť Auguste na hore 2 000

Vyrúbanie hory, skrátenie lesa 1 000

Výstavba dvanástich chát 920

- Pevnosť Auguste je ohrada z palisád vysokých 7 až 8 stôp, ktoré sú zapustené do zeme a na konci zastavené kusom dreva, ktoré ich drží na mieste. Je to štvorec s 50 toismi na každej strane, v ktorom je niekoľko chatrčí. Celé je to prehnité.

Zasypanie bažiny s cieľom vybudovať vládu a založenie kráľovskej záhrady 3,400

- Záhrada existuje a zdá sa nám, že je celkom dobre udržiavaná.

Je tu niekoľko veľmi zelených a krásnych kávovníkov.

Vláda 11,300

Kanál stlačiť lode 1,000

Pekáreň 200

Kovárne 360

Rôzne parky a kurníky na ostrove

97 154 živ.

Plán roviny je priložený k protokolu.

- Vláda je budova dlhá 70 stôp a široká 30 stôp, postavená z veľkých pilót vysokých 8 až 10 stôp, zatĺčených do zeme, na vrchole zastavaných priečkou, veľmi ľahká konštrukcia; hoci je pokrytá šindľom z ostrova Île de France, je zhora aj zdola obitá miestnym drevom. Celá je prehnitá, v zlom ročnom období neobývateľná. Všetky ostatné budovy sú rovnako zhnité. Čo sa týka kanála, ktorým sa pretláčajú lode, ten vytvorila príroda a mohol byť len vyčistený.

Nariaďuje sa inžinierovi M. Gareauovi, aby uznal stavbu palisád a skladov postavených v Ramonnier, Angousavé a Angontsy dôstojníkom nášho zboru M. Corbym, aby ich ocenil a zapísal do svojho generálneho stavu svojho registra. V našej vláde 1. júla 1774.

Tam proti 97 154 živ.

Výkaz výdavkov pre Ramonniera.

Pri prameni rieky Tingueballe sa nachádza štvorcová palisáda a dva sklady

640

To isté platí aj pre Angousavé vo vnútrozemí ostrova

400

- Na týchto pozíciách nikdy nikto nebol... Zbytočné výdavky.

V Antonguine, 34 míľ vo vnútrozemí, bola postavená štvorcová palisáda, dva sklady a volský dvor

488

98 682 živ.

Plán je priložený.

- M. Corby zostal na tomto poste dva mesiace s piatimi alebo šiestimi dobrovoľníkmi, potom ho opustili.

Založenie obchodných staníc Manahar (júl 1774).

1 252 živ.

- Je neobsadený.

Gareau dostal rozkaz odísť do Massoualé v krajine Sambarives, aby postavil potrebné budovy a pevnosť, ktorá je potrebná na uľahčenie komunikácie Louisbourgu s Angontsy a Voémar a na ochranu lodí, ktoré budú vyslané na obchod.

V Plaine de Santé, 7. augusta 1774.

Tam proti 99 934 živ.

Výkaz výdavkov atď. spoločnosti Massoualé.

Štvorcová pevnosť s budovami	1,808
Okolité čistinky, cesty a odtok vody	1,488
	103 228 živ.

Plán je priložený.

- Toto stanovište sa nachádza približne oproti Manaharu, na druhej strane zálivu. Sieur de la Boulaye cadet tam zostal dva alebo tri mesiace s tromi dobrovoľníkmi. Istý čas bol opustený.

Príkazy baróna de Benyowszky pre M. Gareaua.

Náčelníci provincie Voémar nás požiadali, aby sme tam založili sídlo na podporu obchodu, ale keďže takéto sídlo bez komunikácie by mohlo byť pre záujmy Jeho Veličenstva len veľmi nevýhodné,

Nariaďujeme Sieurovi Gareauovi, aby vypracoval plán bežnej cesty a dal urobiť cesty, ktoré by boli potrebné, ako aj mosty, ktoré by boli potrebné. Táto cesta musí začínať v Mahaleri a viesť do Angontsy.

V Plaine de Santé, 1. septembra 1774.

Tam proti 103 228 živ.

Výkaz výdavkov použitých na zriadenie obchodného miesta Angoutsy v súlade s vyššie uvedenou objednávkou.

Vyčistenie pozemku 300 štvorcových toises, krvácanie a zaplnenie plytčín za 5 000 dní pri 15 soloch	3,750
Výstavba pevnosti Fort Maurice, v ktorej sídli vláda, sklad a kasárne, všetko v pevnom dreve	3,600
Kopanie fontány	800
	111 378 živ.

- Tento stĺp sa nachádza na severe a mimo zálivu, na pobreží; je veľmi vhodný na dojenie ryže a volov;

ale myslíme si, že nemôže mať inú komunikáciu s Louisbourgom na vývoz tovaru ako po mori a že výdavky uvedené vo výkazoch na komunikačnú cestu z tohto miesta do hlavného mesta boli čisto stratové.

(Príkaz vydaný 25. decembra 1774 Sieurovi Gareauovi, ktorý prechádzal cez Foulepointe na palube lode *Coureur*, aby vypracoval plán mesta a pevnosti. Pri prechode cez Tamatave vykoná rovnakú operáciu ako v Manourou. - Nasleduje výkaz výdavkov, ktoré vznikli v týchto miestach).

- Vo Foulepointe a Tamatave sme nevideli nič nové. Všetko je staré a rozpadnuté a mohlo byť len opravené.
- Post Manourou sa nachádza južne od Tamatave a barón tam nikdy nikoho nedržal.

Príkaz vydaný 4. februára 1776 Gareauovi, aby dal vyčistiť a rozšíriť cestu z Louisbourgu do Foulpointe.

Potom nasleduje výkaz výdavkov.

Keďže je nevyhnutné mať dve cesty na spojenie so západným pobrežím, aby nám Sekulovia v čase vojny, keď sa zmocnia jednej, nemohli zakázať druhú, nariaďuje sa Sieurovi Gareauovi de Boispréaux, aby vytýčil jednu na východe z lesov Angouanu, ktorá povedie do Moringana, hlavného mesta provincie Savassi, ľudu spojeného s našou vládou.

V našej vláde, v La Plaine, 10. apríla 1776.

Poznámka: Keďže pri tejto operácii je nevyhnutné vynaložiť maximálne úsilie, aby sa ušetrili peniaze, pretože zostáva len málo prostriedkov, ktoré sa majú použiť, M. Gareau sa uspokojí s vytvorením obyčajnej cesty vyrúbaním lesa, aby sa otvoril deň.

Stav nákladov vynaložených na otvorenie komunikácie Angouan s Moringanom podľa vyššie uvedeného nariadenia.

Voči116,502 živ.

40 černochoch zamestnaných 54 dní na výrub lesa, zasypanie priekop a vyčistenie priechodu za 15 solov na deň 1,620

- Zbytočný výdavok, ako všetky ostatné, ktoré sa v tejto oblasti urobili.

Stav výdavkov, ktoré vynaložili dôstojníci, inžinieri zamestnaní na objavy a prieskum pobrežia ostrova, ako aj toku riek vo vnútrozemí krajiny.

1° Cesta na juh s cieľom preskúmať Tamatave, Manourou, Manansatan a ostrovy Sainte-Luce..... 4 600 žv.

- Táto cesta na juh sa uskutočnila po mori na kráľovskej lodi¹ *le Coureur*, ako som bol uistený.

2° M. Mayeur poverený M. Gareauom objavil vnútrozemie ostrova od Louisbourgu po Bombetoc 2 800

- Sieur le Mayeur nám povedal, že sa mu podarilo preniknúť do vnútrozemia ostrova len do vzdialenosti 15 míľ od Bombetoku.

3° Páni Mayeur a Corby, poverení a vyslaní na Severný mys, jeden po súši, druhý po mori, so 160 ozbrojenými mužmi. Na svojej misii pracovali celých 7 mesiacov, pričom urobili objavy a získali prístav na západnom pobreží ostrova 13 060 živ.

- Tieto výdavky sa nám zdajú značné, 160 ozbrojených mužov boli černosi, ktorí dostali po jednej puške na 45 dní služby a živili sa sami.

4° Niekoľko krátkych výletov na preskúmanie ciest a tratí riek 2,856

5° Mimoriadne výdavky bez účtu 1,200

- Takmer všetky výdavky sa dajú započítať a zahrnúť do tohto výdavku.

142 638 živ.

Stav výdavkov na výstavbu reduty na Mahertonskej planine.

800 mužov na tri dni po 10 solov na deň 1,200

V plotoch z fascine, gabiónoch 86

Stolárom 80

Údržba a oprava nástrojov a náradia a ich rozpad 2,600

Celkom **146 584 živ.**

- Na tejto planine sa nachádza pevnosť Fort St. John, čo je veľmi malá ohrada zo 4 stopy vysokých kôp s malou priekopou, ktorá je prekrytá niekoľkými chatrčami vnútri aj vonku. Celé je to prehnuté.

1 "Senault" je "snaw" alebo "snow" - druh brigy.

V roku tisícšesťdesiatpäť, druhého septembra, my, nižšie podpísaní dôstojníci Benyowszkého dobrovoľníckeho zboru, prítomní pri úmrtí M. Gareau de Boispréaux, inžiniera, potvrdzujeme a osvedčujeme, že sme našli inžiniersku knihu alebo protokol, kde na strane 40 boli napísané tieto posledné slová : Spolu stoštyridsaťšesťtisíc päťstoosemdesiatštyri livrov, na dôkaz čoho sme na konci uvedenej strany podpísali, že slúži a má primeranú hodnotu. Podpísané: Poručík de Vézin, chirurg Popéguin a rotmajster Larmina.

Verná kópia originálu :
Podpísané: Baron DE BENYOWSZKY.

Tabuľka výdavkov od 1. septembra 1775 do posledného decembra uvedeného roku.

22 rámových domov, 30 krát 18 stôp, 220 livrov za štvorcový,	štyri tisíce
štyristo livrov	4 400liv.
• Sú to chatrče z palisád zapustených do zeme a pokrytých listami. Slúžia ako sklad a ubytovanie pre dôstojníkov, vojsko, kráľovských zamestnancov a niektoré slobodné černošky. Sú umiestnené v dvoch alebo troch radoch, a práve to tvorí mesto Louisbourg.	
Celkové výdavky od 1. septembra do 31. decembra 1775	28 928 živ. 10 sol.

Ja, nižšie podpísaný dôstojník dobrovoľníckeho zboru Benyowszky, zodpovedný za ženijný oddiel, pôsobiaci ako ženijný geograf pri uvedenom zbere, potvrdzujem, že táto tabuľka výdavkov je pravdivá.
Posledný decembrový deň roku 1775 v Louisbourgu na ostrove Madagaskar.
Podpísané: ROZIÈRES.

Verná kópia originálu :
Podpísané: Baron DE BENYOWSZKY.
Pre kópiu: BELLECOMBE, CHEVREAU.

ARCHÍV MINISTERSTVA KOLÓNÍÍ. MADAGASKARSKÁ ZBIERKA. C5,
KARTÓN 6

Úryvky z dvoch diel zahrnutých pod týmto názvom:

USADENIE NA MADAGASKÁRSKOM OSTROVE

SLABÉ VÝSLEDKY PRI ZAKLADANÍ PODNIKOV

I.- Výlet na Madagaskar.

(nepodpísaná správa od La Pérouse, veliteľa lode *Iphigénie*, september 1776)

Začiatkom septembra som prevzal velenie kráľovskej lode *Iphigénie*. Na základe pokynov M. le chevaliera de Ternay som bol poverený odísť na Madagaskar na rozkaz M. de Bellecombe a priviezť jeho zásielky na Île de France. Bourbon som opustil s *Consolante* 10. septembra a 17. septembra som zakotvil vo Foulpointe... (*Zvyšok je totožný s dokladom II.*)

II.- Východné kolónie. - Madagaskar.

19. dňa v mesiaci sme o tretej hodine popoludní vyplávali do Antongilskej zátoky, kde som zakotvil 21. dňa. *Consolante* ma predbehol o deň, a keď som vystúpil na breh, páni de Bellecombe a Chevreau už boli na čele vojsk uznaní za inšpektorov Madagaskaru. Francúzska osada s názvom Louisbourg sa nachádza na ostrohu medzi prístavom Choiseul a riekou Tingballe. Tento polostrov je široký asi tristo toisov; rieka je hlboká len asi štyri stopy a more približne rovnako, takže počas prílivu je všetko zaliate vodou, okrem sto štvorcových toisov, ktoré dal barón de Benyowszky zasypať a zvýšiť asi o tri alebo štyri stopy, a v tomto priestore sa nachádza takzvaný vládny dom, pevnosť Fort Louis a chatrče slúžiace ako sklady, kasárne a ubytovanie pre administratívnych úradníkov. Fort Louis, ktorý sa nachádza štyridsať toisov východne od vlády, je dlhý deväť toisov dvanásť na šírku s tromi baštami s rozmermi tri na dva a pol. V každej bašte je delo umiestnené na delovom portáli v palisádach.

Konštrukcia tejto pevnosti pozostáva z palisád zasadených do piesku, ktoré vyčnievajú asi štyri stopy nad zemou. Vo vzdialenosti asi osemnásť stôp od prvého opevnenia sa nachádza druhé opevnenie, ktorého palisády tiež vyčnievajú štyri stopy. Medzi týmito dvoma ohradami, na úpätí prvej ohrady, je piesčité val vysoký asi tri stopy, ktorý možno nazvať *glacis*. Všetky palisády sú zhnité vlhkosťou a hodnota tejto pevnosti, keď bola nová, nemohla byť vyššia ako sto pištoľníkov, keďže päťdesiat palisád stálo len jednu pušku. Na príprave terénu muselo byť tiež tisíc alebo dvanásťsto dní dobrovoľníkov.

Vo vnútri pevnosti sa nachádzajú palisádové budovy pokryté slamou, ktoré sa veľmi podobajú čiernym chatrčiam obyvateľov Île de France.

ROZMERY

Jedna loď pre dvoch dôstojníkov. Dĺžka 21 stôp, šírka 10 stôp.

Jeden obchod. Dĺžka 28 stôp, šírka 10 stôp.

Kasárne pre 25 mužov. Dĺžka 40 stôp, šírka 10 stôp.

Prašný sklad z palisád, pokrytý slamou. Dĺžka 40 stôp, šírka 7 stôp.

Strážny domček. Dĺžka 10 stôp, šírka 7 stôp.

Palisády týchto rôznych budov sú tiež zhnité, a keďže som už predpokladal, že pôda je pripravená, nemôžu byť ocenené na viac ako päťdesiat pušiek, čo pri pätnástich livroch robí sedemstopäťdesiat livrov. Celková suma pevnosti a budov vrátane dvanástich stodenných dobrovoľníkov po desať solov, čo je cena, ktorá bola za nich stanovená pri ich vyplatení, je dvetisíc tristopäťdesiat livrov. M. de Benyowszky ju ohodnotil na ďalších sto pištoľí. Celkový obvod tejto pevnosti vrátane bastiónov je päťdesiatjeden toisov.

Štyridsať stôp západne od pevnosti, ako som už povedal, sa nachádza vláda. Je to dom bez poschodia, postavený z palisád, štvorcový, pokrytý slamou, vnútri obložený doskami, obložený rohožami a prikrytý plátnom. Je asi šesťdesiat stôp dlhý a dvadsaťdva stôp široký a je rozdelený na tri miestnosti: v strednej je hala, naľavo je izba barónky a na

vpravo je miestnosť rozdelená na dve časti. Na jednej strane je byt pani Ensky, na druhej je akási pracovňa, ktorá slúžila barónovi ako pracovňa počas pobytu pánov de Bellecombe a Chevreau. Napravo od domu je pavilón rovnakej výšky ako hlavná chata, dvadsať stôp štvorcových, tiež postavený z hranatých palisád, obložený doskami, obložený rohožami a pokrytý slamou, má malý komín a tvorí len jednu miestnosť, ktorá slúžila ako pracovňa pre pána baróna de Benyowszky a kde spali páni Bellecombe a Chevreau.

Naľavo od neho sa nachádza pavilón rovnakej veľkosti ako predchádzajúci, ale rozdelený na dve miestnosti a pokrytý šindľom, ktorý bol poslaný z ostrova Île de France. Vpredu a v tej istej línii ako pavilón vpravo je kuchyňa s palisádami a oproti hlavnej budove, asi desať stôp od nej, je prístrešok podporený palisádami a pokrytý slamou, kde pracujú nejakí robotníci. Na východ od tejto budy sú dve malé uličky dlhé asi tridsať toisov, ktoré sú z oboch strán ohraničené palisádovými chatrčami pokrytými slamou, vysokými asi dvanásť stôp, nepočítajúc strechu, a slúžia ako ubytovacie priestory pre všetkých dôstojníkov a zamestnancov a ako sklady pre všetky kráľovské veci. Na špici polostrova, na strane mora, sa nachádza nemocnica, ktorá chátka a o ktorej páni de Bellecombe a Chevreau rozhodli, že by sa mala umiestniť do vnútrozemia, asi jeden a pol ligu odtiaľ, ako sa povie ďalej. Náklady na rôzne budovy v Louisbourgu vrátane pevnosti odhadujem na dvadsaťpäťtisíc livrov; treba však poznamenať, že všetko, s výnimkou vlády, treba postaviť nanovo, pretože vlhkosť zhnila všetky palisády... Palisády, ktoré sú vsadené do zeme, zhnijú za dva roky; človek nemôže kopať dva metre bez toho, aby nenašiel vodu...

28. septembra som odišiel do Plaine de Santé (názov, ktorý sa k tomuto zariadeniu sotva hodí). Sprevádzal som pánov de Bellecombe, Chevreau a Benyowszky. My štyria sme boli v piroge a pred nami boli dvaja ďalší, ktorí niesli naše zásoby, a niekoľko vojakov, ktorí nás nasledovali s tlmočníkom. Za desať hodín sme preplávali sedem míľ na tejto rieke, ktorá je všade široká od stopäťdesiat do stoosemdesiat toisov a začína klesať na jednu míľu od Louisbourgu. Brehy sú vtedy vysoké pätnásť až osemnásť stôp. Krajina je veľmi otvorená a táto rieka tečie desať líg po veľmi peknej rovine, ktorej pôda je piesčitá, ale pokrytá trávou zvanou *fataque*...

Na ceste z Louisbourgu do roviny sa nachádza najmenej desať ostrovov, všetky veľmi zelené, pokryté rovnakými trávami a krikmi ako brehy rieky a majú veľmi príjemný vzhľad... Počas prvých šiestich míľ plavby sa všetko zdalo očarujúce. Odpočívali sme a obedovali v pevnosti Saint-Jean. Toto stanovište, ktoré sa nachádza tri a pol ligy pri rieke, ale len jeden a pol ligy po súši, je štvorec s asi ôsmimi toisami, obklopený jednoduchým radom palisád, ktoré nie sú na konci špicaté a o ktoré som sa bál oprieť, aby som sa pozrel do rieky. Vnútri je chatrč pre dôstojníka, ktorú tvoria dve miestnosti postavené z palisád a pokryté slamou, a vedľa nej malá slamená kuchyňa. Vonku za pevnosťou, asi tridsať krokov od nej, je palisádová budova tiež pokrytá slamou, ktorá slúži ako kasárne. Celkové náklady na toto zariadenie môžu byť štyristo až päťsto livrov... Sedem alebo osem vojakov, ktorí obývajú toto stanovište, hoci vyzerali takmer rovnako chorí ako ostatní, nás ubezpečilo, že sa tam mali lepšie ako v Louisbourgu... Delostrelectvo pevnosti Saint-Jean tvoria dve malé delá s kapacitou jednej libry nábojov a dva *pierre*. Odišli sme veľmi spokojní a prešli sme ďalších dva a pol míle najkrajšou krajinou, pričom sme z času na čas narazili na obydlia černochohov. Od Louisbourgu až po Rovinu som napočítal trinásť malých dediniek. Nakoniec, okolo piatej hodiny, nás tok rieky zavedol medzi hory; pokračovali sme asi jednu ligu a dorazili sme do tejto Plaine de Santé, ktorá sa nachádza na konci kotliny obklopenej veľmi vysokými horami, vždy zahalenými hmlou. Toto miesto sme všetci považovali za najnezdravšie zo všetkých, ktorými sme doteraz cestovali. Všetky mraky od Louisbourgu odchádzajú a zrážajú sa v tejto kotline na dážď a som presvedčený, že tu nie je ani desať pokojných dní v roku. Vojenská poloha je tiež zle zvolená: človek sa môže veľmi ľahko prekvapiť... Takzvaná pevnosť zvaná Fort Auguste sa nachádza na hrote cukrovej hory, z ktorej sa dá strieľať len na vrany... Táto pevnosť Auguste je podobne ako pevnosť Saint-Jean námestie s ôsmimi toisami obklopené palisádami, ktoré sú úplne prehnité a v ešte horšom stave, ako sme videli. Na námestí sú tri zlé slamené chatrče na kasárne a kuchyne. Vystupuje sa tam po stopäťdesiatich schodoch a delostrelectvo, zložené zo štyroch diel s trojlibrovými nábojmi, dokáže poraziť len vtáky, ktoré sa dvíhajú na úroveň hory. Na úpäti

na tomto ponurom mieste sa nachádza zariadenie: je to chatrč s rozmermi päťdesiat krát tridsať stôp, bez podlahy, postavená z palisád a pokrytá šindľami, ktoré prišli z ostrova Île de France pred tromi rokmi a ktoré sú úplne zhnité vlhkosťou. Na našich ostrovoch zvyčajne vydržia dvanásť až pätnásť rokov a na Madagaskare sú už nefunkčné. Palisády, ktoré tvoria steny tejto chatrče, sú zhnité a dom postavený pred päťdesiatimi rokmi by nevyzeral tak schátraný ako ten, ktorý opisujem... K tejto chatrči pridajte kuchyňu zo slamy a máte mestečko Plaine de Santé zakreslené na rôznych plánoch.

Na druhej strane rieky sa nachádza slamená budova nazývaná nemocnica a ďalšia budova rovnakého druhu, ktorá sa nazýva kasárne, v takom žalostnom stave, že nám barón odporučil, aby sme tam nechodili. M. de Bellecombe sa vždy pýtal, kde je mesto, a so svojimi vtipmi prestal, až keď si išiel ľahnúť. Keď sme vstali, nemohli sme objaviť hory zahalené hmlou... O desiatej sme sa znovu nalodili... a po štyroch hodinách cesty sme dorazili do Louisbourgu. Antongilský záliv a priľahlá krajina sú úplne spustošené a krajina je nekonečne nešťastnejšia ako vo Foulpointe. Ubezpečili ma, že barón de Benyowszky nikdy nemohol poslať na Île de France ani ryžu, ani voly, pretože nikdy nemal dosť na svoju obživu. Jeho tlmočník Mayeur ich smerom k Jantárovému mysu liečil sto šesťdesiatosem. Bolo to v čase, keď bolo kráľovské stádo najpočetnejšie. A rôzne vojny, ktoré spustošili krajinu, neposkytli M. de Benyowszkymu päťdesiat volov na lúpež a zničili všetky ostatné zdroje obživy, ktoré mu táto krajina poskytovala...

V rozhovore s M. de Benyowszkym o malom úžitku, ktorý by Francúzsko malo z jeho pobytu tu, mi odpovedal: "Že lekcia dvoch miliónov nebola drahá, aby ministerstvo naučila, že na Madagaskare sa v malom nedá nič robiť, ale že ak by sa tu chcelo zo súkromných prostriedkov mať malé námorníctvo, dať mu navyše dva milióny na ročné výdavky a udržiavať jeho zbor v počte šesťsto mužov (čo predpokladá štyristo až päťsto regrútov ročne), verí, že za dvadsať rokov by táto kolónia už urobila veľký pokrok." Predstavil som mu, že na štyritisíc míľ od metropoly si človek nemôže vybrať na založenie krajinu, kde päť mužov zo šiestich zomrie do dvoch rokov, kde to, čo zostane, je slabé, rekonvalescentné a neschopné vojenskej alebo poľnohospodárskej práce. Mohol som si zobrať za príklad týchto osemdesiat mužov, z ktorých nikto nevie narábať s puškou ani urobiť pohyb. Sám súhlasil s tým, že ich nemohol poučiť, pretože boli neustále v nemocnici. Napokon som zostal presvedčený, že štyridsať miliónov a dvanásťtisíc mužov, ktoré by mu poslali do dvadsiatich rokov, ak by sa jeho plán uskutočnil, by sa pridali k stratám, ktoré Francúzsko už utrpelo, a že v tom čase by kráľ nemal na Madagaskare tristo kolonistov a budovy a opevnenia, ktoré by sa dali

oceniť na milión. Spýtal som sa M. de Benyowszkého, aké názory mohol mať po príchode na Madagaskar. Odpovedal: "Zredukovať ľud, aby robil to, čo by chcel kráľ, a že nikdy dobre nepoznal zámery vlády v tomto smere, že navyše dobre vie, že je ľahšie dobyť kolóniu od nepriateľov ako vytvoriť novú." Súhlasil som s ním v tejto pravde, ktorá sa dá ešte menej spochybniť, ak si zoberieme za príklad Antongilskú zátoku, ale som veľmi vzdialený tomu, aby som veril, že pobyt M. de Benyowszkého zvýšil závislosť černochohov od nás. Predtým boli úplne podriadení vôli guvernéra Île de France.

Pokiaľ ide o cestu do Bombetocu, zistil som, že ju nikdy nikto nevystopoval, že ju žiadny Európan neprešiel, a keď M. de Benyowszky prikázal mužovi menom Mayeur, svojmu tlmočníkovi, aby išiel obchodovať s volmi, tento muž sa vybral na sever k moru a odišiel na západné pobrežie. M. de Benyowszky prikázal mužovi menom Mayeur, svojmu tlmočníkovi, aby išiel obchodovať s volmi na západné pobrežie, tento muž sa vybral na sever k morskému brehu a postúpil touto cestou na dvanásť míľ od Bombetoku, odkiaľ sa vrátil so stádom sto šesťdesiatich ôsmich volov do Antongilského zálivu.

Nebudem sa zaoberať podrobnosťami vnútornej správy tohto zariadenia. Videl som, ako sa kráľovské veci bez akéhokoľvek poriadku hromadia v slamených skladoch, vystavené vlhkosti a všetkým možným iným nehodám. M. de Benyowszky mi povedal, že to nie je jeho vec. Všade som však videl jeho meno. Domnievam sa, že páni de Bellecombe a Chevreau budú mať o tomto článku len veľmi neuspokojivé správy. Pokiaľ ide o majetky, bol som zodpovedný za uplatnenie nároku na majetok pána Dubourga. Všetky moje výskumy v tomto smere boli zbytočné, rovnako ako výskumy pánov Chevreau a Coquereau, povolujujúceho úradníka, a ja by som sa rovnako rýchlo vydal na Nový Zéland, aby som si nárokoval dedičstvo po M. Marionovi.¹

1 Francúzsky bádateľ Marion du Fresne bol zabitý v roku 1772 počas objavovania Nového Zélandu

PRÁZDNA STRANA

SLOVNÍČEK

Upozornenie: nie sú tu uvedené všetky osobné alebo miestne mená, iba tie, ktoré môžu byť dôležité, ale neznáme. Osobné mená začínajúce na "de" alebo "des" sú zoradené podľa nasledujúceho slova - t. j. "de Boispréaux" sa objavuje na "B".

Adelsheim, 'Baron'	Benyovszkého kolega, ktorý sa k nemu pripojil na druhej madagaskarskej expedícii. "Nemecký gentleman
d'Aiguillon, Emmanuel	minister zahraničných vecí v rokoch 1770-74
Angontsy	Osada na SV Madagaskare, asi 50 km východne od zálivu Antongil
Antamaroas	Malgaši - Antaimoro, žijúci na východnom pobreží, južne od Antongilu. Benyovszky ich nazýva aj "Saphirobays".
Antongil	záliv na severovýchode Madagaskaru, na ktorého začiatku leží súčasné mesto Maroantsetra
Antonguin	Osada, asi 160 km západne od Antongilu, niekde v oblasti Antanambao
des Assises, [La Grive?]	(tiež Desassises) Maillart ho vymenoval za vyšetrovateľa Benyovszkého aktivít
Barlow, Nathaniel	Anglický obchodník so sídlom v Macau, Čína
de Bellecombe	francúzsky úradník, ktorého Sartine poslal na kontrolu Benyovszkého kolónie na Madagaskare
Besse	Benyovszkého pokladník na Madagaskare
Beti	Kráľovná jedného z malgašských národov, asi 1750
de Boispréaux	Asistent inžiniera
Bolsheretsk	Malé mesto na južnej Kamčatke, kedysi hlavné mesto polostrova.
Bombetok	Rieka a záliv na západnom pobreží Madagaskaru, na rovnakej zemepisnej šírke ako Antongil (pozri vyššie). V súčasnosti známy ako Betsiboka.
Bourdé	Kapitán obchodnej lode, ktorý navštívil Benyovszkého kolóniu v roku 1775
de Boynes, Pierre	Minister námorníctva v rokoch 1771-74
Cagliostro, Alessandro	Taliansky kúzelník, dobrodruh a trikár (1743-1795)
Cap St Sebastian	Mys na krajnom severozápade Madagaskaru, dnes známy ako 'Tanjon' Androntany
Cape Amber	Najsevernejší mys Madagaskaru

Prosper Cultru - Madagaskarský cisár

de Castries, Charles	Francúzsky maršal, tajomník francúzskeho námorníctva, 1780-87
Chekavka	Malý prístav západne od mesta Boľšereck (pozri vyššie)
de Chevillard	Neznáma osoba, možný prepisovateľ Benyovszkého rukopisu
Chevreau	francúzsky úradník, ktorého Sartine poslal na kontrolu Benyovszkého kolónie na Madagaskare
Coquereau	Muž sprevádzajúci Bellecomba a Chevreaua, ktorý im pomáhal pri audite na Madagaskare.
de Cossigny, Joseph-Francois	francúzsky inžinier a záhradník, ktorý sa zaujímal o Maurícius
Csurin, Maxim	Kapitán lode na Kamčatke
David, Pierre	Governér Maurícia, 1746-1753
Dianmanou	Náčelník malého malgašského klanu v blízkosti Antongilu
Dumas, Jean-Daniel	Governér Maurícia, 1767-1768
Fiume	Teraz známa ako Rijeka v Chorvátsku
Fort Auguste	Niekde v okolí Antongilu, kde Benyovszky tvrdil, že postavil pevnosť
Fort Dauphin	Osada na južnom cípe Madagaskaru, dnes známa ako Taolagnaro
Fort St Jean	Niekde v okolí Antongilu, kde Benyovszky tvrdil, že postavil pevnosť
Fort de Volontaires	Miesto, pomenované Benyovszky, na brehu zálivu Bombatok (pozri vyššie) Názov sa používa pre záliv a pevnosť.
Foulepointe	Nachádza sa na východnom pobreží Madagaskaru, vedľa súčasného mesta Mahavelona
Glemet	Hlavný obchodník v pevnosti Fort Dauphin
Híavy	náčelník malgašského klanu z okolia Mahavelony
Ile d'Aguilde	Neznámy - ostrov, na ktorom podľa Benyovszkého vznikla základňa. Pravdepodobne južne od Antongilu (pozri vyššie)
Ile de France	Iný názov pre ostrov Maurícius
de Kerguelen, Yves-Joseph	Francúzsky námorný dôstojník a cestovateľ (1734-1797)
La Bigorne	Bývalý francúzsky vojak (alias "Filet"), obľúbenec kráľovnej Beti
de la Pérouse, Jean-Francois	Francúzsky námorný dôstojník a cestovateľ (1741-1788)
de la Vigne-Buisson, [Alexis?]	Veliteľ francúzskeho prístavu Lorient
Lambouin	Šéf malgašského národa v okolí Cap Sebastien
Larcher, Captin	kapitán francúzskej armády, ktorý viedol jednotky, ktoré zabili

Prosper Cultru - Madagaskarský cisár

	Benyovszkého
le Bon, Simon	Francúzsky "biskup z Mettelpolis" so sídlom v Macau
de Lessart, Antoine	Francúzsky minister financií/vnútra/zahranicia (1741-1792)
Lorient	Prístav na bretónskom pobreží Francúzska
Louisbourg	Názov prvej Benyovszkého osady v zálive Antongil
de Lozier-Bouvet, Jean-Baptiste	Guvernér Maurícia, 1753-1755
Maillart-Dumesle, Jacques	"Intendant" / vyšší správca na Mauríciu. Označovaný aj ako "Maillart".
Manahar	Osada na východnom pobreží Madagaskaru, dnes známa ako Mananara
Mananding	Náčelník malého malgašského klanu v blízkosti Antongilu
Marange	Inžinier
Marigny	Kapitán Benyovszkého dobrovoľníkov, bývalý kapitán dragúnskeho pluku
Marin	Kapitán Benyovszkého dobrovoľníkov, bývalý kapitán kanadského pluku
Marion du Fresne, Marc-Joseph	Francúzsky súkromník, obchodník s východnou Indiou a prieskumník. Zomrel na Novom Zélande 1772
Maroce island	alias Ile d'Aiguillon. Teraz známy ako Nosy Mangabe v Antongilskom zálive na Madagaskare
Marovoay	Osada na Madagaskare na začiatku zálivu Bombatok (pozri vyššie)
Massoualé	Malá osada, dnes známa ako Masoala, na druhej strane zálivu od Mananary (pozri vyššie)
de Maudave, Fayd'herbe	Francúzsky armádny dôstojník, založil obchodnú kolóniu na Madagaskare (1725-1777)
Mayeur	Tlmočník zamestnaný spoločnosťou Benyovszky
Meder, Magnus	(tiež známy ako Meyder) ruský admirálsky lekár, vyhostený na Kamčatku 1765; sprevádzal Benyovszkého na Madagaskare
Mlle Henska	Sestra Benyovszkého manželky Zusanny (priezvisko sa uvádza aj ako Hönsch)
de Modave	(pozri de Maudave)
Morungana	Neznámy - Benyovszky ho opisuje ako západné pobrežie Madagaskaru
Neuhof, Theodore de	Nemecký dobrodruh a podvodník, krátko "korzický kráľ" (1694-1756)
Nilov, Colonel	veliteľ Kamčatky, zomrel 1771

Prosper Cultru - Madagaskarský cisár

Nilova, Aphanasia	Údajná dcéra plukovníka Nilova (pozri vyššie)
Panov, Vasily	Ruský gardový dôstojník, vyhnaný na Kamčatku 1770
Poivre, Pierre	francúzsky botanik pôsobiaci na Mauríciu (1719-1786)
Port de Boynes	Benyovszkého ďalší názov pre Antongil (pozri vyššie) - pomenovaný podľa Pierra de Boynesa (pozri vyššie)
Port Louis	Hlavné mesto ostrova Maurícius
de Praslin, Cesar	Francúzsky minister námorníctva v rokoch 1766-70
Raoul	Náčelník malého malgašského klanu v blízkosti Antongilu
de Robien	Zástupca francúzskej [obchodnej] spoločnosti v Macau
des Roches, Francois	Guvernér Maurícia 1772-1776. Známy aj ako de Ternay.
de Rochon. Alexis-Marie	Francúzsky astronóm, fyzik a cestovateľ (1741-1817)
Ryoumin, Ivan	Kancelársky úradník Kamčtaka
de Saint-Hilaire, Captain	Kapitán francúzskej obchodnej flotily ca. 1773
Sainte-Marie island	Ostrov pri východnom pobreží Madagaskaru, dnes známy ako Nosy Boraha
Sakalaves	Madagaskarčania - Sakalavovia, ktorí ovládajú takmer celú západnú polovicu Madagaskaru
Sambarives	Malgaši, tak ich opisuje Benyovszky: zrejme žili v blízkosti Manaharu
de Sanglier	Jeden z Benyovszkého kapitánov na Madagaskare
Santé, Plaine de	Oblasť asi 20 km východne od "Fort St Jean" (pozri vyššie)
Saphirobays	(pozri Antamaroas)
de Sartine, Antoine	Francúzsky minister námorníctva v rokoch 1774-1780
de Souillac, Francois	Guvernér Maurícia, 1779-1780
Stepanov, Ippolit	Ruský vojenský dôstojník, vyhnaný na Kamčatku
Tamatave	Na východnom pobreží Madagaskaru, južne od "Foulepointe" (pozri vyššie). Teraz veľké mesto známe ako Toamasina
de Ternay, Charles	Guvernér Maurícia, 1772-1776
Tinguebale	rieka na SV Madagaskare, vlieva sa do Antongilského zálivu; makagázsky názov je Antainambalana
de Tromelin, Chevalier de	Jeden z viacerých otcov, všetci námorní dôstojníci s týmto menom, prekvitali v rokoch 1735-1840
Turgot, Anne-Robert-Jacques	francúzsky minister námorníctva v roku 1774, neskôr generálny kontrolór financií

Prosper Cultru - Madagaskarský cisár

de Vergennes, Charles	Francúzsky minister zahraničných vecí od roku 1774
Vohémar	Osada v severnej časti Madagaskaru, asi 165 km od severného mysu.
Vrbové	Mesto na dnešnom Slovensku, rodisko Benyovszkého
Windbladh, August	Švédsky dôstojník, uväznený na Kamčatke 1770